

Anne Maimann

**TILINTARKASTUKSEN TARPEELLISUUS JA
SIIHEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT POHJOIS-
SUOMALAISSA PIENYRITYSAINEISTOSSA**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Kevät 2006

Lapin yliopisto, kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta

Työn nimi: Tilintarkastuksen tarpeellisuus ja siihen vaikuttavat tekijät pohjoissuomalaisessa pienyritysaineistossa

Tekijä: Anne Maimann

Koulutusohjelma/oppiaine: Laskentatoimen koulutusohjelma/laskentatoimi

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 152, liitteitä 2 kpl

Vuosi: Kevät 2006

Tiivistelmä:

Suomen tilintarkastuslakiin on vuoden 2006 aikana tulossa muutoksia, jotka koskettavat todennäköisesti myös pienyrityksiä. Pienyritysten tilintarkastusvelvollisuus saattaa poistua tietyt kokorajat alittavilta yrityksiltä kokonaan, ja maallikkotilintarkastuksesta luopuminen on myös todennäköistä. Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys on nähty tärkeänä pienyritysten kohdalla, joissa tilintarkastuksella on haluttu varmistaa tilinpäätösinformaation laatu. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavia tekijöitä, jonka lisäksi tarkoituksena on tuoda esiin ajankohtaisia pienyrittäjien näkemyksiä tulossa olevan tilintarkastuslakimuutoksen tiimoilta. Tutkimus kohdistuu 250:een Kainuun, Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan alueella sijaitsevaan pienyritykseen, joiden liikevaihto on 0,035 - 2,5 miljoonaa euroa. Tutkimuksen toteutustapa on kvantitatiivinen, internetissä toteutettava kyselytutkimus.

Tutkimustulosten mukaan pienyrityksen rakenteellisilla tekijöillä, taloushallinnon osaamisella ja taloudellisella tilanteella on hyvin vähäistä merkitystä tilintarkastuksen tarpeellisuuteen niin yritykselle itsellensä, kuin sen sidosryhmillekin. Ilman näiden taustamuuttujien vaikutusta tilintarkastus koetaan tarpeelliseksi pääasiassa verohallinnolle, pankille sekä muulle rahoittajalle. Tilintarkastus koetaan tarpeettomaksi yhden miehen yrityksissä ja perhey yrityksissä. Tilintarkastus koetaan sitä tarpeellisemmaksi, mitä suuremmasta yrityksestä on kysymys, ja mitä enemmän yrityksellä on hoidettavanaan yhteiskunnallisia velvoitteita. Noin puolet yrityksistä valitsisi tilintarkastuksen suoritettavaksi ilman lakisääteistä velvoitetta.

Tilintarkastuksen sidosryhmämerkitys osoittautui kirjallisuudessa esitettyä huomattavasti vähäisemmäksi, sillä tulosten mukaan sidosryhmien pyytämien tilintarkastuskertomusten määrä jäi alhaiseksi. Sidoryhmistä ainoastaan pankin todettiin pyytäneen noin joka toiselta pienyritykseltä tilintarkastuskertomuksen, verohallinnon ja muun rahoittajan pyytäessä kertomuksen joka kolmannelta yritykseltä. Tutkimus nosti siten esiin uuden kysymyksen siitä, mikä on pienyrityksen tilintarkastuskertomuksen todellinen merkitys sidosryhmille.

Avainsanat: tilintarkastus, pienyritys, tilintarkastusvelvollisuus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Sisällys

Kuviot ja taulukot

Lyhenteet

1	JOHDANTO	9
1.1	Tutkimuksen taustaa	9
1.2	Aikaisempia tutkimuksia.....	11
1.2.1	Tilintarkastustutkimuksen luokittelutapoja.....	11
1.2.2	Kansainvälisiä tutkimuksia	12
1.2.3	Suomessa tehtyjä tutkimuksia.....	14
1.3	Tutkimuksen tarkoitus ja rajaus	20
1.4	Tutkimuksen rakenne	21
2	TILINTARKASTUKSEN TEOREETTINEN PERUSTA.....	23
2.1	Tilintarkastuksen määrittely.....	23
2.2	Tilintekovelvollisuus tilintarkastuksen edellytyksenä.....	25
2.2.1	Agentti-päämiessuhde	26
2.2.2	Peliteoreettinen tarkastelu	27
2.2.3	Tilintekovelvollisuus pienyrityksessä	29
2.3	Tilinpäätöksen informatiivisuus.....	30
2.3.1	Tilintarkastus symmetrisen informaation osatekijänä.....	31
2.3.2	Epäsymmetriasta aiheutuvia ongelmia.....	32
2.4	Pienyrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä.....	34
2.4.1	Tilintarkastuksen perusolettamukset	38
2.4.2	Tilintarkastajan etiikka	40
2.4.3	Tilintarkastajan riippumattomuus.....	41
2.5	Tilintarkastuksen merkitys sidosryhmille	43
2.5.1	Odotuskuilu.....	45
2.5.2	Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus	48

3	TILINTARKASTUKSEN LAKISÄÄTEISYYS.....	51
3.1	Katsaus tilintarkastuksen historiaan	51
3.2	Tilintarkastuksen lakisääteisyys Suomessa.....	53
3.2.1	Tilintarkastajan kelpoisuus ja hyväksyminen	54
3.2.2	Maallikkotilintarkastus	56
3.2.3	Tilintarkastusvelvollisuus	58
3.3	Tilintarkastajan raportointi	61
3.3.1	Raportoinnin merkitys pienyrytyksessä	63
3.3.2	Tilintarkastuslakimuutoksen vaikutuksista	64
3.4	EU:n vaikutus Suomen tilintarkastuslakiin.....	65
3.5	Muita tilintarkastusta sääteleviä normeja ja ohjeita.....	67
4	TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO.....	69
4.1	Tutkimuksen lähestymistapa.....	69
4.2	Valittu tutkimusmetodi	70
4.3	Pienyrittäjä käsitteenä	71
4.4	Hypoteesit.....	73
4.4.1	Hypoteesien testaus	76
4.5	Kyselylomake ja internet-kyselyn toteutus	78
4.5.1	Muuttujat ja kausaalisuus	79
4.5.2	Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti	81
4.6	Aineiston esittely	83
4.6.1	Vastausten kertyminen	84
4.6.2	Muuttujien ja luokkien muodostaminen.....	86
5	TILINTARKASTUKSEN TARPEELLISUUSTEKIJÄT.....	87
5.1	Vastausjakaumat	87
5.1.1	Rakenteelliset tekijät.....	87
5.1.2	Taloushallinnon osaaminen.....	92
5.1.3	Taloudellinen tilanne	95
5.1.4	Tilintarkastuksen tarpeellisuus.....	97

5.2	Hypoteesien testaukseen valitut taustamuuttajat	105
5.2.1	Taustamuuttujien riippuvuus toisistaan	107
5.2.2	Selitettävien muuttujien riippuvuus toisistaan	108
5.3	Vastajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen	110
5.4	Yritysrakenteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen	112
5.5	Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen	116
5.6	Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen	120
5.7	Tutkimuksella saavutettu reliabiliteetti ja validiteetti	123
5.8	Johtopäätöksiä tutkimustuloksista	126
6	LOPPUPÄÄTELMÄT	130
6.1	Yhteenveto tutkimuksesta	130
6.2	Tutkimustulosten yleistettävyys.....	132
6.3	Jatkotutkimussuosituksia.....	133
	LÄHTEET	134
	LIITTEET	
	Liite 1 Internet -kyselyn kysymyslomake.....	144
	Liite 2 Kysymyslomakkeen saatekirje.....	152

KUVIOT

Kuvio 1. Odotuskuilu Liggion määrittelemänä (Porter 1993, 50).	46
Kuvio 2. Tilintarkastuspalveluiden tärkeys pienyrityksille.	101

TAULUKOT

<i>Taulukko 1. Vastaajan sukupuoli</i>	87
<i>Taulukko 2. Vastaajan organisaatioasema</i>	88
<i>Taulukko 3. Vastaajan koulutus</i>	88
<i>Taulukko 4. Vastaajan ikä</i>	89
<i>Taulukko 5. Yrityksen ikärakenne</i>	90
<i>Taulukko 6. Konzernin emoyhtiö. Taulukko 7. Konzernin emoyhtiö</i>	90
<i>Taulukko 8. Perheyriyten osuus ja palveluksessa olevien työntekijöiden määrä</i>	90
<i>Taulukko 9. Osakkaiden määrä ja vastaajan omistusosuus</i>	91
<i>Taulukko 10. Taloushallinnon järjestäminen ja koulutus</i>	92
<i>Taulukko 11. Taloushallinnon henkilöstön kouluttautuminen</i>	93
<i>Taulukko 12. Tilitoimistopalveluiden ja auktorisoidun tilitoimiston käyttö</i>	93
<i>Taulukko 13. Taloushallinnon työtehtävien jakautuminen yrityksen ja tilitoimiston välillä</i>	94
<i>Taulukko 14. Liikevaihdon määrä ja sen kehitys</i>	95
<i>Taulukko 15. Keskeisten tunnuslukujen arvot tutkimukseen osallistuneissa yrityksissä</i>	96
<i>Taulukko 16. Yritysten taloudellinen tilanne summamuuttujan avulla mitattuna</i>	97
<i>Taulukko 17. Tilintarkastajan kelpoisuus ja tilintarkastussuhteen kesto</i>	98
<i>Taulukko 18. Tilintarkastuksen tarpeellisuus liikevaihdoltaan erikokoisissa yrityksissä</i>	99
<i>Taulukko 19. Tilintarkastuksen tarpeellisuus erityyppisissä pienyrityksissä</i>	100
<i>Taulukko 20. Tilintarkastuksen tarpeellisuus sidosryhmille</i>	102
<i>Taulukko 21. Sidosryhmä pyytänyt tilintarkastuskertomuksen</i>	103
<i>Taulukko 22. Joidenkin taustamuuttujien vaikutus pienyrityksen taloudelliseen tilanteeseen</i>	107
<i>Taulukko 23. Sidosryhmien vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista</i>	109

<i>Taulukko 24. Vastaajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.</i>	<i>110</i>
<i>Taulukko 25. Vastaajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. ..</i>	<i>111</i>
<i>Taulukko 26. Pienyrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.</i>	<i>113</i>
<i>Taulukko 27. Yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.</i>	<i>114</i>
<i>Taulukko 28. Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.</i>	<i>117</i>
<i>Taulukko 29. Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.</i>	<i>118</i>
<i>Taulukko 30. Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.</i>	<i>121</i>
<i>Taulukko 31. Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.</i>	<i>122</i>
<i>Taulukko 32. Yhteenvedo tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavista tekijöistä.</i>	<i>127</i>

LYHENTEET

AKL	Laki avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä
EU	Euroopan unioni
EVL	Elinkeinoverolaki
EY	Euroopan yhteisö
FEE	The European Federation of Accountants
HE	Hallituksen esitys
HTM	Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
IFAC	The International Federation of Accountants
ISA	International Standards on Auditing
JHTT	Julkishallinnon ja –talouden tilintarkastaja
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
KPL	Kirjanpitolaki
KTM	Kauppa- ja teollisuusministeriö
IFAC	International Federation of Accountants
OM	Oikeusministeriö
OYL	Osakeyhtiölaki
TTL	Tilintarkastuslaki
UK	United Kingdom
VIRKE	Viranomaisten kehittämistyöryhmä

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tilintarkastuksella on merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä tilinpäätösinformaation laadun varmistajana. Tilintarkastaja on asiantuntija, joka lisää työllään monien yrityksen intressiryhmien mahdollisuuksia yritystä koskevaan päätöksentekoon. Mitä suuremmasta yrityksestä on kysymys, sitä merkittävämpi on laadukas tilintarkastus. Tilintarkastus yhteiskunnan yleistä etua valvovaksi tekijäksi on kehittynyt vuosikymmenten saatossa taloudellisesti ankeiden aikojen myötävaikutuksesta (Riistama 1999, 18).

Alun perin tilintarkastus on syntynyt tilanteeseen, jossa yrityksen omistus ja johto ovat eriytyneet toisistaan. Eriytyminen on seurausta yrityksen omistuspohjan laajenemisesta, joka taas on seurausta yrityskoon kasvusta. Kasvava yritys tarvitsee toimiakseen lisää pääomaa, jota saadaan esimerkiksi kasvattamalla yrityksen omistuspohjaa. Yrityksen kaikki omistajat eivät voi käytännössä valvoa yritykseen sijoittamiensa pääomien käyttöä ja johdon lainmukaista toimintaa, joten puolueeton tilintarkastaja tekee sen heidän puolestaan ja raportoi sitten tarkastuksen tuloksista yrityksen omistajille. (Aho & Vänskä 1996, 1; KMT 1992:14, 7.) Yrityksen omistajat myöntävät yrityksen johdolle vastuuvapauden tilintarkastajan raportoinnin perusteella. Tilintarkastaja on siten ensisijaisesti yrityksen omistajien edunvalvoja, joka nauttii heidän luottamustaan. Luottamuksen säilyttäminen on katsottu niin tärkeäksi, että se on turvattu tilintarkastajan lakisääteisellä salassapitovelvollisuudella (Aho & Vänskä 1996, 59).

Tämän tutkimuksen kohteeksi valitut pienyritykset ovat suhteellisen harvinainen tutkimuskohde muuhun tilintarkastuksen tutkimukseen verrattuna (Koskela 1990, 11-12). Vähäistä kiinnostusta pienyrityksen tilintarkastustutkimusta kohtaan voidaan selittää sillä, että pienyrityksen tilintarkastuksen yhteiskunnallista arvoa pidetään pääomamarkkinoiden kannalta vähäisenä. Tutkimusaihe on kuitenkin ajankohtainen nyt kun on arvioitu, että Suomen tilintarkastuslaki muutoksineen vahvistetaan vuonna 2006. Hallitus antanee tuolloin eduskunnalle esityksen uudeksi tilintarkastuslaiksi. Tilintarkastuslakiin

esitettäväksi tulossa olevat muutokset tulevat osittain perustumaan Euroopan Unionin (EU) komission lokakuussa 2005 muuttamaan kahdeksanteen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin (Rinkineva 2004, 12). Direktiivi uudistus on saanut alkunsa tarpeesta kehittää lakisääteistä tilintarkastusta. Kehittämistarpeita ovat luoneet yritysten kansainvälistyminen ja omalta osaltaan julkisuuteen nousseet tilinpäätöskandaalit kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa sattunut energiayhtiön Enronin tapaus. Suomessa kuohuntaa aiheutti vuonna 1989 vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen jälkeinen Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n konkurssi (Sarja 1999, 1; Satopää 2003, 51). Näiden ja monien muiden tapausten myötä on alettu pohtia tilintarkastajan vastuuta ja raportointivelvollisuuden laajuutta.

Samaan aikaan kun tilintarkastuksen muuta kansainvälistä säännöstelyä ollaan yhtenäistämässä, on nähty aiheelliseksi herättää keskustelu niin Suomessa kuin kansainväliselläkin tasolla pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuudesta. Maailmanlaajuisesti ajateltuna Suomen voimassaoleva käytäntö pienyritysten tilintarkastuksen lakisääteisydestä sekä maallikotilintarkastajan oikeudesta suorittaa tilintarkastusta on harvinainen. Suomen lisäksi vain Ruotsissa maallikotilintarkastajat ovat aiemmin saaneet suorittaa lakisääteistä tilintarkastusta. (Juonala 1998, 47.) Tästä käytännöstä on Ruotsissa sittemmin luovuttu, ja tilintarkastusoikeus on enää hyväksytyillä tilintarkastajilla (Rehn 2005, 18).

Pienyritysten tilintarkastus on ollut viime aikoina paljon esillä julkisessa keskustelussa (Rehn 2005, 18). Keskustelua käydään tiiviisti siitä, tulisiko pienten yritysten lakisääteisestä tilintarkastusveloitteesta luopua kokonaan. Kannanottoja esitetään eri intressipiireissä puolesta ja vastaan, kuten myös mielipiteitä siitä, miten pienten yritysten tilinpäätösten luotettavuus voitaisiin vaihtoehtoisesti varmistaa. Keskustelua on käyty myös siitä, tarvitsisiko pienyrityksen tilinpäätöksen luotettavuutta varmistaa lainkaan. Mielipiteitä on usein perusteltu yhteiskunnallisen edun nimissä.

Tilintarkastusveloitteen poistamista pieniltä yrityksiltä puoltavat ne, jotka näkevät tilintarkastajan kohdistavan raportointinsa yrityksen johdosta eriytyneille omistajille. Tämä näkemys vastaa tilintarkastuksen perinteistä tehtävää, jota varten tilintarkastusjärjestelmä on aikoinaan muodostettu. Tilintarkastus halutaan edelleen nähdä toimintona, jonka

avulla halutaan varmistaa, että yrityksen johto on hoitanut heidän käyttöönsä uskottua omistajien varallisuutta lain mukaisesti. Pienissä yrityksissä omistaja on usein myös yrityksensä johtaja, joten ainoastaan tästä näkökulmasta tarkasteltuna tilintarkastus pienille yrityksille olisi siten tarpeeton. Mielenkiintoisen tutkimusasetelmasta tekee se, että Suomessa yritysten kokonaismäärästä suurin osa on pienyrityksiä. Tilintarkastusvelvoitteen poistaminen pienyrityksiltä saattaisi siten lisätä harmaata taloutta ja talousrikollisuutta (Horsmanheimo 2005, 37).

1.2 Aikaisempia tutkimuksia

1.2.1 Tilintarkastustutkimuksen luokittelutapoja

Tilintarkastustutkimus on osa laskentatoimen tutkimusta. Liiketaloustieteellistä tutkimusta on tapana lähestyä taloustieteen mikroteorian, psykologian tai sosiologian näkökulmista. Gwilliam (1987, 41-42) on jakanut tilintarkastustutkimuksen kolmeen ryhmään tutkimuskohteen näkökulmasta tarkasteltuna:

1. Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Tämän tutkimuksen avulla hankitaan tietoa tilintarkastuksen asemasta, valtuuksista ja velvoitteista yhteiskunnassa.
2. Tilintarkastukseen liittyvä tutkimus, jonka avulla pyritään saamaan tietoa siitä miten tilintarkastusta suoritetaan.
3. Mikrotaloustieteellisen tutkimuksen kohteena ovat tilintarkastusyrietykset, jolloin tutkitaan näiden yritysten ominaisuuksia.

Tämä tutkimus perustuu tilintarkastuksen yhteiskunnalliseen tehtävään, joka on suomalaisessa tilintarkastuksen tutkimuksessa varsin yleinen alue tilintarkastustekniikkaan liittyvän tutkimuksen lisäksi. Mikrotaloustieteellinen tutkimus on ollut Suomessa lähes olematonta (Kosonen 2005, 20-21). Tilintarkastustutkimuksen pääalueet on hyvin nähtävissä Gwilliamin (1987, 3-16) tilintarkastuksen tutkimusta kartoittavassa teoksessa, jossa huomattavaa on se, että pienyrityksen tilintarkastusta ei ole luokiteltu omaksi ryhmäkseen

Tilintarkastus on tutkimuskohteena nuori, sillä Yhdysvalloissa tilintarkastusta on alettu tutkia vasta 1970-luvulta lähtien. Euroopassa tilintarkastusta on alettu yleisemmin tutkia 1990-luvulla. (Koskela 1990, 8; Riistama 1999, 18-19.) Yhdysvalloissa ja Englannissa tilintarkastuksen tutkimukselle on kehittynyt vahva asema. Esimerkiksi USA:ssa on tehty paljon empiirisiä kyselytutkimuksia, joiden avulla on selvitetty yrityksen sidosryhmi- en käsityksiä tilintarkastajien riippumattomuudesta (Sarja 1999, 5.) Pienyritysten tilin- tarkastusta usein vain sivutaan muiden tilintarkastustutkimusten yhteydessä. Vähäinen kiinnostus tutkia pienyritysten tilintarkastusta selittyy sillä, että pienyrityksiä ei nähdä yhteiskunnallisesti tärkeänä tutkimuskohteena niiden vähäisen merkityksen vuoksi pää- omamarkkinoiden näkökulmasta tarkasteltuna. Kehittyneillä rahamarkkinoilla sijoittaja voisi siten luottaa sijoituksensa turvallisuuteen, jos sijoituskohteen tilintarkastuskerto- mus on ollut moitteeton (Koskela 1990, 5).

1.2.2 Kansainvälisiä tutkimuksia

Collis, Jarvis ja Skerrat (2004) tutkivat pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuutta Isossa-Britanniassa 385 pienyrityksen johtajalle suunnatun kyselyn avulla. Kysely suori- tettiin vuonna 1999, ja saatujen tutkimustulosten mukaan 63 % pienyrityksistä valitsisi tilintarkastuksen, vaikka laki ei siihen velvoittaisi. Pienyritysten johtajat näkivät tilin- tarkastuksen edut tarkastuksesta aiheutuvia kustannuksia suurempina. Pienyritysten tilin- tarkastuksen tarpeellisuutta tutkivat myös Keasey, Watson ja Wynarczyk (1988). Tämä tutkijaryhmä kehitti selitysmallin sen päättelemiseksi, saako pieneksi luokiteltava yritys puhtaasti tilintarkastuskertomuksen vai sisältääkö kertomus jonkin huomautuksen. Selitysmallin avulla voitiin myös arvioida yrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuutta. Heidän tutkimuksensa koostui 180 pienyrityksen tilintarkastuskertomuksista vuosien 1980-1982 aikana saatuihin tietoihin. Tutkimustulosten mukaan huomautus tilintarkastuskertomuk- sissa esiintyi useimmiten silloin, kun tilintarkastuksen suoritti suuri tilintarkastusyhteisö, yritysten tilintarkastuskertomuksissa oli edellisenäkin vuonna esiintynyt huomautus, yri- tyksillä oli taseissaan kiinnelainaa ja niiden liikevoitto oli pienentynyt edellisestä vuo- desta. Lisäksi huomautuksia esiintyi myös jos tilintarkastuksen loppuunsaattamisessa esiintyi viive, ja jos yrityksen ulkopuolisten osakkeenomistajien määrä oli vähäinen.

Lakisääteisen tilintarkastuksen merkitystä pienyrityksille tutkivat Baldacchino ja Tabone (2003) Maltalla suorittamassaan kyselytutkimuksessa, joka kohdistui 150 pienyrityksen omistaja-johtajalle ja 150 auktorisoidulle tilintarkastajalle. Kyselyyn vastasi hyväksytysti 26 prosenttia yrityksen omistajajohtajista sekä 53 prosenttia tilintarkastajista. Lakisääteisellä tilintarkastuksella ei nähty olevan merkitystä pienyrityksille, jos tilintarkastus nähdään tarpeellisena ainoastaan agenttiteorian näkökulmasta. Tutkimuksessaan Baldacchino ja Tabone tulkitsivat tilintarkastuksen käsitteen laajemmin, koko yhteiskuntaa palvelevaksi toiminnaksi. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastuksella nähtiin olevan tilinpäätösinformaation luotettavuutta lisäävä vaikutus kolmansille osapuolille, jotka edistivät omalla toiminnallaan yrityksen elinkelpoisuutta. Lisäksi tilintarkastuksella tulkittiin olevan psykologinen vaikutus yrityksen omistajajohtajien ja työntekijöiden käyttäytymiseen väärinkäytösten vähentäjänä. Pienyritysten omistajajohtajien mielestä tilintarkastus oli tarpeeton heidän itsensä näkökulmasta, koska he tunsivat jo yrityksensä taloudellisen tilanteen.

Seow (2001) tutki Isossa-Britanniassa perusteita pienyritysten tilintarkastukselle. Seow etsi tutkimuksessaan niitä tekijöitä, joiden vuoksi pienyrityksissä päädytään tilintarkastukseen vaikka laki ei siihen velvoita. Tutkimuksen suorittaminen ajoittui ajankohtaan, jolloin tilintarkastussääntelyn edelleen vapauttamista harkittiin lähemmäksi EU:n suosituksia korottamalla tilintarkastusvelvollisuuden kriteereitä. Seow toteaa tutkimuksessaan, että tilintarkastuksen avulla saatava tieto tilinpäätösinformaation luotettavuudesta on tärkeä yrityksen sidosryhmille, joten ne tulevat edellyttämään yritykseltä tilintarkastusta huolimatta siitä, velvoittaako laki siihen vai ei.

Pienyhtiöiden tilintarkastusta Euroopassa tutki Juonala (1998). Tilisanomien artikkeli perustuu Juonalan tekemään tutkimukseen kommandiittiyhtiön tilintarkastuksesta. Hän suoritti kyselyn eri maiden tilintarkastusjärjestöille pienyhtiöiden tilintarkastuksesta. Saatujen tulosten mukaan tilintarkastusvelvollisuus ulottuu laajimmalle Suomessa ja Norjassa, joissa pienimmätkin henkilöyhtiöt eivät saa vapautusta tilintarkastusvelvoitteesta. Ison-Britannian ja Tanskan käytäntö on päinvastainen, sillä niissä henkilöyhtiöt on vapautettu kokonaan tilintarkastuksesta. Saksassa tilintarkastus on pakollinen vain

erittäin suurille yhtiöille (henkilöstö vähintään 5000, tase vähintään 375 Mmk, liikevaihto vähintään 750 Mmk). Alankomaat, Ranska ja Ruotsi ovat vapauttaneet tilintarkastuksesta kaikkein pienimmät yhtiöt. Vapautukset eivät kuitenkaan päde osakeyhtiön ollessa vastuunalaisena yhtiömiehenä henkilöyhtiössä. Maallikkotilintarkastajan käyttäminen pienimmissä henkilöyhtiöissä on sallittua vain Suomessa ja Ruotsissa.

1.2.3 Suomessa tehtyjä tutkimuksia

Suomessa tilintarkastuksen tutkimus keskittyi vielä 1990-luvun alkupuolella pääasiassa opinnäytetöihin, joista varsinkin pro gradu -tutkimuksissa tilintarkastus on ollut suosittu tutkimuskohde (Pirinen 1998, 508 - 512). Lisensiaattitöitä ja väitöskirjoja tehtiin muutamia 1990- ja 2000-luvulla. Myös pienyritys on ollut suomalaisessa tilintarkastustutkimuksessa pääasiassa pro gradu -tutkimusten kohde lukuun ottamatta vuonna 2003 valmistunutta Rauno Satopään lisensiaattityötä, jossa hän käsittelee suomalaista hyvää tilintarkastustapaa pienyrityksissä. Muissa tilintarkastusta käsittelevissä lisensiaattitöissä sekä väitöskirjoissa on vain mainintoja pienyrityksen tilintarkastuksesta.

Seuraavaksi luodaan katsaus Suomessa tehtyihin tilintarkastustutkimuksiin ensin yleisesti, ja tarkastellaan sen jälkeen pienyrityksiä koskevia tutkimuksia hieman tarkemmin. Ensimmäinen tilintarkastusta käsittelevä väitöskirja niin Suomessa kuin Pohjoismaissa-kin oli professori Jägerhornin (1965) valmistunut tutkimus, jossa hän käsitteli tilintarkastajan sidosryhmien erilaisia tiedontarpeita. Jägerhorn pohti myös sidosryhmien mahdollisuuksia saada käyttöönsä tarvitsemaansa tietoa. Tutkimuksen empiirinen osuus suoritettiin analysoimalla tilintarkastuskertomusten sisältöä, ja saatujen tutkimustulosten mukaan tilintarkastuksen informatiivinen arvo ei selvinnyt.

Kosonen (2005) tutki tilintarkastuksen historiallista kehittymistä Suomessa sadan vuoden aikana. Tutkimuksen viitekehyksen muodostavat tilintarkastuksen normit, tilintarkastajajärjestelmät eli toimijat sekä tilintarkastuksen sisältö eli tehtävät. Kosonen etsi vastauksia kysymyksiin: mitä, milloin, kuka ja miten tarkastettiin eri aikakausina? Tutkimuksensa perusteella Kosonen jakaa suomalaisen tilintarkastuksen historian kolmeen

eri aikakauteen jotka ovat tilintarkastusinstituution rakentumisen kausi (1895 - 1950), vakiintumisen kausi (1951 - 1985) ja kansainvälistymisen ja julkisuuden kausi (1986 alkaen).

Kosonen (2005) toteaa tutkimuksessaan, että tilintarkastuksen ydintehtävät eivät ole vuosikymmenten kuluessa muuttuneet, ja että tilintarkastus on yhä laillisuustarkastusta. Tilintarkastajat ovat edelleen osakkeenomistajien edunvalvojia ja raportoivat tarkastuksen tuloksista heille. Tutkimuksessaan Kosonen sivuaa myös pienyrityksen tilintarkastusvelvollisuutta, maallikkotilintarkastusta sekä tilintarkastajan raportointivelvollisuuden laajuutta sidosryhmiin päin.

Tilintarkastuksen tarpeellisuutta ja sitä selittäviä tekijöitä tutki Fant (1994), joka osoitti tutkimuksellaan odotuskuilun olemassaolon lisäksi sen, että eri maiden tutkimustuloksiin on syytä suhtautua varoen. Suomalaiset mielsivät tilintarkastajan yrityksen osakkaiden edunvalvojaksi, kun taas ruotsalaiset näkivät tilintarkastajan tehtäväkuvauksen laajempaan. Ruotsalaiset esimerkiksi painottivat selvästi suomalaisia enemmän verolainsäädännön tarkastamisen tärkeyttä. Tutkimuksen kohdistui tilintarkastajiin, yritysjohtajiin sekä osakkeenomistajiin. Saarikivi (1999) tutki tilintarkastajan riippumattomuutta ulottuvuustarkastelun avulla. Hän jakaa riippumattomuuden ajalliseen, henkilölliseen ja toiminnalliseen ulottuvuuteen. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastuslain (936/1994) riippumattomuutta ja esteellisyyttä koskevaa säännöstöä on tarpeellista täsmentää.

Koskinen (1999) tutki osakeyhtiön tilinpäätöksen laatimiseen ja tarkastamiseen liittyviä ongelmia. Koskinen käsittelee tutkimuksessaan tilinpäätöksen virheiden olennaisuutta ja niistä raportoimista tilintarkastuskertomuksessa. Hän pohtii tilintarkastajan asemaa esimerkiksi veroasiantuntijana ja toteaa, että elinkeinoverolainsäädännön tarkoituksena ei ole ohjalla tilinpäätöksen laatimista vaan asettaa puitteet yhtiön verotettavan tulon laskeamiselle. Koskisen mukaan tilintarkastajan tehtävänä ei siten ole toimia verotarkastajana, vaan avustaa osakkeenomistajia heidän päättäessään yhtiökokouksessa tilinpäätöksen vahvistamisesta. Koskisen tutkimuksen lähestymistapa on oikeustieteellinen oikeusnormien tulkinnan ja systematisoinnin avulla. Tästä johtuen hänen näkökulmansa tilintar-

kastuksen tutkimukseen on erilainen suhteessa muihin tilintarkastustutkimuksiin, joissa lähestymistapa on yleensä liiketaloustieteellinen. Tilintarkastuksen tutkimus sivuaa kuitenkin usein myös oikeustiedettä.

Kärkkäinen (1998) tutki tilintarkastajan uskottavuutta sidosryhmien näkökulmasta. Tutkimuksessaan Kärkkäinen selvitti niitä tekijöitä, joista tilintarkastuksen uskottavuus muodostuu, sekä tilintarkastajan sidosryhmien näkemyksiä tilintarkastajan uskottavuudesta. Kyselytutkimus kohdistui seuraaviin sidosryhmiin: laskentatoimen opettajat ja tutkijat, luotonantajat, verotarkastajat, taloustoimittajat, sijoitusanalyytikot, yritysten talousjohtajat ja osakesijoittajat. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastajan sidosryhmät pitävät edelleen tilintarkastajien uskottavuutta melko hyvänä. Sidosryhmien näkemyksiin vaikuttaa tulosten mukaan erityisesti se, kuinka hyvin ne tuntevat tilintarkastajan tehtävät. Sidosryhmät haluaisivat tilintarkastajien toiminnan olevan nykyistä näkyvämpää.

Pienyritysten tilintarkastustutkimus on ollut Suomessa vähäistä, ja tutkimukset on tehty pääasiassa pro gradu-töinä. Kallinen (2004) lähestyi pienyrityksen tilintarkastusta agenttiteorian avulla. Kallinen käsitteli tutkimuksessaan pienyrityksen ominaisuuksien vaikutusta hyväksytyn tilintarkastajan valintaan agenttiteorian näkökulmasta. Hän rajasi tutkimuksensa ulkopuolelle kaikkein pienimmät yritykset, joissa omistaja ja johtaja ovat usein sama henkilö. Tutkimuksen kohdistui siten yrityksiin, joiden liikevaihto oli 300 000 - 680 000 euroa, taseen loppusumma 200 000 - 340 000 euroa, ja henkilöstön lukumäärä 5-10 henkilöä.

Kallinen rajasi tutkimuksensa tarkoituksella kattamaan ne yritykset, jotka saavat nykyisen tilintarkastuslain (936/1994) mukaan halutessaan valita maallikkotilintarkastajan ja hyväksytyn tilintarkastajan välillä, mutta olisivat kauppaja- ja teollisuusministeriön (2003) tilintarkastuslakityöryhmän ehdotuksen toteutuessa velvollisia valitsemaan hyväksytyn tilintarkastajan. Tutkimusaineisto koostui 200 suomalaisesta pienyrityksestä, joiden tiedot poimittiin Suomen Asiakastieto Oy:n Voitto+ -tilinpäätöstietokannasta. Tulosten mukaan yrityksen johdon ja omistuksen eriytymisellä sekä velkaisuusasteella ei havaittu

olevan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä hyväksytyyn tilintarkastajan valintaan pienyrityksissä. Kallisen tutkimusaineisto osoittautui rajoittavaksi tekijäksi, sillä Voitto+ -tietokannasta ei saatu erikseen tietoja yrityksen omistuksen ja johdon eriytymisestä. Tätä eriytymistä hän tulkitsi siten yrityksen koon ja iän avulla.

Huuhtanen (1993) tutki tilintarkastuksen tarpeellisuutta pienyrittäjän näkökulmasta. Tutkimuksessaan hän selvitti pienyritysten tilintarkastuksen tarvetta ilman lakisääteistä velvoitetta sekä yrittäjien mielipiteitä siitä, onko tilintarkastus ylipäätään tarpeellista erilaisissa yhtiötyypeissä. Tutkimuksen kohteena oli 500 satunnaisotannalla valittua, keskimäärin 5 henkilöä työllistävää perheyritystä, joista puolet vastasi kyselyyn hyväksytysti. Kyselyyn vastanneista yrittäjistä suurin osa toteuttaisi tilintarkastuksen myös ilman lakisääteistä velvoitetta, ja ainoastaan yhden miehen yrityksissä tilintarkastusta ei koettu tarpeelliseksi. Auktorisoitua tilintarkastajaa käytettiin selvästi maallikkotilintarkastajia enemmän. Tutkimustulosten mukaan yrittäjät kokivat tilintarkastuksella olevan erityisen suuri merkitys verottajalle ja rahoittajalle. Yrittäjien mielestä tilintarkastus toimitettaisiin usein rahoittajan vaatimuksesta, vaikka laki ei yritystä siihen velvoittaisi. Juvonen (2003) tutki tilintarkastuksen erityispiirteitä pienyrityksessä. Juvonen kuvailee tutkimuksessaan pienyrityksen tilintarkastuskäytäntöä käsiteanalyttisen tutkimusmenetelmän keinoin. Hän toteaa, että pienyrityksissä tilintarkastajan rooli korostuu neuvonantajana, sillä pienyrittäjällä ei useinkaan ole riittävän vahvaa taloushallinnon osaamista.

Peiponen (1997) käsitteli lakisääteisen tilintarkastuksen tarpeellisuutta pienissä henkilöyhtiöissä. Peiponen selvitti tutkimuksellaan vuoden 1995 alusta voimaan tulleen tilintarkastuslain vaikutuksia pieniin henkilöyhtiöihin kohdistamalla kyselyn HTM-tilintarkastajat ry:n jäsenille. Tulosten perusteella ammattitilintarkastajat olivat melko tyytymättömiä muuttuneeseen lainsäädäntöön koskien pienten henkilöyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuutta ja mahdollisuutta käyttää maallikkotilintarkastajaa. Tilintarkastusta oli vastaajien mielestä ammattimaistettava poistamalla maallikkojen käyttömahdollisuus. Kolmannes vastaajista oli kuitenkin tyytyväinen vallitsevaan käytäntöön. Tilintarkastuksesta nähtiin olevan eniten hyötyä ulkopuolisille rahoittajille, verottajalle sekä yhtiömiehille. Monelle eri sektorille suuntautuva konsultointi yrityksissä nähtiin tärkeänä osana tilin-

tarkastajan työtä. Tutkimustulosten perusteella Peiponen pitää ammattilintarkastajan suorittamaa tilintarkastusta tarpeellisena myös pienille henkilöyhtiöille, sillä niiden katsottiin voivan hyötyä monin eri tavoin ammattitaitoisesta tilintarkastajasta.

Pienyritysten tilintarkastusta tutki Suomessa myös Koskela (1990). Koskela suoritti kyselytutkimuksen KHT -tilintarkastajien keskuudessa 350 tilintarkastajalle, joista 126 vastasi kyselyyn hyväksytysti. Lisäksi hän haastatteli kahtakymmentä pienyrittäjää vertailutietojen saamiseksi tilintarkastajien mielipiteille. Tutkimuksella selvitettiin pienyritysten (alle 100 työntekijää) tilintarkastuksen tarpeellisuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Saamiensa tutkimustulosten mukaan Koskinen totesi tilintarkastuksen olevan tarpeellista pienyrityksissä. Tätä mieltä olivat sekä tilintarkastajat että pienyrittäjät. Pienyrittäjät kokivat verolainsäädännön tärkeimmäksi tarkastuskohteeksi, kun taas tilintarkastajille oli tärkeää heidän harjoittamansa laajamittainen konsultointitoiminta, jonka he hyväksyivät osaksi tilintarkastusta. Koskelan tutkimusaineisto pienyrittäjien osalta oli varsin pieni, joten tutkimustuloksia ei voida hänen mukaansa yleistää.

Tilintarkastajan konsultointia pienyrityksessä tutki Pohjola (2001). Hänen tutkimuksensa perustui kolmen pienyrityksen johtoa edustavan henkilön haastatteluun, jonka lisäksi hän haastatteli näiden yritysten tilintarkastajia. Tutkimustulosten mukaan pienyritysten tilintarkastusta tulisi kehittää lainsäädännöllä. Tilintarkastus ja konsultointi tulisi sallia pienissä yrityksissä vaarantamatta kuitenkaan riippumattomuutta. Tutkimuksensa lopuksi Pohjola toteaa Filip Casselin sanoneen seuraavaa: ”Tilintarkastajalta odotetaan, että hän on puettuna poliisilakkiin, tuomarin peruukkiin, konsultin salkkuun ja tilintarkastajan silmälaseihin.” Tämä kuvastanee niitä tilintarkastajaan kohdistuvia moninaisia odotuksia, joita eri tahoilta asetetaan.

Satopää (2003) käsittelee tutkimuksessaan suomalaista hyvää tilintarkastustapaa pienyrityksissä. Satopää toteutti tutkimuksensa toiminta-analyyttisenä teemahaastatteluna haastatteleamalla 18 HTM -tilintarkastajaa vuosien 2000 ja 2002 aikana. Tutkimustuloksien mukaan pienyrityksissä sovellettava hyvä tilintarkastustapa tulisi olla erilainen kuin suurissa yrityksissä, koska pienten yritysten tilintarkastuskäytäntö poikkeaa huomattavasti

suurten yritysten tilintarkastuksesta. Satopää toteaa tilintarkastajien ohittavan usein käytännön työssään IFAC -standardit niiden pienyrityksiin sopimattomuuden vuoksi.

Haastattelutulosten perusteella tilintarkastajat toimivat pienissä yrityksissä ennen kaikkea laillisuusvalvojina. Satopään mukaan tilintarkastuksen laatua kehitetään laadunvarmistuksen avulla, ja tilintarkastajan tehtäväkenttää ollaan laajentamassa riskienhallinnan, kuten rahoitusriskien ja tietotekniikan riskien suuntaan. Liiketoimintaan ja rahoitukseen liittyvät riskit ovat Satopään mukaan pienyrityksissä suhteellisesti suuremmat verrattuna suuriin yrityksiin. Tämän vuoksi pienyritysten tilinpäätössääntelyä tulisi kehittää riskikartoitusmallistojen avulla, jolloin tilintarkastuksella otettaisiin kantaa tilinpäätöksessä esitettyyn riskikartoitukseen. Pienyritysten tilintarkastajista tulee Satopään näkemyksen mukaan tulevaisuudessa erikoistuneita generalisteja, jolloin tilintarkastus tulee muuttumaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastamisesta enemmän yrityksen koko toimintojen tarkastamisen suuntaan. Tällainen muutos tilintarkastajan toimenkuvaan olisi varsin suuri, eikä sitä ole suomalaisessa tilintarkastuslaissa ainakaan vielä sallittu.

Aikaisempia tutkimustuloksia selvästi yhdistävä tekijä on tilintarkastuksen kokeminen tärkeäksi pienyrityksille. Tutkimustulosten mukaan noin puolessa pienyrityksistä tilintarkastus suoritettaisiin ilman lakisäätteistä velvoitetta. Ainoastaan yhden miehen yrityksissä tilintarkastusta ei koeta tarpeelliseksi. Mitä suuremmaksi yrityskoko kasvaa, sitä tärkeämmäksi tilintarkastus koetaan. Tässä onkin havaittavissa selvä yhteys tilintarkastuksen tarpeellisuuden ja yrityksen ulkopuolisia tahoja kohtaan voimassa olevien velvoitteiden välillä. Pienissä yrityksissä tilintarkastus koetaan erityisen tärkeäksi luottokelpoisuuden kannalta verosuoritusten oikeellisuuden tarkistamisen lisäksi. Tilintarkastajalla on tärkeä merkitys pienyritysten neuvonantajana ja keskustelukumppanina, koska usein tilintarkastaja on yrityksen ainoa ulkopuolinen neuvonantaja.

Maallikkotilintarkastajien käyttömahdollisuus korvattaisiin mieluummin hyväksytyyn tilintarkastajan suorittamalla tarkastuksella, sillä maallikoiden tarkastusta ei pidetä yhtä ammattitaitoisena. Maallikkotilintarkastuksen lakkauttamista puoltava tekijä on myös tilintarkastajien laadunvalvonta, joka sille asetettujen tavoitteiden toteutumiseksi edellyt-

tää tilintarkastajilta korkeaa ammattitaitoa. Yleisesti ottaen tilinpäätösinformaation luotettavuuden varmistaminen on pienyritysten itsensä lisäksi tärkeää myös yritysten sidosryhmille. Sidosryhmille yrityksessä suoritettu tilintarkastus kertoo yrityksen hoitaneen velvoitteensa oikein, jolloin tarve siirtää pienyritysten toimintariskejä niiden itsensä maksettaviksi pysyy kohtuullisena. Tilintarkastuksella onkin aiempien tutkimusten mukaan selvästi tilinpäätösinformaation laatua lisäävä merkitys, mikä nousi selkeästi esiin kaikissa tutkimuksissa.

1.3 Tutkimuksen tarkoitus ja rajaus

Tämän tutkimuksen tavoitteena on saada selville pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimusongelmaan haetaan vastausta pienyrityksille suunnattavan kyselytutkimuksen avulla, jossa selvitetään tilintarkastuksen merkitystä yrityksen sidosryhmille tarkastuksen kohteena olevan yrityksen näkökulmasta. Tutkimukselle pyritään saamaan lisäarvoa aikaisempiin tutkimuksiin nähden tuottamalla empiirinen aineisto kyselylomakkeella suoraan tutkimuskohteesta eli pienyrityksestä sen sijaan, että aineisto tuotettaisiin esimerkiksi olemassa olevien tietokantojen, kuten Voitto+ avulla. Tavoitteena on siten minimoida tulkinnallisten tekijöiden käyttö laatimalla kyselylomake juuri tämän tutkimuksen tarpeisiin. Nyt suoritettavalla tutkimuksella on myös tarkoitus saada ajankohtaista, mahdollisiin tulossa oleviin tilintarkastuslain muutoksiin liittyvää tietoa pienyritysten tilintarkastuksesta yrittäjien näkökulmasta.

Tilintarkastus nähdään tässä tutkimuksessa funktiona, joka yrittää ratkaista yrityksen ja sen sidosryhmien välillä vallitsevaa informaation epäsymmetriaa siten, että tilintarkastuksen avulla myös tilinpäätösinformaation vastaanottaja voisi luottaa tiedon oikeellisuuteen. Tutkimuksen kohteena ovat ne Kainuun, Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan alueella sijaitsevat pienyritykset, joiden liikevaihto on 0,035 – 2,5 miljoonaa euroa. Tutkimus kohdistuu siten hyvin pieniin suomalaisiin osakeyhtiöihin ja henkilöyhtiöihin. Pöytälaatikko-yritykset rajataan tutkimuksen ulkopuolelle. Tilintarkastajat jätetään tarkoituksellisesti tutkimuksen ulkopuolelle, koska tutkimuksen avulla halutaan saada tietoa nimenomaan siitä, miten pienyrittäjät itse kokevat pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisu-

den. Lisäksi on mahdollista, että tilintarkastajilla on omat intressinsä nähdä pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuus tarpeellisena.

Pienyrittäjien osalta tutkitaan yrityksen rakenteellisten tekijöiden, taloushallinnon osaamisen sekä taloudellisen tilanteen vaikutusta siihen, kuinka tarpeellisena he kokevat tilintarkastuksen. Tavoitteena on esimerkiksi yritysrakenteen avulla selvittää, onko perheyriyksillä, yhtiömuodolla tai yrityksen elinkaaren vaiheella vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen pyritään selvittämään tutkimalla yrityksen taloushallinnon henkilöstön ammattitaitoa ja sen ylläpitämistä, sekä tilitoimiston palveluiden käytön laajuutta. Yrityksen taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen on tarkoitus saada selville yrityksen liikevaihdon ja sen kehityksen sekä taloudellista tilaa kuvaavien tunnuslukujen avulla.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus koostuu teoria- ja empiriaosasta. Teoriaa käsitellään luvuissa yksi, kaksi ja kolme. Johdantoluvussa käydään läpi tutkimuksen tarkoitus ja rajaus sekä aikaisempia tutkimuksia. Aikaisemmista tutkimuksista käsitellään muutamia nyt tutkittavaa aihepiiriä sivuavia tilintarkastustutkimuksia, jonka jälkeen käydään läpi pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuutta käsitteleviä tutkimuksia. Pienyritysten tilintarkastusta on tutkittu vähän, mikä voi osittain selittyä tilintarkastuksen perinteisellä tehtävällä yrityksen omistajien edunvalvojana. Luku kaksi ja kolme muodostavat yhdessä aiempien tutkimusten sekä kirjallisuuden pohjalta tutkimuksen varsinaisen teoriaosuuden. Luvussa kaksi käsitellään tilintarkastuksen teoreettista perustaa, ja luvussa kolme tilintarkastuksen lakisääteisyttä, johon Suomen tilintarkastusjärjestelmä perustuu. Tässä luvussa sivutaan myös EU:n vaikutusta Suomen lainsäädäntöön, sekä pohditaan vuonna 2006 tulossa olevaa tilintarkastuslain muutosta ja sen mahdollisesti mukanaan tuomia vaikutuksia pienyritysten tilintarkastuskäytäntöön.

Tutkimuksen empiirinen osa muodostuu luvuista neljä ja viisi. Luvussa neljä käydään läpi tutkimuksen lähestymistapa ja tutkimusmenetelmä. Tässä luvussa esitetään lisäksi tutkimuksen hypoteesit, niiden testausmenetelmä ja tutkimusaineisto. Luvussa viisi esitetään kyselylomakkeen avulla saadut tutkimustulokset ja niiden analysointi. Tässä luvussa kiinnitetään hypoteesien testauksen avulla erityistä huomiota siihen, kuinka tutkimustulokset tukevat esitettyjä hypoteeseja. Tutkimustulosten yleistettävyyttä, yleistä merkitystä sekä rajoituksia pohditaan teoreettisesta viitekehyksestä käsin luvussa kuusi, jossa muodostetaan myös yhteenveto tutkimuksesta kokonaisuutena.

2 TILINTARKASTUKSEN TEOREETTINEN PERUSTA

2.1 Tilintarkastuksen määrittely

Tilintarkastus on luottamustehtävä, jonka toteuttaminen on nähty tarpeelliseksi siirtää tehtävän suorittamista varten erikseen erikoistuneelle ammattikunnalle eli tilintarkastajille. Voidakseen suorittaa tilintarkastustyötään sille asetettujen vaatimusten mukaisesti, on tilintarkastajan nautittava kaikkien osapuolien luottamusta ja oltava riippumaton kaikkiin asianosaisiin nähden. Luottamus tilintarkastajan työtä kohtaan voi toteutua vain ennalta määriteltyjen arvojen pohjalta, joita kutsutaan tilintarkastuksen postulaateiksi tai perusolettamuksiksi. Yhteiskunnassa tapahtuvien jatkuvien muutosten seurauksena on tärkeää, että tilintarkastaja voi työssään nojautua muuttumattomiin perusolettamuksiin. Tämä on edellytys riippumattomuuden toteutumiselle. Riippumattomasti ja ammattitaitoisesti tarkastettu tilinpäätösinformaatio on laadukkaampaa kuin tarkastamaton, jolloin se lisää yrityksen itsestään antaman informaation uskottavuutta sidosryhmille. Tilintarkastaja varmistaa työllään tilinpäätösinformaation laadun, josta tiedon hyödyntäjillä ei ole mahdollisuutta itse varmistautua. (Vuorinen 1995, 102-103; Riistama 1999, 15-16.)

Tilintarkastuksesta on kehitelty useita erilaisia määritelmiä. Kaikkien hyväksymää yhtä oikeaa määritelmää ei ole kuitenkaan onnistuttu luomaan, joten eri määritelmät poikkeavat toisistaan lähinnä määrittelijän näkökulman mukaan. (Vuorinen 1995, 100.) Suomessa tilintarkastus on laillisuusvalvontaa, jonka tehtävänä on tarkastaa yhteisön ja säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto (TTL 936/2004, 17 §). Tavoitteena on siten varmentaa tilinpäätösinformaation oikeellisuus ja raportoida suoritetusta tehtävästä. Määritelmä perustuu yhteiskunnalliseen intressiin saada yrityksen tilinpäätöksestä luotettavaa tietoa. Tilintarkastus tuleekin nähdä koko yhteiskuntaa palvelevana tehtävänä, jolloin tilintarkastuksesta saatava käytännön hyöty määrittää kokonaan sen arvon (Flint 1988, 14-17).

International Federation of Accountants (IFAC) määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti (Riistama 1999, 19-20, 30):

”Tilintarkastus on minkä tahansa kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan ansaintataloudellisen tai muun talousyksikön tilinpäätöksen tai siihen verrattavan informaation riippumattonta tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta”.

Määritelmällään IFAC sijoittaa tilintarkastuksen käsitteen laajaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tällöin tilintarkastuksen tehtävänä on lisätä tilinpäätösinformaation luotettavuutta yrityksen omistajien lisäksi myös sen sidosryhmiin päin. Näin ollen IFAC korostaa tilinpäätösinformaatiota tilintarkastuksen kohteena (Kärkkäinen 1998, 5.) Tämä määritelmä on yhdenmukainen nyt suoritettavan tutkimuksen kanssa, koska tarkoituksena on selvittää tilintarkastuksen merkitystä pienyrityksille itselleen sekä heidän sidosryhmilleen tilintarkastuksen informatiivisuudesta käsin.

Tilintarkastus perustuu yksilöiden tai ryhmien tarvitsemaan informaatioon, jonka luotettavuudesta he eivät itse pysty varmistumaan. Tilintarkastuksen avulla verrataan tarkastuskohteen suorituskykyä informaation vastaanottajien odotuksiin ja raportoidaan tuloksista. Tilintarkastus on siten osa yksityistä ja julkista kontrollimekanismia, jolla valvotaan tilintekovelvollisuuden toteutumista. (Flint 1988, 15.) Kontrollin tarpeellisuus herättää kysymyksen, onko yhteiskunnassa epäluottamusta, koska pelkkä luottamus ei enää tyydytä osapuolten tiedontarpeita. Näin pohdittuna tilintarkastus tulkittaisiin vain yhdeksi tarkastuskeinoksi muiden keinojen joukossa luottamuksen saavuttamiseksi. (Power 1994, 11-13.) Tilintarkastusta voidaan pitää myös vallankäytön välineenä, jolloin tilintarkastajan nähdään vaikuttavan omalla raportoinnillaan siihen, millaiseksi informaation vastaanottajat kokevat todellisuuden. Tämän määritelmän taustalla on tilintarkastuksen kytkeminen osaksi laskentatoimea. (Lee 1993, 27-43.)

Kärkkäinen (1998, 4) mainitsee Hatherlyn (1989) korostaneen tilintarkastuksessa funktionaalista lähestymistapaa, jonka mukaan tilintarkastuksella on merkitystä ainoastaan tilintekovelvollisuudesta käsin tarkasteltuna. Tilintarkastus on tässä tarkastelussa tilintekovelvollisuuden ylläpitäjän roolissa, ja tilintarkastuksen tuomana lisäarvona on edistää

tilivelvollisuuden toteutumista. Vaikka tilintarkastuksesta on luotu varsin erilaisia määritelmiä, yhteistä niille kaikille näyttää selvästi olevan se, että tilintarkastus on tilinpäätösinformaation laadun varmistamista. Tarpeellisuudelle varmistaa tilinpäätösinformaation laatua on kehitelty erilaisia teorioita, joista mainitaan myöhemmin seuraavassa alaluvussa muutamia.

2.2 Tilintekovelvollisuus tilintarkastuksen edellytyksenä

Tilintarkastus ei ole syntynyt teoreettisen kehittelyn tuloksena, vaan liike-elämässä tapahtuneiden muutosten myötä. Yritysten kasvaessa ja niiden omistuspuhjan laajentuessa on liiketoiminnan operatiivinen johtaminen siirretty tätä tehtävää varten erikseen palkatulle johdolle. Tällöin on syntynyt tilanne, jossa resurssin omistajat ovat uskoneet varojaan resurssin käyttäjälle. Näin ollen resurssin käyttäjistä on tullut tilintekovelvollisia resurssin omistajalle eli tilinteon vastaanottajalle. Yrityksen johdon toimien kontrollointi on muodostunut tarpeelliseksi, koska organisaatioiden kasvaessa ja monimutkaistuessa omistajat eivät enää tunne resurssiensa käyttäjiä eivätkä organisaation johtajat hallinnoimiensa resurssien omistajia. Omistajien on usein myös vaikea käsittää yrityksestä saamansa tilinpäätösinformaation sisältöä, jonka lisäksi heidän näkemyksensä tilinpäätösinformaatiosta voivat poiketa toisistaan. Käytännössä jokaisen omistajan erikseen suorittama tilinpäätösinformaation arviointi olisi liian työläs toteuttaa, ja eriävien mielipiteiden vuoksi päätöksenteko yritystä koskevissa asioissa olisi vaikeaa. (Riistama 1999, 15; Vuorinen 1995, 102-103.)

Tilintarkastuksen teorian mukaan tilintarkastuksen lähtökohtana on tilintekovelvollisuus joko kahden tai useamman osapuolen kesken. Yhteiskunta on jatkuvasti kehittynyt siihen suuntaan, että tilintekovelvollisuus tulee nähdä entistä laajempaan, koko yhteiskuntaa palvelevana kontrollin toteuttajana. Ilman tilintekovelvollisuutta ei olisi tilintarkastusta, jolloin myöskään kontrollia ei tarvittaisi. Kontrollin puuttuminen nostaisi esiin yhteiskunnallisen kysymyksen siitä, mikä on vallan merkitys, ja kuka valtaa ylipäätään pitää hallussaan. (Flint 1988, 12-13.) Näin tulkittuna tilintekovelvollisuus on monimuotoinen käsite, jolloin se voi perustua osapuolten väliseen sopimukseen tai lainsäädännöllisi-

seen määritelmään. Tilintekovelvollinen on aina alisteisessa suhteessa tilinteon saajaan nähden, koska tilinteon vastaanottajalla on oikeus käyttää pakotteita tai rangaistuksia, mikäli tilivelvollisen toiminta ei ole odotetun tai sovitun mukaista. (Riistama 1999, 26-27.)

2.2.1 Agentti-päämiessuhde

Tilintekovelvollisuuden tueksi muodostetuista teorioista agenttiteoria lienee kaikkein tunnetuin ja eniten tutkittu malli. Agenttiteoria perustuu ongelmaan, joka on seurausta yrityksen operatiivisen johdon ja omistajien eriytymisestä toisistaan pääsääntöisesti yrityksen kasvun seurauksena. Omistuspohjan laajentuessa ei yritykseen varallisuuttaan sijoittaneilla omistajilla ole enää jokaisella erikseen mahdollisuutta valvoa sijoittamansa varallisuuden hoitoa ja sen tuottoa. Agenttiteorian mukaan yrityksen toimivan johdon ja omistajien välillä vallitsee intressien ristiriita. Tällöin sekä johto että yrityksen omistajat pyrkivät maksimoimaan taloudellista hyötyään yrityksen toiminnasta. Yrityksen johto nähdään agenttiteoriassa agenttina, joka ei toimi aina yrityksen omistajan eli päämiehen edun mukaisesti, vaikka sen tulisi niin tehdä. (Gwilliam 1987, 49 – 53, Watts & Zimmermann 1986, 181 – 184.)

Tilintarkastajaa tarvitaan ratkaisemaan agenttiongelmia, eli tarkastamaan yrityksen talouden hoito ja raportoimaan tarkastuksen tuloksista yrityksen omistajille, jotta agenttikustannusten taso pysyisi yrityksessä mahdollisimman alhaisena. Tilintarkastajan rooli on siten välittää yrityksen omistajille totuudenmukaista informaatiota yrityksen toiminnasta. Agenttikustannukset perustuvat ajatukseen yrityksen johdosta riskinkarttajana, jolloin johdon pyrkimyksenä on saada mahdollisimman suuria korvauksia minimaalisilla työpönnistuksillä. Johdolle katsotaan näin ollen muodostuvan yllykkeitä, jotka saavat alkunsa siitä, että yrityksen operatiivinen johto ei ole henkilökohtaisesti vastuussa yrityksen varoista. Johdon omistusosuuden ollessa yrityksen johdossa pieni, syntyy yrityksen omistajille tarve kontrolloida johdon toimia tilintarkastuksen avulla. (Watts & Zimmermann 1986, 181 - 185).

Jensen & Meckling (1976) ovat todenneet tutkimuksessaan, että agenttiongelmia ei esiinny niissä yrityksissä, joissa omistaja ja johtaja ovat sama henkilö. He vertailivat tutkimuksessaan agenttikustannusten syntyyn liittyvää kahta erilaista tilannetta: omistaja ja johtaja ovat sama henkilö, ja tilannetta jossa omistaja on myynyt osan yrityksestään ulkopuolisille. Agenttikustannusten katsottiin muodostuvan yrityksen omistuksen ja johdon eriytymisen seurauksena, ja kasvavan yrityksen omistuspohjan laajentuessa. Antle (1982) on esittänyt agenttiteoriasta muunnoksen tulkitsemalla tutkimuksessaan myös tilintarkastajan agenttisuhteen yhdeksi osapuoleksi. Näin tulkittuna tilintarkastaja käyttäytyy yritykselle palkatun johdon tavoin maksimoidakseen omia etujaan. Antlen mukaan tilintarkastajan tuottama lisäarvo on tilintarkastajan raportointi yrityksen tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta. Tilintarkastaja ottaa osan tilinpäätösinformaation riskeistä jaettavakseen yrityksen omistajien kanssa, mutta omistajille syntyy kuitenkin agenttikustannuksia, koska tilintarkastajan katsotaan toimivan yhtenä agenttina yrityksen johdon ja omistajien välissä. Tällöin tilintarkastajalle on maksettava riittävän suuri päämiessuhteesta on palkkio, jotta hän suostuu jakamaan informaatoriskin.

2.2.2 Peliteoreettinen tarkastelu

Agentti kehitelty peliteoriaan perustuva kahden agentin malli, jossa tilintarkastaja ja yrityksen johto nähdään hyötyään maksimoivina agentteina eli pelaajina. Peliteoria on siten agenttiteorian johdannainen, eikä sitä voida tarkastella agenttiteoriasta erillisenä, omana teorianaan. Peliteorian mukaan tilintarkastaja on toisaalta yritysjohdon rinnalla toinen pelaaja, toisaalta ulkopuolinen vaikuttaja. Tässä kahden agentin mallissa informaation epäsymmetria vallitsee kolmen peliin osallistuvan pelaajan, päämiehen, johdon ja tilintarkastajan välillä. Yrityksen johdolla on enemmän informaatiota kuin tilintarkastajalla, jolla kuitenkin on enemmän informaatiota päämieheen nähden. Päämiehen on peliteorian mukaan uhrattava kustannuksia päästäkseen informaation symmetrian suhteen tasavertaisemmaksi agenttien kanssa. Mitä tasavertaisempaan asemaan päämies haluaa, sitä enemmän hänen on uhrattava kustannuksia. (Kärkkäinen 1998, 34-36; Vuorinen 1995, 105-106.)

Morton (1993) on tutkinut peliteorian avulla tilintarkastajan roolia väärinkäytösten paljastajana ja havainnut, että tilintarkastukseen käytetyn työn määrällä ja väärinkäytösten paljastumisella on selvä yhteys. Yrityksen taloudellinen tila on vain sen operatiivisen johdon tiedossa, minkä vuoksi se voi omilla valinnoillaan joko peitellä tilannetta tai raportoida totuuden. Operatiivisen johdon pyrkimykset raportoinnin suhteen riippuvat heille maksettavien palkkioiden määrästä. Tällöin, yrityksen heikon taloudellisen tilanteen vuoksi johdolle voi syntyä houkutus peitellä yrityksen huonoa tulosta, jotta se saisi itselleen hyvästä tuloksesta maksettavan palkkion. Raportointinsa uskottavuutta yritysjohdolle pyrki vakuuttamaan tilintarkastuksen avulla. Yrityksen omistaja on pelissä dominoiva pelaaja, joka uhraamiensa tilintarkastuskustannusten määrällä valitsee tilintarkastuspolitiikan varmistuakseen johdon raportoinnin oikeellisuudesta. Morton'n mukaan tilintarkastaja on pelissä omistajasitoutunut pelaaja, joka pyrkii karttamaan riskiä. Tyypillisesti tilintarkastajaa on kuitenkin pidetty yrityksen johtoon sitoutuneena pelaajana (Kärkkäinen 1998, 35).

Gaa (1991) on tutkinut peliteorian avulla julkisen vallan ja tilintarkastajien ammattikunnan itsensä harjoittaman sääntelyn vaikutuksia. Etujensa maksimoimiseksi sekä tilintarkastajien että julkisen vallan on valittava jokin sääntelyn taso, jonka avulla määritellään tilintarkastajan rooli, vastuu ja oikeudet. Pelaajat voivat joko lisätä, säilyttää ennallaan tai vähentää sääntelyä, ja pelin tuloksena on sopimus tilintarkastajan yhteiskunnallisesta vastuusta. Gaa'n mukaan julkisen vallan säännöstelyä ei olisi tarpeen lisätä voimakkaasti yhtä aikaa tilintarkastajien ammattikunnan lisäämän itse sääntelyn kanssa. Willmott (1991) on arvostellut Gaa'n kehittämää mallia siitä, että se ei ota huomioon poliittisia valtasuhteita. Willmott'n mukaan julkisen vallan käyttö on aina myös poliittisen vallan käyttöä. Tässä tutkimuksessa yhtenä pelaajana tilintarkastajan ja pienyrityksen omistajan lisäksi voitaisiin nähdä myös julkinen valta, jonka näkökulmasta pienyrityksen tilintarkastusvelvollisuuden laajuutta on yleensä yleisen edun nimissä tulkittu.

2.2.3 Tilintekovelvollisuus pienyrityksessä

Tilintekovelvollisuus ei toteudu perinteisessä merkityksessään niissä pienissä tilintarkastuskohteissa, joissa omistaja itse johtaa yritystään ja tekee yritystään koskevia operatiivisia päätöksiä. Näin ollen pienten tilintarkastuskohteiden tilintarkastukselle ei löydy talousteoreettisia perusteita, eikä pienyrityksessä tilintarkastus ole tarpeellista sen osoittamiseksi, että asetetut velvoitteet on täytetty. Pienyrityksen tilintekovelvollisuus on nähtävä laajempaan, yhteiskunnan julkista etua ylläpitävänä osatekijänä sen merkityksen ymmärtämiseksi. Suomessa esimerkiksi velkojien suojaa on pidetty merkittävänä pienyritysten tilintarkastusta puoltavana tekijänä. (Riistama 1999, 49.) Toisenlaiseen tulkintaan on päätyntä velkojien suojan osalta pienyritysten kohdalla Woolf (1994, 13), jonka mukaan tilintarkastuksella ei voida turvata velkojien suojaa. Hänen näkemyksensä mukaan luoton myöntäjien vaatima henkilökohtainen omaisuus luoton vakuutena turvaa riittävästi luoton myöntämistä, eikä tilintarkastusta sen vuoksi tarvittaisi. Pienyritysten tilintarkastuksen tarve tulisikin siksi jättää yrityksen omistajien omaan harkintaan.

Baldacchino ja Tabone (2003) tulkitsevat tutkimuksessaan tilintekovelvollisuuden käsitteen yhteiskunnallisena vastuuna kolmansille osapuolille ja totesivat, että pienyritykset itse eivät pidä tilintarkastusta tarpeellisena, mutta tilintarkastuksella on positiivinen vaikutus työntekijöiden ja yrityksen omistajan käyttäytymiseen. Tutkimuksen mukaan tilintarkastuksella on merkitystä myös yrityksen sidosryhmille, sillä se lisää luotettavuutta yritystä kohtaan. Samansuuntaisiin tutkimustuloksiin tilintarkastuksen sidosryhmämerkityksestä päätyi jo aiemmin todetun perusteella Fant (1994), joka totesi tutkimuksessaan, että Ruotsissa tilintarkastuksella on tärkeä merkitys verolainsäädännön noudattamisen valvonnassa. Tilintarkastuksen positiivista vaikutusta yksilöiden käyttäytymiseen on pyritty selittämään esimerkiksi motivaatioteorian avulla, jonka mukaan ihmisten ajatellaan parantavan käyttäytymistään heihin kohdistuvan tarkkailun seurauksena (Johnson & Gill 1993, 39-43).

Edellä esitetyn pohjalta voidaan kysyä, tulisiko pienyrityksen tilintekovelvollisuus nähdä niin laajasti, että tilintekovelvollisuuden täyttymistä osoittamaan tarvittaisiin tilintarkas-

taja, tai että pienyrityksen työntekijöitä tulisi motivoida tilintarkastuksen avulla tehokkaampaan työskentelyyn? Vastaus voisi löytyä aiemmin esitetystä Powerin (1994) määritelmästä tilintarkastukselle, jonka mukaan tilintarkastus on ”epäluottamuksen teknologia”: tarkastuksen kohteena olevaan ei luoteta ennen kuin tilintarkastuksen avulla epäluottamus on muutettu luottamukseksi. Powerin määritelmässä ihmiset ovat siten lähtökohtaisesti epäluotettavia. Pienyrityksen kohdalla kyse lienee tällöin siitä, aiheuttaisiko tilinpäätösinformaation tarkastamattomuus haittaa yhteiskunnalle yritystoiminnassa esiintyvän epärehellisyyden vuoksi, vai lisääntyisikö epärehellisyys ylipäätään lainkaan (Horsmanheimo 2005, 37, 41).

2.3 Tilinpäätöksen informatiivisuus

Tilinpäätös on yrityksen taloudellista tilaa kuvaavaa informaatiota, joka perustuu hyvän kirjanpitotavan pohjalta laadittuun kirjanpitoon. Hyvän kirjanpitotavan sisältö ei ole yksilöitävissä oleva käsite, mutta lähtökohtaisesti sen noudattaminen perustuu kirjanpitolaikiin, ja muihin elinkeinotoimintaa sääteleviin lakeihin kuten verolakeihin, sekä kirjanpitolautakunnan antamiin ohjeisiin. Kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvollisen on annettava toimintansa tuloksesta ja taloudellisesta asemasta oikeat ja riittävät tiedot. Oikeiden ja riittävien tietojen antaminen ei kuitenkaan yksistään riitä, vaan kirjanpitovelvollisen on annettava toiminnastaan myös oikea ja riittävä kuva (true and fair view). Kirjanpitolautakunnan tehtävänä on ohjeiden ja lausuntojen antamisen lisäksi valvoa kirjanpitolain mukaisten vaatimusten toteutumista. Valvonta kuin myös kirjanpitolain säätäminen ovat seurausta epäilyille kirjanpitovelvollisen huonosta moraalista. Verovelvollisuusnäkökulmasta tarkasteltuna EVL:n säädösten taustalla on ajatus verovelvollisen huonosta veromoraalista, jota on pyritty estämään elinkeinoverolaissa yksityiskohtaisella sääntelyllä. (Leppiniemi 1993, 21-30.)

Huolimatta siitä, että yritystoimintaa ohjaavien lakien säätämisen tarkoituksena on ollut lakien noudattaminen, ei näin voida kuitenkaan olettaa tulkittaessa tilinpäätöksen informatiivisuusarvoa sellaisenaan, ilman tilintarkastusta. Tilinpäätöksen tuottaman informaation laadullista arvoa ei voida tietää ennen kuin tilinpäätös on tarkastettu. Informaa-

tio on laadukasta silloin, kun se on muodostettu käyttäen hyväksi laskentatoimen alkupe-
räistä tarkoitusta eli tehokkuutta ja taloudellisuutta lakien ja asetusten sallimissa puitteis-
sa. (Riistama 1999, 20-23.) Laskentatoimen roolia voidaan käyttää myös toisenlaisiin
tarkoituksiin, jolloin voidaan puhua laskentatoimesta väärinkäytön tai vallankäytön väli-
neenä. Tästä laskentatoimen roolista Lee (1993, 39-40) käyttää nimitystä ”magic ac-
counting”. Pahimmillaan laskentatoimen väärinkäyttö voi johtaa siihen, että tilinpää-
tösinformaation hyödyntäjät alkavat tietämättään pitää totena väärää informaatiota, jol-
loin sidosryhmien omat päätökset ylläpitävät tätä laskentatoimen yöpuolta. Laskentatoi-
mi vallankäytön välineenä voi siten muodostua osaksi jokapäiväistä todellisuutta. (Näsi
1987, 58-60; Pihlanto 1996, 5.)

2.3.1 Tilintarkastus symmetrisen informaation osatekijänä

Tilintarkastuksen informaatiofunktion tarkoituksena on varmentaa kirjanpidon tuotta-
man tiedon oikeellisuus analysoimalla ja tutkimalla tilinpäätösinformaation sisältöä.
Tämä on tilintarkastuksen tärkein tehtävä. (Sarja 1999, 7.) Voidakseen antaa tilintarkas-
tuskertomuksen, on tilintarkastajan voitava ensin itse varmentaa tilinpäätösinformaation
oikeellisuus. Tilintarkastajan on suoritettava tarkastustyö hyvän tilintarkastustavan edel-
lyttämässä laajuudessa sen toteamiseksi, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot
yrityksen taloudellisesta tilanteesta. (Vahtera 1986, 26.) Työnsä tuloksena tilintarkastaja
luo yrityksen sidosryhmille mahdollisuuden päästä tasavertaisempaan asemaan tilinpää-
tösinformaation tuottajan kanssa informaation tiedonsisällöllisen arvon suhteen. Infor-
maation ollessa yhteistä se on symmetrisesti jakautunut.

Informaation symmetria perustuu informaatioteoreettiselle vaatimukselle kaikille käyttä-
jille pakollisesta ja tasapuolisesta informaatiosta. Tarkastamattomaan tilinpäätösinfo-
raatioon sisältyy siten informaatoriski, jonka kantaa informaation hyödyntäjä. Infor-
maatioteorian mukaan informaatoriski on todennäköisyys, jolla päätöksenteon perusta-
na oleva informaatio on riittämätöntä ja epäluotettavaa. Pientääkseen riskiä informaa-
tion hyödyntäjä turvautuu tilintarkastajan kertomukseen tilinpäätösinformaation laadus-
ta, jolloin informaatioteoreettinen vaatimus toteutuu. Informaatioteorian mukaan tilin-

tarkastuksen tehtävänä on siten luoda puitteet sille, että kaikilla tilinpäätösinformaation hyödyntäjillä on käytettävissään sama informaatio tasapuolisesti. (Gwilliam 1987, 53-55.)

Vastaavasti voidaan puhua informaation epäsymmetriasta (asymmetric information) silloin, kun tilinpäätösinformaation hyödyntäjällä ei ole käytettävissään sitä tietoa informaation todenperäisyydestä tai -perättömyydestä, mikä kyseisen informaation tuottajalla on (Scott 2003, 7-8, 105-108). Näin ollen kyse on laskentatoimen yöpuolesta, ja edelleen mahdollisuudesta hyödyntää laskentatoimea väärinkäytön välineenä. Informaation epäsymmetrian tutkiminen on johtanut useiden teorioiden kehittelyyn, joista edellä mainittu agenttiteoria on yksi (Macintosh 1994, 30).

2.3.2 Epäsymmetriasta aiheutuvia ongelmia

Informaation epäsymmetriaa on tulkittu perinteisesti esiintyvän päämies-agenttisuhteessa, mutta laajemmin tarkasteltuna sitä esiintyy myös yrityksen ja sen sidosryhmien välillä. Tässä epäsymmetriaa tarkastellaan yrityksen ja sen sidosryhmien välisenä ongelmana, jota tilinpäätösinformaatio luotettavuudellaan ja kaikille osapuolille tasapuolisesti yhteisenä informaationa pyrkii poistamaan. Epäsymmetria voi saada tilinpäätösinformaation tuottajassa aikaan moral hazard -ongelmia, ja niiden seurauksena informaation hyödyntäjissä adverse selection -ongelmia. Näiden ongelmien esiintyminen luo tarpeen tilintarkastukselle, joka yrittää ratkaista ongelmaa, eli optimoida yrityksen johdon ja tilinpäätösinformaation hyödyntäjien välistä informaation symmetriaa tavoitteenaan saada tilinpäätösinformaatio yhteiseksi kaikille, jotta moral hazard- ja adverse selection- ongelmia ei esiintyisi. (Antle 1982, 510; Kaplan & Atkinson 1998, 678, 766-767; Macintosh 1994, 35; Scott 2003, 7-8.)

Moral hazard -ongelmalla (uhkapeli) tarkoitetaan sitä, että informaation epäsymmetrian vallitessa yrityksen johto käyttää epätasapainoa moraalisesti väärin hyötyen siten itse tilanteesta. Yrityksen johto tekee tällöin sellaista, mikä ei ole lain tai yleisen moraalin perusteella hyväksyttävää, ja teko on siksi salattava muilta. Tilinpäätösinformaation

hyödyntäjille saatetaan esimerkiksi esittää sellaista informaatiota, mikä ei kaikilta osin pidä paikkaansa. Yritys voi näin toimillaan hyödyntää tilinpäätöksen informaatioetuaan moraalisesti väärin, koska sillä on käytössään sellaista tietoa, jota sidosryhmillä ei ole (Kaplan & Atkinson 1989, 678, 766-767; Macintosh 1994, 35). Tämän tutkimuksen kannalta moral hazard -ongelma on kyseessä esimerkiksi silloin, kun yrityksen taseessa olevaa varallisuutta ei ole arvostettu todellisiin arvoihin, tai yritys ei ole ilmoittanut kaikkea tilikauden aikaista liikevaihtoaan. Näin menettelemällä saatetaan välttyä osittain kaikkien yritykselle kuuluvien verojen maksamiselta, ja yrityksen luoton vakuudeksi saattaa muodostua arvo, joka on mitätön. Tällöin veron saajalle ja luotonantajalle aiheutuu yrityksen salaamien tietojen vuoksi adverse selection -ongelmia (haitallinen valikoituminen).

Adverse selection -ongelmia aiheutuu tilinpäätösinformaation hyödyntäjälle silloin, kun hän tekee informaation tuottajaa koskevia päätöksiä tämän aiheuttaman moral hazard -ongelman seurauksena väärin perustein, ja päätöksistä saattaa aiheutua haittaa hänelle itselleen. Sidosryhmille aiheutuu adverse selection -ongelmista taloudellista haittaa, joka luo paineita siirtää ongelmista aiheutuvat taloudelliset rasitukset kaikkien maksettaviksi. Luotonantajalle voi esimerkiksi muodostua tarve nostaa luottojen korkoja, ja vastaavasti veron saajalle tarve kiristää verotusta epärehellisten toimijoiden vuoksi. Näin ollen moral hazard -ongelmista saattaa koitua välillisesti haittaa koko yhteiskunnalle, sillä moraalisesti väärin tekojen kautta ansaitut taloudelliset hyödyt voivat koitua muiden yhteiskunnan jäsenten maksettaviksi.

Uuden tilintarkastuslain säätämisessä ongelmaksi saattaa muodostua se, kuinka merkittävänä haitallista valikoitumista estävänä tekijänä tilintarkastusta voidaan lopulta pienyritysten kohdalla pitää. Ongelmia voivat aiheuttaa ne liiketoimintaympäristöön liittyvät tekijät, jotka pienyrityksillä ovat erilaisia verrattuna keskisuuriin ja suuriin yrityksiin. Näitä pienyritysten erityispiirteitä käydään seuraavaksi läpi.

2.4 Pienyrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä

Pienten ja suurten yritysten tilintarkastuksessa on merkittäviä eroja. Tämä on huomattu Isossa-Britanniassa tilintarkastusstandardien laatimisen yhteydessä, jossa todettiin pienten yritysten tilintarkastuksen eroavan suurten yritysten tarkastuksesta erityisesti neljän seuraavan asian osalta (Davison 1979, 61-62; Koskela 1999, 86; Koskela 2005, 21): pienissä yrityksissä tilintarkastajan on tyydyttävä usein yritysjohdolta saamiinsa tietoihin, koska ulkopuolista tietoa ei ole riittävästi saatavissa tilintarkastuksen todentamiseksi. Pienissä yrityksissä on yleensä suppeat ja puutteelliset sisäisen valvonnan menetelmät, eikä luonnollista työnjaon kautta syntyvää valvontajärjestelmää ole mahdollista rakentaa. Näin ollen tilintarkastajan on suoritettava yksityiskohtaista tarkastustyötä, josta aiheutuu tarpeettomia kustannuksia ja tilintarkastusresurssien tuhlausta. Pienissä yrityksissä kirjaustapahtumien rekisteröinti saattaa olla heikompa kuin suurissa yrityksissä, jolloin voi syntyä luotettavuusongelma sen suhteen, onko tilinpäätös ylipäätään tehty hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. Pienissä yrityksissä voi muodostua eettiseksi ongelmaksi se, onko tilintarkastaja konsultoimalla jossain määrin itse tai jopa kokonaan tehnyt tarkastettavan yhtiön kirjanpidon ja tilinpäätöksen.

Tilintarkastus on suoritettava lähtökohtaisesti samassa laajuudessa kaikenkokoisissa yrityksissä. Isossa-Britanniassa tilintarkastusstandardien laatimisen yhteydessä ongelmaksi muodostui kuitenkin epäily siitä, onko pienten yritysten tilintarkastus lainkaan tilintarkastusstandardeissa tarkoitettua tarkastusta. Epäily johti kysymykseen pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuudesta, minkä seurauksena Isossa-Britanniassa pienyritykset vapautettiin laatimasta tilinpäätöksiään samassa laajuudessa kuin suuret yritykset. (Koskela 1999, 86-87.)

Pienelle yritykselle on tyypillistä tilitoimiston tarjoamien palveluiden käyttäminen sen vuoksi, että niillä itsellään ei ole riittävästi laskentatoimen henkilökuntaa. Joissakin yrityksissä ainoat ulkoisen laskentatoimen työtehtäviä hoitavat tahot ovat tilitoimisto ja tilintarkastaja. Tilintarkastaja ottaa kantaa yrityksen sisäisten laskentajärjestelmien riittävyyteen ja asianmukaisuuteen, jolloin tilintarkastajalle muodostuu automaattisesti kon-

sultoiva rooli. Pienyrityksissä kirjanpito ja tilinpäätös tarkastetaan usein käymällä läpi koko kirjanpitoaineisto kaikkine tositteineen. Näin voidaan menetellä niissä pienyrityksissä, joissa kirjanpitoaineistoa ei ole paljon. Tällöin yritykselle ei aiheudu tarkastustyöstä suuria kustannuksia. On huomattava, että juuri puutteellisen sisäisen valvontajärjestelmän omaavissa pienyrityksissä tilintarkastajan ainoa vaihtoehto onkin usein käydä läpi koko kirjanpitoaineisto. (Koskela 1990, 30-32; Koskela 2005, 21-23.) Pienyrityksen sisäisen valvonnan tasoa pohdittaessa tulee huomioida valvonnasta aiheutuvat kustannukset, jotka eivät saa muodostua puutteellisen valvonnan aiheuttamia vahinkoja tai menetyksiä suuremmiksi (Vahtera 1986, 325).

Tilintarkastajan antama vakiokertomus on suomalaisen käytännön mukaan sisällöltään sama kaikenkokoisille yrityksille. Keasey, Watson & Wynarczyk (1988, 323-325) ovat kuitenkin todenneet, että esimerkiksi Yhdistyneissä Kuningaskunnissa on mahdollista antaa pienille yrityksille oma erityinen tilintarkastuskertomuksensa. Tällaisessa kertomuksessa tilintarkastaja huomauttaa yrityksen sisäisen valvonnan ja tietojärjestelmien puutteiden vaikutuksesta siihen, että tilintarkastajan on ollut jossain määrin pakko tyytyä yrityksen johdon antamiin tietoihin yrityksen taloudellisesta tilasta. Suomessa tilintarkastusalan suositusten (KHT-yhdistys 2005, 448, 604) mukaan yrityskoon aiheuttamat puutteellisuudet eivät saa johtaa muistutukseen tai erilliseen huomautukseen tilintarkastuskertomuksessa silloin, kun puutteellisuudet eivät ole todistettavasti aiheuttaneet olennaisia virheitä kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä. Tilintarkastajalla on siten oikeus luottaa hänelle annettuihin tietoihin, ja pitää kirjanpitoaineistoa oikeana ja totuudenmukaisena, kun näyttöä päinvastaisesta ei ole ilmennyt.

Tilintarkastusalan suositusten mukaan pienyritysten tilintarkastus suoritetaan usein erityisissä olosuhteissa, jotka voivat poiketa merkittävästi keskisuurten ja suurten yritysten tilintarkastuksesta. Pienyritysten tilintarkastukselle ei ole asetettu suosituksissa erityisvaatimuksia, mutta tarkastuksessa tulisi huomioida ainakin seuraavat toimeksiannon laajuuteen ja käytännön toteutukseen liittyvät, pienyritykselle tunnusomaiset piirteet (KHT-yhdistys 2005, 584-586):

1. Yrityksen johto ja omistus on keskittynyt suppealle henkilöryhmälle, usein yhdelle henkilölle.
2. Omistajat johtavat ja valvovat itse yrityksensä toimintaa, jolloin myös hallinto-
toiminnot ovat yhden tai muutaman henkilön hoidossa.
3. Harvat tulon lähteet, eli pienyrityksen tuote- tai palveluvalikoima on usein sup-
pea ja toimipisteitä on vain yksi tai muutama.
4. Kirjanpito voi olla vähemmän kehittynyttä tai puutteellista, ja hallinnollisissa ru-
tiineissa ilmenee usein puutteita.
5. Tilitoimiston käyttö on yleistä.
6. Resurssien puuttumisen vuoksi sisäisten kontrollien suorittamiseen on rajalliset
mahdollisuudet.

Pienyrityksen omistajajohtaja on henkilökohtaisesti vastuussa yritykseensä sijoittamis-
taan rahoista ja omaisuudesta. Tämän vuoksi pienyrityksen omistajalla on voimakas in-
tressi saada sijoituksensa tuottamaan. Sisäisten kontrollien ollessa pienyrityksessä puut-
teellisia ja lähinnä omistajajohtajan itsensä suorittaman valvonnan varassa, voidaan
kontrollointia pitää tällöin lähtökohtaisesti tehokkaana ja omistajajohtajan intressien
mukaisena. Tilintarkastajan on kuitenkin huomioitava se mahdollisuus, että tällaisissa
tilanteissa omistajajohtaja voi helposti kiertää määräyksiä ja syyllistyä väärinkäytöksiin.
Näin ollen pienyritys aiheuttaa tilintarkastajalle aina lisäriskin muiden tilintarkastusris-
kien ohella, joka korostuu erityisesti uusissa toimeksiantosopimuksissa. Tarkastustyöhön
käytettävästä kokonaisajasta kuluu tällöin suuri osa riittävän tarkastusevidenssin hankin-
taan, joka toteutuu tarkastamalla kirjanpitoaineistoa ja muuta dokumentaatiota riittävän
laajasti. (Airaksinen 1997, 282; Horsmanheimo & Steiner 2002, 323-331; KHT-yhdistys
2005, 586.)

Pienyritysten tilintarkastuksissa on havaittu esimerkiksi seuraavia usein esiintyneitä vää-
rinkäytöksiä: myynnin tulouttamatta jättäminen eli ”ohimyynti”, kavallukset rahatileiltä
tositteita väärentämällä tai kirjaamalla ne väärin, tavarain varastaminen varastoista sekä
maksamalla jonkun muun henkilön palkkaa tai muita suorituksia omalle tilille. Pienessä
yrityksessä tilintarkastajan on kiinnitettävä erityistä huomiota niihin ongelmiin, jotka

aiheuttavat riskiä väärinkäytösten syntymiseen. Tällainen riski voi olla esimerkiksi taloushallinnosta vastaavan henkilön vaarallinen työyhdistelmä, jolloin sama henkilö käsittelee ja maksaa laskut sekä tekee kirjanpidon. Tilintarkastajalla on rajalliset mahdollisuudet havaita väärinkäytöksiä, koska hän ei ole yrityksen juoksevan toiminnan kanssa tekemisissä. (Koskela 2005, 23). Sen vuoksi voi olla tarpeellista suorittaa myös tilikauden aikaista tarkastusta yrityksissä silloin, kun tarkastusevidenssin hankkiminen on muutoin ongelmallista (Koskela 1990, 32).

Tilitoimiston tekemässä kirjanpidossa ei yleensä esiinny olennaisia muotovirheitä tai puutteita. Tilinpäätöksen ja kirjanpidon sisällössä voi siitä huolimatta esiintyä olennaisia ongelmia, kuten pysyvien vastaavien jaksotusvirheitä, vaihto-omaisuuseriin sisältyviä epäkuranttiusvirheitä, epävarmoja myyntisaamisia, vakuudettomia lainasaamisia ja siirtyviin eriin sisältyviä virheellisiä eriä. Tällaisten ongelmien vuoksi yritys antaa taseensa perusteella liian hyvän kuvan sen taloudellisesta tilasta. Tulosta pyritään myös pienentämään verosyistä, mikä on varsin tavallista. Yritys saattaa esimerkiksi lykätä tulokirjauksiaan, ja vastaavasti menokirjauksia saatetaan kirjata liian aikaisin kuluksi. Taseeseen aktivoitaviksi kuuluvia menoja saattaa myös löytyä tilintarkastuksessa kuluksi kirjattuina. (Koskela 2005, 22-23.)

Pienyrityksiltä ei voida vaatia sisäisten kontrollien toteuttamista samassa laajuudessa suurten yritysten kanssa. On kuitenkin olemassa muutamia keinoja, joita noudattamalla pienyrityksissäkin voidaan saavuttaa kohtuullinen sisäisen kontrollin taso. Näitä keinoja ovat sitoutuneen ja luotettavan henkilökunnan rekrytoiminen, ja toimenkuvien selkeä dokumentointi siten, että kaikki tietävät oman vastuunsa organisaatiossa. Työntekijöiden käyttöoikeudet eri tietojärjestelmiin tulisi olla heidän toimenkuvissaan esitettyjen vastuiden mukaisia, ja työntekijöiden suorituskykyä tulisi arvioida säännöllisesti ja riippumattomasti. Laskujen hyväksymisiin ja maksatuksiin liittyvien vastuiden dokumentointi on erityisen tärkeää, ja tuotteet tulisi inventoida säännöllisesti sekä täsmäyttää inventointi varastokirjanpitoon. Pienyrityksen sisäisten kontrollien kehittäminen ei vaadi siten suuria taloudellisia investointeja, ja yksinkertaiset kontrollit voivat olla myös tarkoituk-

senmukaisia täyttäen niille asetetut vaatimukset. (Arens, Elder & Beasley 2003, 253-254.)

Tarkastellaan seuraavaksi niitä tilintarkastuksen perusolettamuksia, joiden täyttymistä pidetään kriteerinä sille, että ylipäätään voidaan puhua tilintarkastuksesta. Vaatimuksella tilintarkastuksen perusolettamusten eli postulaattien toteutumisesta tilintarkastustyössä varmistetaan se, että tilintarkastus täyttää sille asetetut korkeat laatuvaatimukset.

2.4.1 Tilintarkastuksen perusolettamukset

Tilintarkastus on mahdollista toteuttaa vain ennalta määrättyjen ja yleisesti hyväksytyjen postulaattien avulla. Mautz ja Sharaf (1961, 42) ovat luoneet tilintarkastuksen teoreettisen perustan kehittämällä kahdeksan tilintarkastustyön postulaattia, joita pidetään edelleen käytännön tilintarkastustyötä ohjaavina tekijöinä. Nämä kahdeksan postulaattia ovat: todennettavuus, etujen ristiriidattomuus, perusteiden saatavuus, sisäisen tarkkailun toimivuus, hyvän kirjanpitotavan riittävyys, oikeellisuuden pysyvyys, tilintarkastajuuden säilyminen ja tilintarkastajan riippumattomuus. Tilintarkastustyön postulaattien toteutuminen pienyritysten tilintarkastuksissa ei aina tapahdu tarkoituksenmukaisella tavalla johtuen edellä esitetyistä pienyritysten erityispiirteistä. Esimerkiksi todennettavuudessa ja perusteiden saatavuudessa voi esiintyä yrityksen taloushallinnon järjestelmien ja sisäisen tarkkailun puutteista johtuvia ongelmia, jotka saattavat johtaa hyvän kirjanpitotavan riittämättömyyteen. Yrityksen toiminnan ollessa tappiollista, voi etujen ristiriidattomuus jäädä toteutumatta (Riistama 1999, 58-59.)

Tilintarkastajalla on kuitenkin pienyrityksen erityispiirteistä huolimatta oikeus luottaa oikeellisuuden pysyvyyteen silloin, kun näyttöä päinvastaisesta ei ole esitetty eikä tilintarkastajalla ole syytä kyseenalaistaa oikeellisuutta. Oikeellisuuden pysyvyyden postulaatti toteutuu siten ainakin lähtökohtaisesti myös pienissä yrityksissä. Tilintarkastajuuden säilymisen postulaatti on ehdoton edellytys sille, että voidaan puhua tilintarkastuksesta. Pienyrityksissä tilintarkastaja joutuu edellä jo todetun perusteella, usein pohtimaan esimerkiksi konsultoinnin määrän rajoittamista säilyttääkseen roolinsa tilintarkastajana,

ja pysyäkseen samalla myös riippumattomana. Riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen tärkeimmistä kulmakivistä, jonka merkitys korostuu erityisesti tarkasteltaessa tilintarkastusta sen yhteiskunnallisesta merkityksestä käsin.

Flint (1988, 21-23) on kehittänyt tilintarkastuksesta seitsemän postulaattia, jotka kuvaavat tilintarkastuksen tehtävää ja tarkoitusta yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin sen sijaan, että tilintarkastusta tulkittaisiin suppeammin, ainoastaan tilintarkastusprosessista käsin. Tilintarkastuksen yhteiskunnallisten postulaattien mukaan joko kahden tai useamman osapuolen kesken vallitsee liian etäinen, monimutkainen tai merkittävä tilintekovelvollisuus, jotta asetettujen velvoitteiden täyttäminen olisi osoitettavissa muutoin kuin tilintarkastuksen avulla. Tilintarkastuksen on oltava myös riippumatonta, ja tarkastus on voitava todentaa. Tilintarkastuksessa on voitava käyttää tarkastuskohteen liiketoimintaa koskevia arviointiperusteita, ja tarkastuskohteen tilinpäätöstietojen on muiden tietojen ohella oltava riittävän selkeitä ja tarkoituksellisia niiden luotettavuuden toteamiseksi. Tilintarkastuksen taloudellinen tai yhteiskunnallinen hyöty on voitava osoittaa. (Riistama 1999, 25-49.)

Tilintarkastuksen yhteiskunnallisissa perusolettamuksissa on paljon samoja piirteitä kuin tilintarkastusta kuvaavissa postulaateissa. Flint (1988, 5) on kuitenkin selvästi korostanut sitä, että tilintarkastuksen yhteiskunnallinen tehtävä ja tarkoitus on tunnistettava ja ymmärrettävä, jotta tilintarkastukselle voidaan asettaa realistisia vaatimuksia ja odotuksia. Riistaman (1999, 21-22) mukaan yhteiskunnassa vallitsevien eettisten ja moraalisten arvojen sekä lainsäädännön muuttuminen aiheuttavat muutoksia myös tilintarkastuksen käytännön tulkintaan huolimatta siitä, että tilintarkastus käsitteenä ei muutu. Riistama näkee tilintarkastuksen siten eettisenä kysymyksenä siitä, millaisena tilinpäätösten laatijat ja niiden tarkastajat näkevät velvollisuutensa työssään tilinpäätösten laatijoina ja tarkastajina.

2.4.2 Tilintarkastajan etiikka

Tilintarkastajan etiikkaa ei ole mainittu tilintarkastuksen perusolettamuksissa, mutta vaatimus sen toteutumisesta tilintarkastajaa koskevana käyttäytymissääntöinä ja menettelytapoina sisältyy kaikkiin tilintarkastajaa koskeviin työtehtäviin kaiken kokoisissa tarkastuskohteissa. Tilintarkastusalan suositusten (KHT-yhdistys 2005, 693-696) eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajan on työssään noudatettava eettisiä pääperiaatteita, joita ovat rehellisyys, objektiivisuus, pätevyys, huolellisuus, salassapitovelvollisuus, käyttäytyminen ja hyvä tilintarkastustapa. Horsmanheimon ja Steinerin (2002, 203-204) mukaan objektiivisuudella tarkoitetaan henkilökohtaisesta näkemyksestä tai asenteesta riippumattomuutta, puolueettomuutta, tasapuolisuutta, yleispätevyyttä ja asiallisuutta. Objektiivisuudessa on siten kysymys henkilön asenteesta tai suhtautumistavasta johonkin asiaan, jolloin objektiivisen henkilön päättely perustuu ainoastaan tosiasioihin. Tilintarkastuksessa objektiivisuus merkitsee pitäytymistä dokumentoiduissa tarkastushavainnoissa.

Pienyrityksen tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastaja voi joutua jo aiemmin todetun perusteella sen eettisen ongelman eteen, että hän on osallistunut esimerkiksi konsultoinnin kautta tarkastuskohteensa kirjanpidon ja tilinpäätöksen tekemiseen joko kokonaan tai osittain. Tällaisissa tilanteissa tilintarkastaja on eettisesti vaikeassa asemassa pyrkiessään edesauttamaan kannattavaa liiketoimintaa tilintarkastajuutensa ja riippumattomuutensa säilyttämisen vaarantaen. Vahtera (14.5.2005) on kirjoittanut elinkaarensa alkuvaiheessa olevien yritysten taloudellisten ongelmien vaikutuksesta tilintarkastukseen. Hän toteaa, että pakkotilintarkastus ajaisi lukuisia aloittavia yrityksiä tilitoimistolle ja tilintarkastajalle maksettavien kustannusten vuoksi konkurssiin, mikäli tilintarkastus suoritettaisiin niissä täsmälleen asetettujen vaatimusten mukaisesti eettisiä periaatteita noudattaen. Tällaisten pienyritysten kohdalla tilintarkastajan on vaikea toimia ainoastaan tilintarkastajan roolissa koko tarkastusprosessin ajan, mikä aiheuttaa etiikan kannalta ongelmia.

Tilintarkastajien ammattietiikan tarkoituksena on ylläpitää tilintarkastajiin kohdistuvaa luottamusta, joka on tilintarkastuksen edellytys. Viitanen (2000, 32-33) on jakanut tilin-

tarkastajien etiikan yleiseen etiikkaan, ammattietiikkaan ja lakiin. Hänen mukaansa laki koostuu pienestä ryhmästä käyttäytymisen sääntöjä, jotka ammattietiikassa ovat laajemmat, ja yleisessä etiikassa koko yhteiskuntaa koskevat eettiset säännöt. Aaltosen ja Junkkarin (1999, 155) mukaan yrityksellä on yleisen etiikan mukainen vastuu yhteisöstä, jonka keskellä se toimii. Flint (1988, 90-91) on myös korostanut, että tilintarkastajan ammattietiikan tehtävänä on ylläpitää yhteiskunnassa luottamusta, ja että yhteiskunnallisten arvojen tulee sisältyä tilintarkastajan ammatillisen etiikan sääntöihin. Ammattietiikka ei kuitenkaan saa rajoittua pelkästään yhteiskunnallisiin sääntöihin, vaan tilintarkastajien ammattikunnalla tulee olla myös omat eettiset sääntönsä, joita kaikkien tilintarkastajien tulee noudattaa. Pienyritysten tilintarkastuksissa eettisten sääntöjen noudattaminen kaikilta osin voi osoittautua pienyrityksen erityispiirteistä johtuen vaikeaksi, jonka seurauksena tilintarkastajan riippumattomuus saattaa jäädä ainakin osittain toteutumatta.

2.4.3 Tilintarkastajan riippumattomuus

Riippumattomuus on tilintarkastuksen tärkeimpänä postulaattina tilinpäätösinformaation luotettavuuden merkittävä osatekijä. Riippumattomuus on mahdollista saavuttaa vain silloin, kun tilintarkastajalla on täydellinen tutkimus- ja raportointivapaus tarkastuskohteeseensa nähden. Kaikki näihin vapauksiin kohdistuvat rajoitukset huonontavat tilintarkastajan asemaa ja tilintarkastuksen yhteiskunnallista merkitystä. Tilintarkastusta ei voi olla ilman riippumattomuutta. (Flint 1988, 54, 84-85). Saman ovat todenneet myös Mautz ja Sharaf (1961, 231), jotka ovat esittäneet, että tilintarkastajan on oltava täysin riippumaton, tai muutoin häntä ei voida pitää tilintarkastajana lainkaan, vaan pelkästään taitavana ammattilaisena. Horsmanheimon ja Steinerin (2002, 207) näkemyksen mukaan tilintarkastajan riippumattomuus on vapautta sellaisista riippuvuussuhteista, joiden voidaan perustellusti epäillä vaikuttavan tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti.

Sarjan (1999, 81-83) mukaan riippumattomuus ei ole yksinkertainen käsite sen henkilökohtaisten, organisatoristen ja ympäristöllisten tekijöiden vuoksi. Todellisuudessa riippumattomuus on eräänlainen kompromissi, jossa tilintarkastaja asettuu puolueettomana

asiantuntijana yleisen intressitahon asemaan saavuttaakseen tilintarkastukselle asetetut lainsäädännölliset vaatimukset. Tilintarkastajan tulee työssään olla neutraali suhteessa yleiseen intressitahoon, ja hänen tulee olla vapaa omista henkilökohtaisista intresseistään sekä tarkastettavasta organisaatiosta. Tilintarkastajan tulee olla yhtä aikaa puolueeton ja riippumaton. Riippumattomuuden toteutumiseen tilintarkastaja vaikuttaa viime kädessä vain omalla toiminnallaan ja asenteellaan. Tilintarkastajan tulee toimia työssään siten, että hän on tosiasiallisesti riippumaton, jonka lisäksi hänen työnsä on myös ulospäin näytettävä riippumattomalta (Flint 1988, 59-60; Riistama 1999, 32).

Tilintarkastuksessa on hyväksyttävä se, että riippumattomuus ei voi koskaan olla täysin ehdotonta eli absoluuttista. Tilintarkastaja on aina jossain määrin riippuvainen muista henkilöistä tai asioista. Esimerkiksi tiedonsaannissa tilintarkastaja on riippuvainen tarkastuskohteen henkilökunnasta sekä kirjanpito- ja muusta aineistosta, ja johdon antamista operatiivista ja strategista liiketoimintaa koskevista tiedoista. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 207). Vahtera (2000, 40) näkee ongelmana sen, että tarkastushetkellä on usein liian vähän tietoa tarkastuksen kohteeseen liittyvistä asioista, joka saa aikaan riskin siitä, että tilintarkastaja saattaa aiheuttaa vahinkoa asiakkaalleen tarkastushavainnoillaan osittain puutteellisen riippumattomuuden vuoksi. Vahteran mukaan tilintarkastaja on aina riippuvainen asiakkaistaan, koska ne maksavat tämän palkan.

Riippumattomuutta esiintyy eriasteisena, jolloin tilintarkastuksen yhteiskunnallisen merkityksen kasvaessa myös tilintarkastuksen riippumattomuuden on oltava absoluuttisempaa (Flint 1988, 55.) Vastaavasti vähäisen yhteiskunnallisen merkityksen omaavissa yrityksissä saattaa tulla pohdittavaksi se, kuinka pitkälle riippumattomuuden vaatimuksessa voidaan joustaa vaarantamatta kuitenkaan tilintarkastuksen tarkoitusta. Suomessa tämä on toteutettu tilintarkastuslain avulla määrittelemällä tilintarkastusvelvollisuuden alaiset yhteisöt. (Sarja 1999, 82).

Suomen tilintarkastuslain (TTL 936/1994, 5;23) mukaan tilintarkastajalla on oltava edellytykset riippumattoman tilintarkastuksen toimittamiseen. Edellytysten puuttuessa tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta tehtävää tai luovuttava siitä. Tilintarkas-

tukslain perustelujen (HE 295/1993, 37-38) mukaan tilintarkastajan riippumattomuus saattaa vaarantua esimerkiksi silloin, kun tarkastuskohteen kirjanpito ja/tai tilinpäätös on tehty samassa tilintarkastus- ja tilitoimistossa, jossa yrityksen tilintarkastus suoritetaan. Riippumattomuuden on katsottu saattavan vaarantua myös silloin, kun tilintarkastajalla on läheinen riippumattomuuden arvioinnin kannalta olennainen muu liikesuhde toimeksiantajan kanssa kuin tilintarkastustoimeksianto. Pienyritysten kannalta esimerkiksi tilintarkastajan laajamittainen konsultointi on tällainen muu liikesuhde, joka voi vaarantaa riippumattomuuden.

Canning ja Gwilliam (1999) ovat tutkineet tilintarkastajan tarjoamien muiden palveluiden, kuten konsultoinnin vaikutusta riippumattomuuteen Irlannissa. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastajan riippumattomuus vaarantui selvästi silloin, kun tilintarkastaja suoritti tilintarkastusta ja muita oheispalveluita samassa tarkastuskohteessa. Riippumattomuuden toteutumista verrattiin niihin tilintarkastusta suorittaneisiin yrityksiin, joissa tilintarkastus oli eriytetty omaksi toiminnakseen muista tarjottavista palveluista, tai tilintarkastus suoritettiin kokonaan eri yrityksestä käsin kuin muut tarjottavat palvelut. Tutkimuksen mukaan riippumattomuuden vaarantuminen hyväksyttiin tilinpäätösinformaation hyödyntäjien keskuudessa yleisesti silloin, kun tilintarkastajan tuottamien muiden palveluiden seurauksena tarkastuskohteeseen saavutti selvästi taloudellista hyötyä. Tilintarkastuksen arvostuksen katsottiin lisääntyvän, koska tilintarkastuksen koettiin tuottavan konkreettista hyötyä tarkastuskohteille, ja sitä kautta myös informaation hyödyntäjille.

2.5 Tilintarkastuksen merkitys sidosryhmille

Yritys vaikuttaa toiminnallaan välillisesti monien sen sidosryhmien taloudellisen tuloksen muodostumiseen. Siksi on perusteltua, että eri sidosryhmät saavat luotettavaa tietoa niiden yritysten taloudellisesta tilasta, joita kohtaan niillä on suorasti tai epäsuorasti ilmenevä taloudellinen intressi. Mitä suurempi taloudellinen intressi yrityksellä on toisen yrityksen toimintaa kohtaan, sitä suurempi on toimintariski sillä itsellään. Yhdellä yrityksellä ilmenevät taloudelliset ongelmat aiheuttavat erilaisia ongelmia yrityksen sidosryhmille riippuen siitä, kuinka merkittävässä määrin kyseisen yrityksen toiminta vaikut-

taa muiden yritysten toimintaan. Tilintarkastuksen kannalta on hankalaa se, että tilintarkastaja ei voi täyttää yrityksen kaikkien sidosryhmien erityisiä tiedontarpeita, sillä tilintarkastajan suorittama tarkastus tarjoaa vain yleiset puitteet sen toteamiselle, että yritys on hoitanut velvoitteensa kohtuudella oikein. (Sarja 1999, 13-24.)

Tilintarkastajan sidosryhmiä ovat yrityksen omistajat, yrityksen johto, työntekijät, luotonantajat, yrityksen asiakkaat, tavarantoimittajat, valtio ja kunnat eri viranomaisineen. Tilintarkastajan sidosryhmien tulkitaan olevan siten samat kuin tarkastettavan yrityksen sidosryhmät. Näin laaja tulkinta tilintarkastajan sidosryhmistä ei vastaa tilintarkastuksen alkuperäistä tehtävää, jonka mukaan tilintarkastajan katsottiin raportoivan ainoastaan yrityksen omistajille. Yhteiskunta on kuitenkin kehittynyt siihen suuntaan, että yritysten antamiin tilinpäätöstietoihin eikä yrityksen toimintaan ylipäätään luoteta, ennen kuin tilintarkastuksella on osoitettu tietojen paikkansapitävyys. Huomattava poikkeus on julkaistava osavuosikatsaus, jolle ei yleensä suoriteta tilintarkastusta. Tarve luottamuksen ansaitsemiseen on seurausta julkitulleista väärinkäytöksistä. Sidosryhmien tarve tarkastettuun informaatioon perustuu pitkälti yritysten rajoitettuun vastuuseen, jonka mukaan ilman tilintarkastusta muodostuu riski siitä, että sidosryhmien kantama vastuu yritysten tekemistä sitoumuksista kasvaa. Tilintarkastuksella on katsottu voitavan pienentää tätä riskiä kolmansien osapuolien eli sidosryhmien suuntaan, jolloin niille ei muodostuisi tarvetta siirtää riskin olemassaoloa riskin aiheuttajan maksettavaksi. (Rittenberg 2001, 35-40; Vahtera 1986, 19-22.)

Barbadillo, Humphrey ja Benau (2000) ovat tutkineet Espanjassa tilintarkastajien vastuuta yrityksen sidosryhmiin nähden. Tutkimuksen mukaan tilintarkastajat halusivat, että heidän vastuunsa määriteltäisiin selkeämmin kolmansien osapuolien suuntaan, jotta he itsekin tietäisivät mitä heiltä odotetaan. Tilintarkastajat halusivat saada aikaan myös keskustelua siitä, miksi heidän tulisi kantaa sama tuottamuksellinen vastuu kuin yritysten johtajien ja omistajien. Tutkimus perustui tilintarkastuksen vakuutusteoreettiseen näkökulmaan, jonka mukaan tilintarkastaja osallistuu yrityksen riskien kantamiseen tilintarkastustyöstä saamallaan vakuutusmaksulla. Tästä näkökulmasta kehitetyn deep pocket -ajattelun mukaisesti tilintarkastajaa pidetään myös oikeudellisesti informaation

oikeellisuuden takaajana ja sen vuoksi korvausvelvollisena. Espanjassa tehdyn tutkimuksen mukaan tilintarkastajien vastuu on erittäin monimutkainen kokonaisuus niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin, ja sen vuoksi olisi tärkeää, että selkiytettäisiin ne päämäärät, joihin tilintarkastuksen nimissä pyritään poliittisin keinoin. Johtuen eri maiden oikeusjärjestelmien erilaisuudesta, on yhtenäinen määrittely tilintarkastajan vastuusta kolmansiin osapuoliin nähden vaikea toteuttaa.

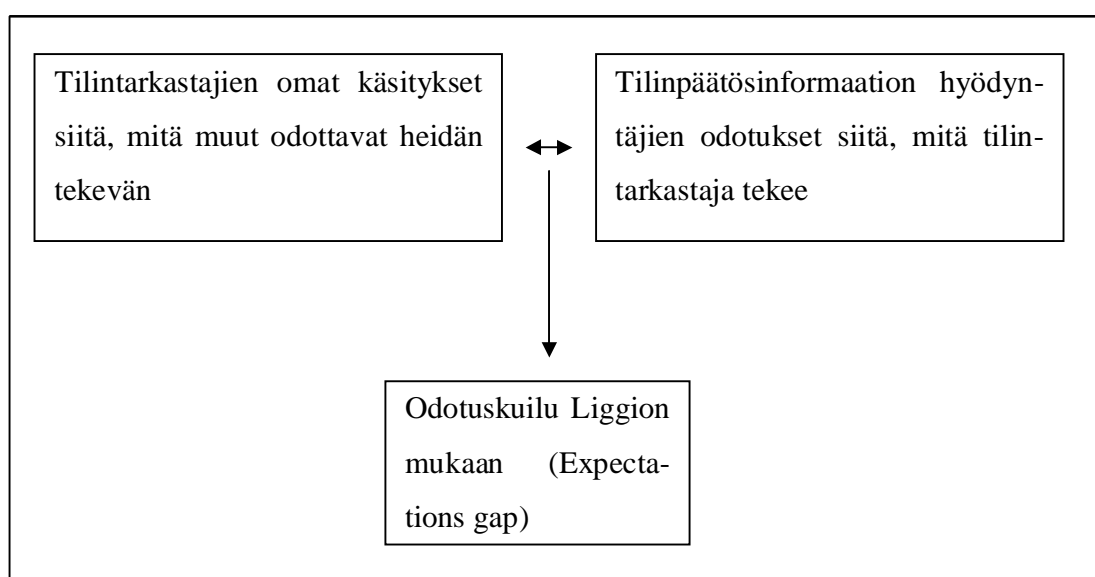
Tilintarkastajan työtä pidetään sidosryhmien keskuudessa vakiintumattomana ja ristiriitaisena, mikä saattaa osittain johtua siitä, että tilintarkastuskertomus osoitetaan yrityksen omistajille, mutta sitä hyödyntävät myös muut sidosryhmät. Tätä voidaan pitää odotuskuilua ylläpitävänä tekijänä siitä johtuen, että sidosryhmät eivät saa käyttöönsä sellaista tilintarkastuskertomusta, joka olisi osoitettu suoraan heille heidän erityiset tiedontarpeensa huomioiden. (Kärkkäinen 1998, 112.) Jägerhorn (1965, 291) on toisaalta korostanut, että informaation antaminen yrityksestä on sen johdon tehtävä eikä tilintarkastajan. Tämän tulkinnan mukaan tilintarkastuksella ei kuuluisikaan olla suurta merkitystä sidosryhmille.

Nyt suoritettavan tutkimuksen kannalta tilintarkastuksella ajatellaan olevan merkitystä pienyritysten sidosryhmille, jotta riski esimerkiksi luotonantajalle syntyvistä luottotappioista ja verohallinnolle saamatta jäävistä verotuloista pysyisi mahdollisimman pienenä. Tulkittavaksi nousee siten empiirisen aineiston avulla se, voidaanko tilintarkastuksella saavuttaa tarkastuskohteen tilinpäätösinformaation osalta sellainen varmuus informaation oikeellisuudesta, joka riittäisi tyydyttämään yrityksen sidosryhmien tiedontarpeet pienyrityksissä. Tarkastellaan seuraavaksi odotuskuilua, joka on tilinpäätösinformaation symmetriaan merkittävästi vaikuttava tekijä.

2.5.1 Odotuskuilu

Tilinpäätösinformaation hyödyntäjien erilaisuudesta johtuen heidän käsityksensä tilintarkastajan työn sisällöstä poikkeavat toisistaan. Näistä käsityksistä muodostuu odotuksia tilintarkastajan työtä kohtaan, jotka voivat perustua osittain myös siihen, että kaikilla

tilinpäätösinformaation hyödyntäjillä ei ole riittäviä tiedollisia valmiuksia tulkita tilinpäätösinformaatiota (Leppiniemi 1993, 29-30). Tilintarkastajien työhön kohdistuvien odotusten ja heidän todellisten mahdollisuuksiensa välillä vallitsee tällöin ristiriita, jota osaltaan ylläpitävät tilintarkastajien omat käsitykset siitä, mitä muut odottavat heidän tekevän. Tästä ristiriidasta Liggio on vuonna 1974 alkanut Porterin (1993, 49-50, 64) mukaan ensimmäisenä käyttää nimitystä odotuskuilu (expectation gap). Liggion mukaisista odotuskuilumääritelmää on havainnollistettu kuviossa 1.

Kuvio 1. Odotuskuilu Liggion määrittelemänä (Porter 1993, 50).

Liggion määritelmä odotuskuilusta perustuu olettamukselle, että tilintarkastajat toimivat aina lakien ja normien mukaan alittamatta koskaan tätä tasoa (Kärkkäinen 1998, 26). Liggion odotuskuilumallista on myöhemmin kehitelty erilaisia muunnoksia. Porter (1993, 50, 65) on jakanut odotuskuilun puutteelliseen suorituskuiluun, puutteelliseen säännöskuiluun ja kohtuullisuuskuiluun. Porterin mukaan puutteellinen suorituskuilu aiheutuu siitä, että tilintarkastajat eivät yhteiskunnan käsitysten mukaan tee sitä, mitä heiltä kohtuudella odotetaan. Puutteellinen säännöskuilu syntyy, kun lainsäädännön ja normien perusteella tilintarkastajille määrätty tehtävät eivät vastaa tilintarkastajien todellisia mahdollisuuksiaan suorittaa heille määrättyjä tehtäviä. Kohtuullisuuskuilu puolestaan aiheutuu yhteiskunnan kohtuuttomista odotuksista, jotka johtuvat siitä, että tilintarkastajan työtä ei tunneta riittävästi. Vahtera (2000, 38) näkee myös yhteiskunnan odotus-

ten tilintarkastusta kohtaan olevan kohtuuttoman suuria ja monilta osin mahdottomia sen vuoksi, että tilintarkastajat eivät tiedä tulevaisuudesta sen enempää kuin kukaan muukaan.

Viitanen ja Troberg (1999, 155) ovat todenneet odotuskuilututkimuksessaan, että tilintarkastajan odotetaan usein paljastavan petoksia ja väärinkäytöksiä sekä valvovan yrityksen johdon toimia, eli toimivan ikään kuin salapoliisina. Sidosryhmistä pankkien yrittäjärahoittajat olivat Viitanen ja Trobergin mukaan kaikkein vähiten tyytyväisiä tilintarkastajan työhön, mikä heidän mukaansa johtuu ainakin osittain 1990-luvun pankkikriisistä. Vahtera (2000, 38-42) luonnehtii tilintarkastusta verotarkastukseksi: tilintarkastuksella varmistetaan kirjanpidon ja tositteiden verotuskestävyys. Kyse on siten piiloverotuksesta, koska verotarkastuksen kustannukset maksetaan suoraan yrityksellä itsellään. Verohallinnon odotukset täyttyvät Vahteran mukaan siten ainakin osittain.

Humphrey'n ym. (1993, 57) mukaan kritiikki tilintarkastajien työtä kohtaan tulee jatkumaan, mikäli tilintarkastajat eivät ryhdy selvittämään myös petoksia. Tällainen muutos tilintarkastajan rooliin olisi kuitenkin niin suuri, että sen toteuttaminen vaatisi lainsäädännöllisten muutosten lisäksi tilintarkastuksen perimmäisen tarkoituksen kyseenalaistamista uudelleen. Tekemällä tilintarkastajan työtä enemmän tunnetuksi odotuskuilua saataisiin pienemmäksi, koska tällöin sidosryhmien tyytyväisyys saamaansa informaatioon lisääntyisi heidän tietäessään enemmän tilintarkastajan mahdollisuuksista täyttää heidän odotuksiaan. Toisaalta, odotuskuilututkimusta voidaan lähestyä myös pohtimalla sidosryhmien oikeutta informaatioon, kuten Stanton (1997) on tehnyt. Hän pohti tutkimuksessaan sitä, onko tilinpäätösinformaation hyödyntäjien juridinen oikeus tietoon lisääntynyt samassa suhteessa, kuin yritysten jatkuvasti lisääntynyt ja monipuolistunut informaation tuottaminen. Erilaisilla tilinpäätösinformaation hyödyntäjillä on informaation tiedonsisällölliseen arvoon kohdistuvia moraalisia ja lainsäädännöllisiä odotuksia, joiden toteutuminen tulisi varmistaa kaikille tiedon käyttäjille tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti siten, että informaatioteoreettinen vaatimus symmetrisestä informaatiosta voisi lähtökohtaisesti toteutua. Seuraavaksi käsiteltävää tilintarkastajan salassapitovel-

vollisuutta voidaan kuitenkin pitää jonkin verran rajoittavana tekijänä symmetrian toteutumisessa.

2.5.2 Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus

Tilintarkastus perustuu luottamukseen, joka toteutuakseen edellyttää tilintarkastajalta vaitiolovelvollisuutta. Tämä on yksi tilintarkastajaa koskevista eettisistä periaatteista. (Flint 1988, 93.) Tilintarkastaja ei saa ilmaista kenellekään ulkopuoliselle tarkastustyönä yhteydessä sellaista tietoonsa saamaansa seikkaa, josta voi aiheutua haittaa tarkastettavalle yhtiölle. Kielto koskee tiedonantoa myös osakeyhtiön osakkeenomistajalle. Salassapitovelvollisuudesta johtuen sidosryhmien tiedonsaantioikeutta ei voida lisätä. (Saarikivi 1999, 50-52.) Tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta on säädetty tilintarkastuslaissa (TTL 936/1994, 5;25), jonka mukaan tilintarkastaja on velvollinen ilmaisemaan tietoon saamansa asian silloin, kun asia on muualla laissa säädetty ilmaistavaksi. Salassapitovelvollisuus koskee kaikkia tilintarkastajan tehtäviä, myös neuvontatehtävät mukaan lukien.

Tyypillisiä tarkastuskohteen salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvia asioita ovat esimerkiksi yritys-, liike- ja ammattisalaisuudet. Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus on voimassa myös viranomaisiin nähden. Viranomaisilla saattaa kuitenkin lain ja muiden säännösten nojalla olla joissakin tapauksissa oikeus velvoittaa tilintarkastaja antamaan tietoja tarkastuskohteesta ja luovuttamaan asiakirjoja. Esimerkiksi veroviranomainen, esitutkintaviranomainen, syyttäjä ja tuomioistuimien ovat tietyissä tapauksissa oikeutettuja saamaan salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja tilintarkastajalta. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 245-246.)

Tilinpäätösinformaation hyödyntäjien keskuudessa ollaan usein pettyneitä tilinpäätösinformaation tiedonsisällölliseen arvoon, koska tilintarkastajan toivottaisiin raportoivan suoraan miten yrityksen asiat ovat. Lisääntyneet toiveet tilintarkastajan tehtävän laajentamisesta ilmiintajan rooliin ovat seurausta yhteiskunnassa julkitulleista väärinkäytöksistä. Sidoryhmien keskuudessa ei useinkaan muisteta sitä, että tilintarkastajan on an-

nettava tilintarkastuskertomuksessaan muistutus silloin, kun yrityksen toiminnassa on ollut jotain olennaisesti lain vastaista (Saarikivi 1999, 52). Woolf (1994, 500-501) korostaa, että tilintarkastajan on salassapitovelvollisuutensa vuoksi aina ajateltava tarkastuskohteensa edun lisäksi myös kolmansien osapuolien etua. Tämä tarkoittaa jatkuvaa tasapainoilua kaikkien osapuolien tiedonsaannin tyydyttämiseksi siten, että salassapitovelvollisuus toteutuu myös tarkastuskohteeseen nähden. Viime kädessä salassapitovelvollisuus on ratkaistava tilannekohtaisesti, koska yksityiskohtaisia, kaikkia tarkastuskohteita koskevia yhteisiä ohjeita ei voida soveltaa.

Näin ollen tilintarkastajan on säilytettävä salassapitovelvollisuutensa kaikissa tilanteissa ja turvattava kuitenkin samalla se, että tilinpäätösinformaation hyödyntäjät voivat luottaa saamansa informaation oikeellisuuteen. Tässä on huomattava oikeellisuuden pysyvyyden postulaatti, jonka mukaan tilintarkastajalla on oikeus pitää saamaansa informaatiota tarkastuskohteesta oikeana, kunnes hänellä on perustellusti aihetta epäillä muuta. Oikeellisuuden pysyvyyden mukaan on siten mahdollista, että tilintarkastaja ei havaitse tarkastuskohteessa tapahtuneita väärinkäytöksiä silloin, kun niiden olemassaolo on onnistuttu peittämään.

Tilintarkastuksen teoreettinen perusta sijoitetaan tässä tutkimuksessa yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tällöin tilintarkastus nähdään koko yhteiskuntaa palvelevana tehtävänä, jonka tarkoituksena on informaation välittäminen yrityksen toiminnasta kiinnostuneille intressiryhmille. Perinteisesti tilintarkastus on kuitenkin nähty tilintekovelvollisuuden täyttämisen osoittajana, jolloin tilintarkastuksen tehtävänä on ollut varmentaa resurssin käyttäjän eli yrityksen johdon tuottaman tilinpäätösinformaation oikeellisuus ja raportoida siitä resurssin eli yrityksen omistajille (Dunn 1996, 3–6, Flint 1988, 19–20). Flint korostaa, että tilintarkastuksen tehtävää tulisi tulkita myös yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja tarkoituksesta käsin sen laajemman käyttökelpoisuuden hyödyntämiseksi (Flint 1988, xiii).

Tarkastellaan seuraavaksi tilintarkastuksen teoriaan perustuvaa tilintarkastuksen lakisääteisyyttä ensin voimassa olevan tilintarkastuslain kannalta, jonka jälkeen pohditaan uu-

den tilintarkastuslain myötä tulevia mahdollisia muutoksia pienyritysten tilintarkastusvelvollisuuteen. Tilintarkastuksen lakisääteisyudessa nousee vahvasti esille tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys eli yleinen etu, jonka puitteissa tilintarkastusvelvollisuuden ulottuvuutta erikokoisiin yrityksiin on perusteltu.

3 TILINTARKASTUKSEN LAKISÄÄTEISYYS

3.1 Katsaus tilintarkastuksen historiaan

Pääomamarkkinoiden kehittyneisyys säätelee hyvin pitkälle tilintarkastuksen asemaa ja tehtäviä eri maiden lainsäädännössä, minkä vuoksi tilintarkastuslainsäädäntö saattaa poiketa kansainvälisesti tarkasteltuna huomattavastikin. Mitä kehittyneemmät pääomamarkkinat ovat, sitä tiukemmin tilintarkastus on säänneltyä. (Koskela 1990, 4.)

Suomen tilintarkastuskäytännöllä on toisenlaiset lähtökohdat kuin anglosaksisten maiden tilintarkastuksella, joissa tilintarkastuksen sääntely tapahtuu pääomamarkkinoiden ehtoilla tilintarkastajien ammattikunnan itse sääntelyn turvin. Valtiollisen sääntelyn katsotaan tällöin vaarantavan tilintarkastajien riippumattomuutta poliittisten vaikutteiden vuoksi. (Sarja 1999, 5-6.) Esimerkiksi USA:ssa anglosaksisuus näkyy siten, että tilintarkastus on pakollista vain julkisesti noteeratuille ja julkiselle sektorille työtä tekeville yhtiöille (Koskela 1990, 7; Riistama 1999, 48).

Mielenkiintoista suomalaisessa tilintarkastuskäytännössä verrattuna anglosaksiseen käytäntöön on se, että Suomessa politiikalla on vahva asema tilintarkastusinstituution legitimoijana. Näin ollen Suomessa ja Euroopassa tilintarkastusinstituutio perustuu vahvasti lainsäädännön määräämiin periaatteisiin, kun anglosaksisessa käytännössä se nojaa yksityiskohtaisiin määräyksiin. Euroopassa tilinpäätösinformaatio määräytyy kirjanpitolain pohjalta, mutta USA:ssa tilinpidon saa järjestää itse haluamallaan tavalla silloin, jos yritys ei tarvitse pankista lainaa eikä ole julkisesti noteerattu. (Helenius 2004, 50-51.)

Tilintarkastusta on harjoitettu lähes yhtä pitkään kuin tilien pitoa, eli useita vuosisatoja. Kauppiaat ja muut liike-elämän edustajat, maanomistajat, valmistajat ja julkiset yhteisöt kuten monet muutkin intressiryhmät halusivat saada yhteistyökumppaniensa toiminnasta puolueettoman lausunnon. Lausunnon tuli olla ulkopuolisen riippumattoman henkilön antama, ja se annettiin suullisena. Tilintarkastuksen tehtävänä oli aluksi antaa lausunto siitä olivatko ne, joiden haltuun oli uskottu rahavaroja, toimineet lainsäädännön ja heille

annettujen ohjeiden mukaisesti. Tilintarkastuksen tehtävänä oli siten varmistaa tilintekovelvollisuuden täytyminen. (Kosonen 2005, 17; Flint 1988, 19-20.)

Alun alkaen tilintarkastus ei ollut ammattimaista toimintaa, vaan riitti että tilintarkastaja oli riippumaton ja nautti muiden luottamusta (Kosonen 2005, 17). 1800-luvulla tilintarkastus alkoi kuitenkin kehittyä ammattimaiseksi toiminnaksi Britannian teollisen vallankumouksen, pääomien kasvun ja yritysten taloudestaan antaman sekasortoisen informaation seurauksena. Pääomamarkkinoiden kehittymisestä johtuen myös tilintarkastuksen kehittymiseen on kohdistunut ja kohdistuu edelleen odotuksia, jotka korostuvat erityisesti lama-aikoina. Esimerkiksi Yhdysvaltojen mittavat luottotappiot 1900-luvun alussa saivat pankit edellyttämään asiakasyrityksiltään tilintarkastuslausuntoja. Yritysten tilinpäätöstiedot olivat hyvin erilaisia ja konkurssreja esiintyi paljon, joten USA:n valtiovainministeriö julkaisi ensimmäiset tilintarkastusta koskevat ohjeet saadakseen tilinpäätösinformaatiosta luotettavampaa. Suuren vuonna 1929 sattuneen pörssiromahduksen seurauksena säädettiin arvopaperimarkkinalaki, ja arvopaperimarkkinoista tuli julkisen vallan säätelemää toimintaa. (Riistama 1999, 17-19.)

Yhdysvaltojen taloudellinen lama 1930-luvulla johti pörssiyrityöiden tilinpäätösten pakolliseen tilintarkastukseen, ja 1970- sekä 1980-lukujen suurten konkurssien myötä tilintarkastuksen normistoa uusittiin tilintarkastajan velvollisuuksien lisäksi. Suomessa tilintarkastusinstituutio on alkanut julkisesti kiinnostaa vasta 1980-luvulla pääomamarkkinoiden kehittymisen myötä. Pääomamarkkinoiden vapautumisesta seuranneiden kulutusjuhlien aiheuttama 1990-luvun lama johti Suomessa hallituksen esitykseen tilintarkastuslaiksi, joka astui voimaan 1.1.1995. (Kosonen 2005, 67-68, 75; Riistama 1999, 18-19.)

Lakisääteisen tilintarkastuksen voidaan kuitenkin katsoa alkaneen osakeyhtiölain säätämisestä vuonna 1895, jolloin ensimmäiset säädökset tilintarkastuksesta annettiin Suomessa osakeyhtiöiden tullessa tilintarkastusvelvollisiksi. Tilintarkastusta koskevat säännökset olivat tuolloin hyvin suppeat, mutta säädetyllä lailla oli kuitenkin tärkeä merkitys tilintarkastusinstituutiota koskevien useiden lakimuutosten myöhemmin tapahtuneen kehityksen kautta nykymuotoonsa. (Kosonen 2005, 37.) Yhteenvedona tilintarkastuksen

historiallisista lähtökohdista voidaan todeta, että tilintarkastusvelvollisuutta ja sitä säätelevää normistoa on tiukennettu joka kerta, kun talouden lama erilaisine seurauksineen on puhjennut. Tästä on selvästi pääteltävissä tilintarkastuksen keskeinen rooli liiketoiminnan kontrollivälineenä.

3.2 Tilintarkastuksen lakisääteisyys Suomessa

Suomessa on laajalle ulottuva lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus. Tilintarkastusvelvollisia ovat kaikki osakeyhtiöt (myös pöytälaatikkoyhtiöt eli toimimattomat yhtiöt), osuuskunnat, säätiöt ja yhdistykset sekä avoimet yhtiöt ja kommandiittiyhtiöt (TTL 936/1994, 3;11). Ammatin harjoittajat ja toiminimellä liiketoimintaa harjoittavat eivät ole tilintarkastusvelvollisia. Laaja tilintarkastusvelvollisuus näkyy esimerkiksi siinä, että Suomessa tilintarkastusta sääteleviä lainkohtia on lähes 600 yli sadassa laissa. Tilintarkastuslaki säädettiin tilintarkastuksen yleislaiksi, ja se astui voimaan Suomessa 1.1.1995. (KHT-yhdistys 2002, 7.) Lain tarkoituksena on yhdenmukaistaa eri yhteisömuotojen tilintarkastusta koskevia säännöksiä sisällyttämällä ne yhteen lakiin. Lain säätämisen yhteydessä kumottiin sen vuoksi vastaavat muussa yhteisö- ja säätiölainsäädännössä olleet säännökset, joihin sisällytettiin enää eri yhteisömuotojen ja säätiöiden erityispiirteistä johtuvat säännökset. Kaikkien tilintarkastajien edellytettiin uuden lain myötä noudattavan hyvää tilintarkastustapaa, ja hyväksytyjen tilintarkastajien käyttövelvollisuutta lisättiin voimakkaasti. (Suomela, Palvi & Karhu 1995, 17, 22-23.)

Tilintarkastuslaki toi tilintarkastusvelvollisuuden piiriin myös avoimet yhtiöt ja kommandiittiyhtiöt, jotka olivat aiemmin olleet tilintarkastusvelvollisia vain rajoitetuin säännöksin. Niiden oli aiemmin suoritettava tilintarkastus ainoastaan silloin, kun niiden henkilökunnan määrä ylitti kahtena peräkkäisenä vuonna keskimääräisen 30 työntekijän rajan, tai niiden yhtiösopimuksessa oli sovittu tilintarkastuksen toimittamisesta. (Kosonen 2005, 76.) Tilintarkastuslaki pakollisine henkilöyhtiöiden tilintarkastuksineen on siten ollut voimassa maassamme hieman yli yksitoista vuotta. Tilintarkastuslaki sisältää pääpiirteissään seuraavia säännöksiä (Aho & Vänskä 1996, 10-11; Riistama 2000, 12):

- 1) tilintarkastajien hyväksyminen ja rekisteröinti
- 2) tilintarkastuksen toimittamisvelvollisuus
- 3) tilintarkastuksen sisältö
- 4) tilintarkastajan oikeudet ja velvollisuudet
- 5) tilintarkastajan riippumattomuus, esteellisyys, salassapitovelvollisuus
- 6) tilintarkastuksen ohjaus, kehittäminen ja valvonta
- 7) tilintarkastajan rankaiseminen

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan pienyrityksen kannalta pääasiassa tilintarkastuksen toimittamisvelvollisuutta ja tilintarkastuksen sisältöön liittyviä kysymyksiä. Maallikkotilintarkastusta sivutaan tilintarkastajien hyväksymiseen liittyvänä asiana, jonka lisäksi tilintarkastajan riippumattomuutta ja salassapitovelvollisuutta pohditaan pienyrityksen näkökulmasta.

3.2.1 Tilintarkastajan kelpoisuus ja hyväksyminen

Tilintarkastuslaissa säädetään tilintarkastajan yleisestä ja erityisestä kelpoisuudesta sekä ammattitaitovaatimuksista, jotka ovat edellytyksenä tilintarkastajan hyväksymiselle. Yleinen kelpoisuus tilintarkastajan tehtävään on luonnollisella henkilöllä tai tilintarkastusyhteisöllä, jolla on riittävä laskentatoimen, taloudellisten ja oikeudellisten asioiden sekä tilintarkastuksen tuntemus ja kokemus. Tilintarkastajalta kulloinkin edellytettävä osaamisen ja kokemuksen määrä vaihtelee tilintarkastuskohteen toiminnallisten ominaisuuksien mukaan, jolloin arviointi riittävydestä on suoritettava tapauskohtaisesti. (TTL 936/2004, 2;3-6, 3;10). Yleiset kelpoisuusehdot täyttävänä tilintarkastajana voi siten periaatteessa toimia kuka tahansa niissä yrityksissä, joiden kokoa kuvaavat määrälliset kriteerit eivät tilintarkastuslain (3;11) mukaan täyty. Näitä ehtoja täyttäviä tilintarkastajia on ollut Suomessa tapana kutsua maallikoiksi, jolloin puhutaan niin sanotusta maallikkotilintarkastuksesta. (Suomela, Palvi & Karhu 1995, 65.) Maallikkotilintarkastusta ja sitä kohtaan esitettyjä muutosehdotuksia käydään tarkemmin läpi kohdassa 3.2.2.

Tilintarkastajalta edellytetään tilintarkastuslain mukaan (3;11) erityistä kelpoisuutta tilintarkastajan tehtävään silloin, kun vähintään kaksi seuraavista tarkastuskohteen kokoa kuvaavista kriteereistä täyttyy edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan (TTL 936/2004, 3;11):

- 1) liikevaihto yli 680 000 euroa
- 2) taseen loppusumma yli 340 000 euroa
- 3) henkilöstön lukumäärä tilikauden aikana keskimäärin yli 10 henkilöä

Erityisellä kelpoisuudella tarkoitetaan tilintarkastajan ammattitutkinnon suorittamista eli auktorisointia. Hyväksytty tilintarkastaja (auktorisoitu) voi Suomessa olla joko keskuskauppakamarin hyväksymä KHT -tilintarkastaja ja -yhteisö, paikallisen kauppakamarin hyväksymä HTM -tilintarkastaja ja -yhteisö tai julkishallinnon ja –talouden tilintarkastuslautakunnan hyväksymä JHTT -tilintarkastaja. Tilintarkastajien hyväksymismenettely perustuu tilintarkastuslakiin, joka on EU:n tilinpäätös- ja tilintarkastajadirektiivien mukainen. Tilintarkastajan auktorisoinnin edellytyksenä on henkilökohtaisten ominaisuuksien (luotettavuus, hyvämaineisuus, hallitsee itseään ja omaisuuttaan), korkeakoulututkinnon suorittamisen ja työkokemuksen lisäksi tilintarkastajatutkinnon suorittaminen hyväksytysti. Tutkinto on kaksiosainen, joista toinen osa kattaa hyvän tilintarkastustavan sekä hyvän kirjanpitotavan, ja toinen osa koostuu tilintarkastuskertomuksista ja muista raporteista. Laaja-alaisella tutkinnolla halutaan varmistaa tilintarkastajatutkinnon suorittajan ammattitaitovaatimusten täyttyminen. (KHT-yhdistys 2002, 38 – 42.)

Säilyttääkseen auktorisointinsa tilintarkastajan on kouluttauduttava säännöllisesti sekä suoritettava kolmevuotisjaksoissa vähintään ennalta määrätty määrä tilintarkastuksia. Tämä Suomen käytäntö on varsin tiukka esimerkiksi Ison-Britannian käytäntöön verrattuna. (KHT-yhdistys 2002, 43.) Tilintarkastajien tiukalla valvonnalla halutaan kuitenkin varmistaa heidän ammattitaitonsa säilyminen jatkuvasti muuttuvassa yhteiskunnassa, sillä tilintarkastuslaissa on omat säädöksensä myös tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta, jolle ei ole asetettu mitään euromääräistä ylärajaa (TTL 936/1994, 7;44).

3.2.2 Maallikkotilintarkastus

Aiempien tutkimusten yhteydessä todettiin maallikkotilintarkastajan olevan maailmalla tuntematon käsite. Voidaan puhua myös ei-ammattimaisesta tilintarkastuksesta, koska maallikkotilintarkastajat eivät ole suorittaneet tilintarkastajatutkintoa. Maallikot saavat tilintarkastuslain mukaan suorittaa niiden yhtiöiden lakisääteistä tilintarkastusta, joiden liikevaihto on 680 000 euroa tai alle, taseen loppusumma 340 000 euroa tai alle ja/tai palveluksessa keskimäärin alle 10 henkilöä (TTL 936/1994, 3;11). Ei-ammattimaisia tilintarkastajia koskevat tilintarkastuslain mukaan täysin samat velvoitteet tilintarkastuksen suhteen kuin auktorisoituja tilintarkastajia, joten myös heidän vahingonkorvausvastuunsa on yhtä ankara (Aho & Vänskä 1996, 218).

Vuonna 2006 tulossa oleva lakiesitys uudeksi tilintarkastuslaiksi sisältää mahdollisesti ehdotuksen maallikkotilintarkastuksesta luopumiseksi siten, että maallikot eivät enää lainkaan voisi suorittaa lakisääteistä tilintarkastusta Suomessa. Tällöin tilintarkastuksen voisi suorittaa vain auktorisoitu tilintarkastaja. Maallikkotilintarkastuksesta on käyty keskustelua jo vuosia enemmän vastaan kuin puolesta. Keskustelu maallikkotilintarkastuksen tarkoituksenmukaisuudesta liittyy tilintarkastajien lakisääteisten velvollisuuksien lisääntymiseen ja maallikoiden kykyyn täyttää samat velvoitteet kuin hyväksytyt tilintarkastajat täyttävät. Suomen Kauppa- ja teollisuusministeriölle vuonna 2003 luovuttamassaan loppuraportissa tilintarkastuslakityöryhmä tuo monipuolisesti esiin eri viranomaistahojen pohdintoja maallikkotilintarkastuksesta ja pienyritysten tilintarkastusvelvollisuudesta. Kuultuaan eri osapuolia työryhmä ehdottaa, että maallikkotilintarkastuksesta luovuttaisiin kokonaan. (KTM 2003, 85-87, 101-102.) Työryhmäraportista on selvästi havaittavissa, että maallikkotilintarkastusta kohtaan on eri viranomaistahoilta olemassa voimakas paine sen lakkauttamiseksi. Maallikkotilintarkastusta kannatettiin kuitenkin tyhjää parempana vaihtoehtona, mikäli pienyritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luovuttaisiin.

Maallikkotilintarkastusta on myös tutkittu. Tilintarkastuslakityöryhmä viittaa raportissaan Timo Tuokon (1995), Poliisiopiston selvitykseen (1997) sekä Stefan Sundgrenin

(2002) tutkimustuloksiin, joiden mukaan maallikkotilintarkastajat eivät yleensä kykene täyttämään jatkuvasti lisääntyviä lakisääteisiä velvoitteitaan. Tutkimustulosten mukaan eniten kritiikkiä on esitetty maallikoiden suorittaman tilintarkastuksen epäluotettavuudesta, sillä tilintarkastus saattaa jäädä suorittamatta kokonaan, tai annetulla tilintarkastuskertomuksella ei ole yhteyttä suoritettuun tarkastukseen eikä todellisuuteen. Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti (VIRKE) toteaa raportissa verohallintoa edustavien virkamiesten kannanottona, että osakeyhtiölakityöryhmän esittämien kriteereiden perusteella tilintarkastuspakko poistuisi niiltä yhteisöiltä, jotka aiheuttavat yhteiskunnalle ja muille velkojille merkittävimmät luottotappiot. (KTM 2003, 88-89.)

Osakeyhtiölakityöryhmä on ehdottanut mietinnössään (2003), että maallikkotilintarkastus lakkautettaisiin ja tilintarkastusvelvollisuus säilytettäisiin nykyisen tilintarkastuslain (TTL 936/2004) 11 §:n mukaisena. Tällöin pieniltä osakeyhtiöiltä poistuisi kokonaan tilintarkastusvelvollisuus. (OM 2003, 52.) Suomen Pankkiyhdistys ry säilyttäisi maallikkotilintarkastuksen niillä yrityksillä, jotka jäisivät kokonaan tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle. Pankkiyhdistys toteaa kuitenkin, että luottopäätöksiä ei voida perustaa maallikkotilintarkastuksiin, mutta maallikoiden suorittama tilintarkastus on tyhjää parempi. (KTM 2003, 86.)

Maallikkotilintarkastus ei ole Juonalan tekemän kyselytutkimuksen mukaan suosittua itse tarkastuskohteidensa eli pienyritystenkään keskuudessa, sillä ainoastaan 19 prosenttia kyselyyn vastanneista kannatti maallikkotilintarkastusta. Tämä näkyy myös käytännössä siten, että maallikoita käytetään merkittävästi vähemmän kuin tilintarkastuslaki sallii. Auktorisoitujen tilintarkastajien osaamiseen luotettiin siten myös pienissä yhtiöissä, ja maallikkoja suosivat eniten ne yrittäjät, jotka hoitivat itse kirjanpitonsa. (Juonala 1998, 49.) Yli 90 prosentilla suomalaisista yrityksistä on nykyisen käytännön mukaan mahdollisuus käyttää maallikkotilintarkastajaa (pois lukien säätiöt, asunto-osakeyhtiöt ja yhdistykset). Käytännössä kuitenkin noin joka toinen yritys valitsee vapaaehtoisesti hyväksytyyn tilintarkastajan, vaikka laki ei siihen velvoita. Valintaa perustellaan esimerkiksi luottokelpoisuuden kannalta. (Horsmanheimo 2005, 37-38.)

Tämän tutkimustavoitteen kannalta maallikotilintarkastuksessa on kyse lähinnä pienyrityksen tilinpäätösinformaation luotettavuudesta (informaation symmetriasta) ja sen riittävydestä eri sidosryhmien tietotarpeisiin. Kysymys maallikotilintarkastuksen jatkuvuudesta tekee siten tutkimusasetelmasta mielenkiintoisen, koska työryhmien raporttien ja mietintöjen perusteella on selvästi havaittavissa maallikoiden suorittaman tilintarkastuksen ratkaiseva asema tilintarkastusvelvollisuuden laajuuden määrittelemisessä. Lakikauttamalla maallikotilintarkastus on siten ratkaistava se, onko kaikkien yritysten valittava tulevaisuudessa hyväksytty tilintarkastaja, vai vapautetaanko pienet yritykset tilintarkastusvelvollisuudesta kokonaan. Näyttää hyvin todennäköiseltä, että maallikotilintarkastuksesta luovutaan, joten keskustelu tilintarkastusvelvollisuuden ulottuvuuden tasosta pieniin yrityksiin tulee olemaan monipuolista.

3.2.3 Tilintarkastusvelvollisuus

Tilintarkastus perustuu tilintekovelvollisuuteen. Pienten yritysten omistajat ja johtajat ovat usein samoja henkilöitä, joten he pystyvät itse valvomaan riittävästi yrityksestään saatavan informaation oikeellisuutta ja riittävyttä. Näin tulkittuna pienyritysten tilintarkastus on turha toimenpide, koska pienyritysten johtajat ovat tilintekovelvollisia itselleen. (Riistama 1999, 30.) Tämän saman on todennut myös hallitus esityksessään (HE 295/1993) tilintarkastuslaiksi, mutta on kuitenkin painottanut tilintarkastuksen lisäävän yleistä luotettavuutta talouselämää kohtaan, ja että tilintarkastuksella on merkitystä veronsaajille, luotonantajille ja tavarantoimittajille sekä muille sidosryhmille. Siten pakollisen tilintarkastuksen ulottaminen myös henkilöyhtiöihin lähti nimenomaan sidosryhmien tarpeista saada luotettavaa informaatiota yrityksen taloudellisesta tilanteesta. (HE 295/1993.) On huomattava, että tilintarkastuslain säätämisen aikaan 1990-luvun alkupuolella Suomessa puitiin laman jälkiseurauksia, ja yrityksiä ajautui jatkuvasti konkurssiin. Tästä syystä lama saattoi vaikuttaa myös tilintarkastusvelvollisuuden ulottamiseen pieniin yrityksiin. (Väyrynen 1995, 9.)

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta (1999) ilmaisi harmaan talouden torjuntaan liittyvänä kannanottonaan tilintarkastusvelvollisuuden laajuuskysymyksestä, että

tarkastusvelvollisuuden laajentamisella ei ole vaikutusta juuri lainkaan harmaan talouden vähentämiseen. Suurin osa harmaasta taloudesta ei kirjaudu yritysten kirjanpitoon, joten tilintarkastajilla ei ole keinoja tarkastaa tällaista taloutta. Turun yliopisto esittikin, että harmaan talouden torjuntaan paras keino olisi verotarkastuksien lisääminen, koska verotarkastajilla on viranomaisina oikeus vaatia yritystä noudattamaan lakeja sanktioiden uhalla. Tilintarkastaja puolestaan voi joutua ristiriitaiseen ja kiusalliseen tilanteeseen havaitessaan jälkiä harmaasta taloudesta yrityksen toiminnassa. (Kaisanlahti 1999, 47.)

Oikeusministeriön pienyhtiötyöryhmä otti kantaa talousrikollisuuteen ja harmaaseen talouteen vuonna 1998 ehdottamalla, että tilintarkastuspakko poistettaisiin kokonaan yhtiöiltä, joissa hyväksytyt tilintarkastajan käyttö ei ole tilintarkastuslain (TTL 936/1994, 3;11) mukaan pakollista (OM 1998, 25). Tämä asettaa Sorsan (1998) mukaan lainsäätäjän johdonmukaisuuden kyseenalaiseksi, sillä vuonna 1995 voimaan saatetulla tilintarkastuslailla nimenomaan lisättiin pienyritysten tilintarkastusvelvollisuutta. (Sorsa 1998, 376, 379.)

Pienyritysten tilintarkastusvelvollisuus säilyi entisellään huolimatta oikeusministeriön pienyhtiötyöryhmän ehdotuksesta. Nyt kuitenkin pienten yritysten, säätiöiden ja yhdistysten lakisääteinen tilintarkastusvelvollisuus poistuisi kokonaan, mikäli uusi tilintarkastuslaki tulisi voimaan KTM:n tilintarkastuslakityöryhmän esittämien tilintarkastusvelvollisuuden raja-arvojen mukaisena. Tällöin kahden seuraavista kriteereistä täytyessä yrityksen (ay, ky, oy) olisi uuden tilintarkastuslain mukaan valittava kauppakamarin (KHT) tai keskuskauppakamarin (HTM) hyväksymä tilintarkastaja:

- 1) liikevaihto yli 300 000 (680 000) euroa
- 2) taseen loppusumma yli 200 000 (340 000) euroa
- 3) henkilöstön lukumäärä keskimäärin yli 5 (10) henkilöä

Vastaavasti yrityksen ei olisi valittava tilintarkastajaa lainkaan, mikäli edellä mainitut kriteerit eivät täytyisi. Pienillä yrityksillä säilyisi oikeus valita halutessaan tilintarkastaja, mutta tällöin tilintarkastajan olisi oltava auktorisoitu. (KTM 2003, 100-102; TTL

936/1994, 3;11.) Suluissa olevat luvut ovat voimassa olevan tilintarkastuslain mukaisia arvoja. Pienten osakeyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuus synnytti tilintarkastuslakityöryhmän raportin perusteella sen verran keskustelua intressipiireissä, että kauppa- ja teollisuusministeriö päätti teettää asiasta vielä lisäselvityksen LTT -tutkimus Oy:llä. Maaliskuussa 2006 valmistuneen tutkimuksen mukaan pienimpien osakeyhtiöiden tilintarkastusvelvollisuuden säilyttäminen ei ole perusteltua omistajaedun valvontaroolin sekä yleisen edun vähäisyyden vuoksi edellä mainitut kokorajat alittavissa osakeyhtiöissä. (KTM 2003, 189; KTM 2006, 113.)

Tilintarkastuslakityöryhmän mukaan yhteiskunnan kokonaisetun (public interest) määrää tilintarkastuksen tarpeellisuuden. Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen kokonaisyhtöy pienyrityksissä on näin tarkasteltuna niin pieni, että pakollinen tilintarkastus ei ole perusteltua. Työryhmä katsoo tilintarkastuksen olevan perusteltua silloin, kun yhteiskunnan kokonaisetun ylittää tilintarkastuksesta aiheutuvan kustannuksen tietyn kokoisissa yrityksissä. Rajanveto tässä kohtaa on kuitenkin vaikeaa. (KTM 2003, 100-101.) Työryhmän raportissa ei ole mainintaa siitä, millä aikavälillä yhteiskunnan kokonaisetun suhteessa tilintarkastuksen kustannuksiin punnitaan. Kuten edellä todettiin (kohdassa 3.2.2), on Suomen yrityksistä suurin osa pienyrityksiä. Sorsan (1998) mukaan tilintarkastuksen tarve korostuu silloin, kun yritykset jättävät hoitamatta velvoitteitaan. Tällöin puuttuva osuus tulee muiden maksettavaksi, mikä osaltaan heikentää maksukykyisten moraalia julkisia velvoitteita kohtaan. (Sorsa 1998, 378.) Toisaalta kukaan ei pysty kertomaan sitä, kuinka moni yrittäjä syyllistyisi talousrikollisuuteen käyttäessään oikeuttaan jättää tilintarkastus suorittamatta (Horsmanheimo 2005, 37, 41).

Suomessa pienyritysten tilintarkastusvelvollisuudesta luopuminen on merkittävä muutos, joten sitä olisi tilintarkastuslakityöryhmän mielestä lievennettävä edellä esitetyillä muutoksilla eli alentamalla nykyistä hyväksytyn tilintarkastajan käyttövelvollisuutta puolelta. Samalla työryhmä katsoo olevan myös pienimpien yritysten omien etujen mukaista, että tilintarkastus niissäkin suoritetaan. Tilintarkastuksen toimittaminen jäisi kuitenkin työryhmän esityksen toteutuessa sellaisenaan pienten yrittäjien omaan harkintaan, jolloin tilintarkastuksen puuttuessa voisivat esimerkiksi luotonantajat ryhtyä vaatimaan rahoi-

tukselleen korkeampaa tuottoa. Työryhmä viittaa tällä tilintarkastuksella saavutettavaan luottamukseen tilinpäätösinformaatiota kohtaan. Yrityksen omistajan katsotaan siten olevan luottamuksen ylläpitäjän asemassa sallimalla tilintarkastuksen yrityksessään. (KTM 2003, 100-101.) Pienyrittäjä tarvitsee yleensä myös asiantuntevia neuvoja taloushallintonsa hoitamisessa, jolloin tilintarkastus voi olla perusteltua tästä näkökulmasta (Helenius 2004, 50; Horsmanheimo 2005, 41). Voidaankin olettaa pienyritysten tilintarkastusvelvollisuuden poistumisen aiheuttavan tahattomien virheiden lisääntymistä yritysten tilinpäätöksissä.

3.3 Tilintarkastajan raportointi

Tilintarkastajan raportointi on tilintarkastuslain mukaan osa tilintarkastuksen sisältöä. Lakisääteisellä tilintarkastuksella tarkoitetaan Suomessa yhteisön tai säätiön kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastusta. Tilintarkastajan on annettava valitsijoilleen (yhtiökokous tai muu vastaava toimielin) tarkastamaltaan tilikaudelta tilintarkastuskertomus jossa tulee olla lausunto siitä, onko (Aho & Vänskä 1996, 64; TTL 936/1994, 19§):

- 1) tilinpäätös laadittu KPL:n ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti
- 2) antaako tilinpäätös KPL:ssa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta
- 3) tilinpäätöksen vahvistamisesta
- 4) tuloksen käsittelystä hallituksen tai muun vastaavan toimielimen esittämällä tavalla
- 5) vastuuvapaudesta

Tilintarkastaja esittää tilintarkastuskertomuksessa oman näkemyksensä tilinpäätöksessä annetusta informaatiosta. Näkemyksen muodostaminen edellyttää riittävää perehtymistä tarkastuskohteen tilinpäätösinformaatioon ja hallintoon. Riittävällä perehtymisellä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja suorittaa tarkastustyötään vain siinä laajuudessa, kuin se on välttämätöntä tietyn vähimmäisinformaation luotettavuuden varmistamiseksi. Riit-

tävä perehtyminen on siten suoritettu, kun tilintarkastaja toteaa tilinpäätöksen antavan KPL:ssa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnasta, ja että tilinpäätös on laadittu KPL:n ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti. (Aho & Vänskä 1996, 64-65.) Tilinpäätöksen laatimista koskevia muita säännöksiä ja määräyksiä on tulkittu eri tavoin. Ahon ja Vänskän mukaan kirjanpitovelvollisen on tilinpäätöstä laatiessaan huomioitava kaikki ne lait ja säännökset, jotka on huomioitava jo kirjanpitoa laadittaessa, kuten esimerkiksi verolait. Tämän tulkinnan mukaan myös tilintarkastajan on huomioitava samat säännökset ja määräykset. (Aho & Vänskä 1996, 115-116.) Pienyrityksen tilintarkastuksella olisi merkitystä näin tulkittuna myös yrityksen sidosryhmille, kuten veronsaajalle.

Koskisen (1999, 133-134) mukaan elinkeinoverolainsäädännön tarkoituksena ei ole ohjalla tilinpäätöksen laatimista, vaan asettaa puitteet yhtiön verotettavan tulon laskemiselle, jolloin muut säännökset ja määräykset eivät hänen tulkintansa mukaan tarkoita verolainsäädäntöä. Tämän tulkinnan mukaan tilintarkastaja ei ole kaikkien lakien erityisasiantuntija, eikä hänellä ole velvollisuutta valvoa aktiivisesti verolakien yksityiskohtaista noudattamista. Tilintarkastajan ei tulisi siten esittää tilintarkastuskertomuksessa asioita, joilla ei ole merkitystä osakkeenomistajien päätöksenteon kannalta. Myös yrityksen sidosryhmien on voitava olettaa yhtiön antaman informaation olevan kohtuudella lainmukaista silloin, kun tilintarkastaja ei ole kertomuksessaan toisin lausunut. Koskisen tulkinnasta voidaan päätellä, että esimerkiksi veronsaajan ei tule luottaa täysin puhtaan tilintarkastuskertomuksen pohjalta verovelvollisen hoitaneen verovelvoitteensa oikein. Tällöin pienyrityksen tilintarkastuksella ei olisi lisäarvoa tuottavaa merkitystä ainakaan veronsaajalle.

Tilintarkastajien raportointityöryhmä on vuonna 1998 pohtinut tilintarkastajien raportointivelvollisuuden laajuutta viranomaisille. Raportissaan työryhmä toteaa, että tilintarkastaja on raportointivelvollinen ainoastaan hänet valinneelle yhtiökokoukselle (Samasta myös Horsmanheimo 1998, 38). Tilintarkastajan raportointivelvollisuutta ei ole syytä laajentaa sidosryhmien suuntaan, mutta tilintarkastajalla on kuitenkin tärkeä rooli yleisen yhteiskunnallisen intressin valvojana samalla hänen raportoidessaan yhtiökokouksel-

le. Veronsaajista työryhmä toteaa, että veroviranomaisella on tilintarkastajaa nopeammin käytettävissään tieto verovelvollisen säännöllisesti suorittamien maksujen yhtäkkisestä laiminlyönnistä. Jos vastaavasti maksuja ei ole alun alkaenkaan suoritettu, on tilintarkastajan raportoitava siitä tilintarkastuskertomuksessaan. Tilintarkastuskertomuksen lakisääteinen julkisuus turvaa näin tiedonsaannin sidosryhmille. (KTM 1998, 44, 69-71.)

3.3.1 Raportoinnin merkitys pienyrittäjässä

Pienyrittäjässä tilintarkastaja raportoi tilintekovelvolliselle tämän toiminnasta silloin, kun omistaja ja johtaja ovat sama henkilö. Tällaisessa tilanteessa yrityksen omistaja ei tee tilintarkastuskertomuksen antamalla tiedolla juuri mitään, koska hän tuntee yhtiönsä kaikki asiat. Sidoryhmien tarve saada yrityksestä luotettavaa tietoa onkin ainoa peruste pienyrittäjien tilintarkastukselle silloin, kun tarvetta perustellaan tilintarkastuskertomuksen vastaanottajan näkökulmasta. (Horsmanheimo 1998, 44.) Henkilöyhtiöissä yhtiömiehet vastaavat koko omaisuudellaan yrityksen sitoumuksista lukuun ottamatta kommandiittiyhtiön äänetöntä yhtiömiestä, jonka vastuu rajoittuu hänen yhtiöön sijoittamaansa pääoman määrään (Siikarla 2003, 28-29). Äänettömällä yhtiömiehelläkin on kuitenkin oikeus tarkastaa yhtiön kirjanpitoa niin halutessaan (AKL 389/1988, 2;15). Pienessä yhden miehen osakeyhtiössä vastuu rajoittuu kuitenkin omistajan yhtiöön sijoittamiin varoihin. Käytännössä tällöinkin vastuu on usein henkilökohtaista, sillä yrittäjän omaisuutta voi olla yrityksen velkojen vakuutena.

Pienyrittäjässä, jossa omistus ja johto kiteytyvät yhteen henkilöön, tilintarkastaja ei toimi siinä perinteisessä tehtävässä, jota varten tilintarkastusinstituutio on aikoinaan muodostettu. Pienyrittäjä ei ole yrittäjän itsensä näkökulmasta tarkasteltuna tilintekovelvollinen sidoryhmilleen, koska sidoryhmät eivät omista yritystä. Yrittäjä vastaa omien varojensa käytöstä ja on tilintekovelvollinen itselleen. Yrittäjällä ei siten ole lakisääteistä tilintekovelvollisuutta veronsaajalle eikä luotonantajalle, mutta hän on velvollinen hoitamaan näihin tahoihin kohdistuvat maksuvelvoitteensa, kuten verot ja lainanlyhennykset samoin kuin velvollinen maksamaan työntekijöilleen palkan ja tavarantoimittajilleen heidän saatavansa. Voidaan kysyä, onko tilintarkastus tällöin tarkoituksenmukaista.

Tilintarkastajan toimiminen esimerkiksi yhteisön verotuksen tarkastajana ja verokonsulttina voi lisäksi nostaa esiin kysymyksen tilintarkastajan riippumattomuudesta (Flint 1988, 81). Riippumattomuudesta lienee kysymys myös silloin, kun tilintarkastaja tarkastaa toimeksiantajansa toimintaa, josta hän raportoi toimeksiantajalleen.

3.3.2 Tilintarkastuslakimuutoksen vaikutuksista

Pienyriyten sidosryhmien oikeus tilintarkastuskertomukseen voi yleensä perustua vain lainsäädäntöön. Lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden poistuessa muuttaisi tilintarkastuksen funktio pienyriyten kohdalla merkitystään. Luotonantajan asema voi olla joissakin tapauksissa niin vahva, että se voi vaatia pienyriykseltä tilintarkastuskertomusta, jolloin tilintarkastuksen tehtäväksi tulisi olla yksi luoton myöntämisen peruste. Tämä aiheuttaisi jatkuvuuden kannalta hankaluuksia, sillä tilintarkastus joissakin pienyriyksissä saattaisi toteutua vain luoton myöntämisen yhteydessä. Kun sitten tilintarkastusvelvollisuuden aiheuttanut luotto on maksettu takaisin, tilintarkastusvelvollisuudesta saatetaan vapautua. Tilintarkastaja joutuisi hankalan tehtävän eteen, ja voidakseen raportoida päättyneen tilikauden tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta olisi hänen suoritettava tarkastusta riittävän pitkälle edellisten tilikausien osalta. (KTM 2003, 189-191; Leppiniemi 2004, 11-12.)

Tilanne olisi sama myös silloin, kun pienyriyksen toiminta vaihtelisi eri tilikausina tilintarkastusvelvollisuuden raja-arvojen molemmin puolin. Pienyriykselle aiheutuisi tilintarkastuksesta kohtuuttomia kustannuksia, jos tilintarkastuksen jatkuvuutta ei säilytetä pakollisena ainakin osakeyhtiöissä ja osuuskunnissa, koska niissä omistajan vastuu on rajoitettu. (KTM 2003, 189-191; Leppiniemi 2004, 11-12.) Olisi ristiriitaista, että luotonantajat ja verotarkastajat ryhtyisivät vaatimaan pienyriyksiltä tilintarkastuskertomuksia, vaikka näillä ei olisi lakisääteistä tilintarkastusvelvollisuutta.

3.4 EU:n vaikutus Suomen tilintarkastuslakiin

Tilintarkastajia koskevaa sääntelyä on yhtenäistetty Euroopan unionissa 1980-luvulta alkaen. Vuonna 1996 unioni julkisti vihreän kirjan lakisääteisen tilintarkastajan tehtävistä, asemasta ja vastuusta Euroopan unionissa. Euroopan komissio asetti vuonna 1998 tilintarkastuskomitean (EU Committee on Auditing) valmistelemaan unionissa käsiteltäviä tilintarkastusasioita. (KTM 2003, 11, 15).

Euroopan unioni yhdenmukaistaa jäsenmaidensa kansallista lainsäädäntöä direktiivien avulla helpottaakseen tavaroiden, palvelujen ja työvoiman liikkuvuutta unionin alueella. Direktiivit velvoittavat EU:n jäsenmaita harmonisoimaan ne joko sellaisenaan tai vähimmäisvaatimusten kautta. Säännöksiä tilintarkastuksesta sisältyy useisiin direktiiveihin, joista tärkeimpiä ovat neljäs, seitsemäs ja kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi. Neljäs direktiivi sisältää kirjanpidon ja tilinpäätöksen sääntelyn, seitsemäs konsernia koskevan ja kahdeksas tilintarkastusta koskevan sääntelyn. Kahdeksas direktiivi sisältää lisäksi säännöksiä tilintarkastajan hyväksymismenettelystä ja valinnasta. Suomen kirjanpito- ja tilintarkastuslaissa on myös huomioitu direktiivien asettamat vaatimukset. Yleensä tilintarkastusta koskeva sääntely on osa yhteisölainsäädäntöä, mutta Suomessa tilintarkastuslaki on pysytetty erillislakina. Käytäntö on erikoinen suhteessa muihin jäsenmaitiin. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 109.)

Kahdeksannen direktiivin muutos vahvistettiin vuoden 2005 lokakuussa Luxemburgissa. Direktiivin uudistustyön taustalla on tarve palauttaa sijoittajien luottamus tilinpäätöksiin ja tilintarkastuksiin. Uudistetulla direktiivillä lisätään tilintarkastajien valvontaa, julkisuutta, velvoitteita ja vastuuta. Tavoitteena on kehittää kansainvälistä yhteistyötä sekä EU:n jäsenvaltioiden kesken että suhteessa kolmansiiin maihin. (KTM 162/2005.) Suomessa kahdeksannen direktiivin harmonisointi aiheuttaa joitakin muutoksia tilintarkastuslakiin, joten samassa yhteydessä on katsottu tarpeelliseksi pohtia maallikkotilintarkastuksen tarpeellisuutta sekä mahdollisuutta luopua kokonaan pienten yritysten tilintarkastusvelvollisuudesta. Yritysten tilintarkastusvelvollisuuden raja-arvoista säädetään EU:n neljännen direktiivin (78/660/ETY) 11. artiklassa, ja 51. artiklan mukaan jäsenvaltiot

voivat vapauttaa 11.artiklan mukaiset yhtiöt tilintarkastuksesta silloin, kun kaksi artiklan mukaisista kolmesta raja-arvosta ei ylity tilinpäätöspäivänä. Tämä artikla ei ole jäsenmaita sellaisenaan velvoittava, sillä jäsenmailla on oikeus säätää tiukemmistakin raja-arvoista, kuten esimerkiksi Suomessa on tehty. Tilinpäätösdirektiivin 11. artiklan mukaiset raja-arvot ovat (KTM 2003, 73):

- 1) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto 7 300 000 euroa
- 2) taseen loppusumma 3 650 000 euroa
- 3) työntekijöitä tilikauden aikana keskimäärin 50.

EU:n komission tulkinnan mukaan näiden raja-arvojen alittavien yhteisöjen tilintarkastusta ei katsota tarpeelliseksi niiden vähäisen yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi. Yleisen edun kannalta merkittäviä ovat ne yhteisöt, joilla on suuri yhteiskunnallinen merkitys niiden liiketoiminnan luonteen, yhteisön koon tai työntekijämäärän vuoksi. Tällaisia yrityksiä ovat siten EU:n määritelmän mukaan pörssinoteeratut yhtiöt, pankit, rahoituslaitokset ja vakuutusyhtiöt. Määritelmää on arvosteltu sen epämääräisyydestä, mutta toisaalta on katsottu sen antavan unionin jäsenmaille mahdollisuuden itse päättää yleisen edun kannalta merkittävien yritysten määritelmästä täsmällisemmin. (Rinkineva 2004, 11.)

Direktiivien lisäksi EU antaa jäsenmailleen myös tilintarkastusta koskevia suosituksia, jotka pohjautuvat pitkälti kansainvälisen tilintarkastajien maailmanjärjestön IFAC:n ja Euroopan tilintarkastajaliiton FEE:n julkaisemiin suosituksiin. IFAC:n kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA) otettiin käyttöön vuoden 2005 alusta kaikissa EU-maissa, jonka lisäksi niitä koskeva periaate lisätään uudistettavaan kahdeksanteen direktiiviin. FEE:n rooli on enemmän valvoa IFAC:n suositusten käyttöönottoa kuin tuottaa omia suosituksia Euroopassa. (KTM 2003, 23, 27; Satopää 1998, 54-55.) Pienyritysten tarkastuksissa ISA-standardit tulevat siten osaksi lakia (Rehn 2005, 22). EU:n komissio on antanut myös suosituksen mikroyritysten sekä pienten ja keskisuurten yritysten määritelmäksi, jonka mukaan pienyritys työllistää 10-49 työntekijää vuosiliikevaihdon tai taseen loppusumman ollessa enintään 10 miljoonaa euroa. Tätä pienemmät yritykset ovat mik-

royrityksiä. Uusittu suositus astui voimaan vuoden 2005 alusta ja sillä korvattiin vanha, vuodesta 1996 voimassa ollut suositus. (Euroopan Yhteisö 2003). Merkillepantavaa on, että tilinpäätösdirektiivin 11. artiklan mukaiset tilintarkastusvelvollisuuden raja-arvot ovat liikevaihdon ja taseen loppusumman osalta pienemmät kuin uudistetun suosituksen mukaiset raja-arvot.

Euroopan komission julkaisemassa vihreässä kirjassa kehoitetaan huomioimaan julkinen etu harkittaessa pienyhtiöiden vapauttamista lakisääteisestä tilintarkastuksesta. Komissio ei ota kantaa vihreässä kirjassa siihen, mitä julkisella edulla tarkoitetaan. Sen sijaan komissio varoittaa siitä, että tilintarkastusvelvollisuudesta vapautettuja osakeyhtiöitä on taipumus käyttää rahanpesun keinona. Pienet yhtiöt haluttiin vapauttaa tilintarkastuksesta, koska niille ei haluttu hallinnollista lisätaakkaa. Toisaalta katsottiin, että tilintarkastaja voi niissä vain harvoin luottaa riittäviin sisäisiin valvontamenettelyihin. Jotkut Euroopan unionin jäsenmaat ovat luoneet pienten ja suurten yritysten tilintarkastuksia varten eri ammattikunnat, kun taas jotkut ovat päätyneet vapauttamaan pienet yhtiöt tilintarkastuksesta. EU:ssa on myös maita, jotka vaativat pienyrityksiltä yhdistelmäkertomusta (review). Yhdistelmäkertomus ei kuitenkaan anna samoja takuita kuin täydellinen tilintarkastus, koska tarkastus on yleisluontoinen. (Vihreä kirja 1996, 30-31.)

3.5 Muita tilintarkastusta sääteleviä normeja ja ohjeita

Suomessa valtion tilintarkastuslautakunta antaa ohjeita ja lausuntoja tilintarkastuslain ja tilintarkastusasetuksen soveltamisesta, ja tekee esityksiä tilintarkastusta koskevien säännösten kehittämistä. Tilintarkastuksen yleinen ohjaus, kehittäminen ja valvonta kuuluvat myös tilintarkastuslautakunnan tehtäviin. KHT-yhdistys ja HTM ry toimivat jäsentensä yhdyssiteinä, ja pyrkivät edistämään tilintarkastuslain (TTL 936/1994, 4:16) edellyttämän hyvän tilintarkastus- ja tilintarkastajatavan toteutumista. KHT-yhdistys antaa lausuntoja kirjanpito- ja yhteisölakiesityksistä sekä laatii esityksiä tilintarkastustoimen kehittämiseksi. Yhdistys julkaisee suosituksia tilintarkastuskertomuksista ja tilintarkastajan lausunnoista, kuten myös hyvästä tilintarkastus- ja tilintarkastajataavasta alan kansainvälisen järjestön suositusten pohjalta. (Riistama 2000, 54, 62-63.)

KHT-yhdistyksen antamilla suosituksilla eli itse sääntelyllä on tärkeä merkitys tilintarkastustoiminnan laatua parantavana ja yhdenmukaistavana tekijänä. Näin siksi että tilintarkastuslailla ja viranomais määräyksillä ei voida normittaa tilintarkastustoimintaa niin yksityiskohtaisesti kuin tilintarkastajien toiminnan yhtenäistäminen ja laadun kehittäminen edellyttävät. Hyvän tilintarkastustavan käytäntö muotoutuu siten Keskuskauppakamarin tilintarkastajalautakunnan mukaan pitkälti KHT-yhdistyksen suositusten kautta. (Aho & Vänskä 1996, 13.)

4 TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO

4.1 Tutkimuksen lähestymistapa

Yrityksen taloustieteellinen tutkimus voidaan Neilimon ja Näsin (1987) mukaan jakaa neljään eri tutkimusotteeseen, jotka ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksenteoketodologinen sekä toiminta-analyttinen tutkimusote. Tässä tutkimuksessa käytettävä tutkimusote on nomoteettinen. Nomoteettisen tutkimuksen avulla pyritään selittämään kausaalisia eli syy-seuraus-yhteyksiä lainomaisesti, jolloin tavoitteena on yleisten lakien muodostaminen. Tälle tutkimusotteelle on tyypillistä laajojen empiiristen aineistojen hyödyntäminen tutkimustavoitteen saavuttamisessa, ja tutkimustulosten avulla pyritään testaamaan asetettuja hypoteeseja. Tieteenfilosofisesti tarkasteltuna nomoteettinen tutkimusote on positivistinen. Positivismille ominainen piirre on olettaa yhden ainoan tieteellisen menetelmän olevan käyttökelpoinen. (Neilimo & Näsi 1987, 67 - 72.)

Nomoteettinen tutkimusote voidaan jakaa hypoteettis-deduktiiviseen ja induktiiviseen versioon. Tämän tutkimuksen lähestymistapa on hypoteettis-deduktiivinen, jolloin tutkimuksen empiirisessä osassa tulosten esittäminen ja niiden analysointi perustuvat esitettyihin hypoteeseihin. Deduktiivinen tutkimus etenee siten yleisestä, ennalta esitetystä teoriasta käsin yksittäiseen eli empiriaan ja palaa empiriasta takaisin hypoteeseihin testatakseen niitä. Päämääränä on siten evidenssin hankkiminen hypoteeseille. Deduktiivisessa tutkimuksessa lähtöasetelma on positivistinen, ja miksi -kysymykseen vastaaminen nähdään tärkeänä sen sijaan, että pyrittäisiin hermeneutiikan tavoin korostamaan ilmiöiden ymmärtämistä. Induktiivinen tutkimusote etenee yksittäisestä yleiseen, ja empirian avulla pyritään luomaan teoreettinen viitekehys. Tällöin tutkimuksen lähtökohtana luodaan vain luonnosmaiset ja suppeat puitteet tutkimuksen empiiriselle osiolle, jotta empirian avulla voidaan tarkentaa ja korjata tutkimuksen teoreettista mallia. (Neilimo & Näsi 1987, 70; Tähtinen & Isoaho 2001, 8-10).

4.2 Valittu tutkimusmetodi

Tutkimus toteutetaan kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusmetodin yhdistelmänä. Tutkimuksen empiirisen aineiston keruuvaihe toteutetaan pääosin kvantitatiivisesti, ja tutkimustulosten esittämisessä ja analysoinnissa käytetään sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista menetelmää. Tutkimusaineisto tuotetaan siten kvantitatiivisena survey-tutkimuksena internetin kautta sähköpostitse lähetettävän kyselylomakkeen avulla. Kvantitatiivista eli määrällistä menetelmää päätettiin tutkimuksen tässä vaiheessa käyttää siksi, että se sopii nomoteettiselle tutkimukselle. Empiirisen aineiston keruutavaksi valittu standardoitu kyselylomake puolsi myös kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, sillä kyselylomake perustuu johtopäätöksiin aiemmista tutkimuksista, valittuun teoriaan, hypoteesien esittämiseen sekä käsitteiden määrittelyyn. Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimusmenetelmä olisi ollut hidas ja kallis toteuttaa sen vuoksi, että siinä empiirisen aineiston kerääminen perustuu erilaisiin menetelmiin, kuten teemahaastatteluun, ryhmähaastatteluun tai osallistuvaan havainnointiin. Kvalitatiivisella tutkimusmenetelmällä ei olisi myöskään voitu tavoitella tutkimustulosten yleistettävyyttä sen ainutlaatuisuutta korostavan piirteen vuoksi. (Hirsjärvi 2004, 126 - 133.)

Kvantitatiivista tutkimusta nimitetään myös hypoteettis-deduktiiviseksi tutkimukseksi, jolloin nimenomaan tässä tutkimusmenetelmässä nähdään tärkeänä kausalisuus. Kausalisuus muotoutuu realistisesta ontologiasta käsin, jonka mukaisesti todellisuuden nähdään rakentuvan objektiivisesti todennettavissa olevista tosiasioista. Laajan empiirisen aineiston ollessa nomoteettisen tutkimuksen suorittamisen edellytyksenä, ei puhtaasti kvalitatiivinen tutkimus olisi soveltunut nyt suoritettavan tutkimuksen menetelmäksi. Toisaalta, kokonaan kvantitatiivisen tutkimusmenetelmän avulla ei olisi ollut mahdollista paneutua kovin syvälliseen aineiston analyysiin. Tämän vuoksi kvalitatiivista tutkimusmenetelmää päädyttiin käyttämään kvantitatiivisen menetelmän rinnalla tutkimusaineiston tulkinnassa ja analysoinnissa, jossa kuvaaminen ja selittäminen nähdään tärkeinä tutkimusongelman pohjalta asetettuihin hypoteeseihin nähden. (Hirsjärvi 2004, 130-133, 155.)

Edellä, luvussa 1.2 tutkimuksen tarkoitus ja rajaus määriteltiin se perusjoukko, josta tutkimuksen empiirisen aineiston otanta suoritetaan. Tämä on yksi kvantitatiivisen tutkimuksen piirteistä. Kyselytutkimuksen avulla saatava aineisto saatetaan tilastollisesti käsiteltävään muotoon, jotta tilastollinen analyysi on mahdollista suorittaa tutkimustulosten merkitsevyyden tilastollisen testauksen ohella. Tutkimustuloksilla tavoitellaan niiden yleistettävyyttä, joka on mahdollista kvantitatiivista tutkimusmenetelmää hyödyntäen. Puhtaasti kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä taas suosii ihmistä tiedon keräämisen välineenä induktiivisen analyysin ohella, jonka lisäksi tässä tutkimusmenetelmässä hyödynnettävät empiiriset aineistot ovat suppeita. (Hirsjärvi 2004, 126-133, 155.)

Merkittävin ero tämän tutkimuksen kannalta kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen menetelmän välillä lienee se, että kvalitatiivinen tutkimus käsittelee tutkimustuloksia ainutlaatuisina, jolloin se myös tulkitsee aineistoa sen mukaisesti. Kvantitatiivinen tutkimus puolestaan tavoittelee tutkimustulosten yleistettävyyttä tilastollisen testauksen avulla. Nyt suoritettavaa tutkimusta ei voida pitää kuitenkaan puhtaasti kvantitatiivisena, sillä tutkimustulosten avulla pyritään myös kuvailemaan ja selittämään tutkittavaa ilmiötä eli tilintarkastuksen tarpeellisuutta pienyrityksissä. Näin ollen tutkimustulosten esittämisessä ja analysoinnissa tulee ilmenemään myös kvalitatiivisia piirteitä, vaikka itse kyselylomake on kuitenkin toteutettu kvantitatiivisella menetelmällä. Esitettävien hypoteesien testaus pohjautuu myös kvantitatiivisuuteen. Ennen hypoteesien esittämistä tarkastellaan vielä pienyritystä käsitteenä nyt suoritettavan tutkimuksen kontekstissa.

4.3 Pienyritys käsitteenä

Tämän tutkimuksen kohteena oleva pienyritys on mahdollista määrittellä yrityksen kokoa kuvaavien määrällisten, sekä erilaisia ominaisuuksia kuvaavien laadullisten kriteerien avulla. Yhtenäistä määritelmää on melkein mahdotonta saada sopimaan kaikkiin pienyrityksiin jokaiseen eri tilanteeseen. Tämä on jokseenkin vaikeaa Suomessa, ja vielä vaikeampaa kansainvälisesti määriteltynä. Tässä tutkimuksessa käytettävä pienyrityksen määritelmä valitaan yksinkertaisen ja yleisen kriteerin, yrityksen liikevaihdon perusteella, jonka avulla tuotetaan tutkimuksen empiirinen aineisto. Tutkimuksen kannalta ei siten

ole merkityksellistä se, onko yritys osakeyhtiö vai henkilöyhtiö, vaan se voi olla pienyritys yhtiömuodosta huolimatta. Tässä tutkimuksessa määrällisiä kriteereitä käytettäessä yritys on pieni silloin, kun sen liikevaihto on 0,035 - 2,5 miljoonaa euroa. Edellä, luvussa 3.3 esitettyihin EU:n suosituksiin verrattuna ero pienen yrityksen määritelmään tämän tutkimuksen osalta on huomattavan suuri. Nyt suoritettavassa tutkimuksessa tarkastellaankin EU:n mittakaavassa erittäin pieniä yrityksiä, joista valtaosa työllistää 1-5 henkilöä.

Tilintarkastusvelvollisuuden laajuutta Suomessa käsiteltiin luvussa 3.2.3, jossa todettiin tilintarkastuslakityöryhmän esittäneen lakisääteisestä tilintarkastuksesta vapautettaviksi korkeintaan 300 000 euron liikevaihdon omaavat yritykset, joissa työntekijöiden määrä on 1-5 henkilöä. Tämä asetelma on mielenkiintoinen nyt suoritettavan tutkimuksen kannalta sen vuoksi, että tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu nämä kriteerit alittavista, mutta myös ylittävistä yrityksistä. Lainsäätäjänkin on vaikea tehdä tulkinta siitä, mikä on eri ehdoilla mitattuna pienyritys. Näin ollen lakisääteisen tilintarkastuksen piirissä säilyisi merkittävä määrä pienyrityksiä lakimuutoksen tullessa voimaan esityksen mukaisena.

Määrällisten tekijöiden lisäksi yritys voidaan määritellä pieneksi myös sitä kuvaavien laadullisten tekijöiden avulla. Tällöin on tapana erottaa seuraavat kolme tekijää (Jahnkainen 1992, 29-31):

- 1) Pienyrityksellä on suhteellisen pieni markkinaosuus. Tästä johtuen pienyrityksellä ei ole juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa myyntimääriinsä, markkinoilla vallitsevaan hintatasoon eikä liiketoimintaympäristöönsä.
- 2) Pienyrityksessä omistaja ja johtaja ovat tyypillisesti sama henkilö. Omistajajohtaja osallistuu yrityksen liiketoimintaan sen jokaisella osa-alueella, ja vastaa usein myös yksin yrityksensä kokonaisvaltaisesta toiminnasta.
- 3) Pienyritys ei ole konsernin tytäryhtiö. Tämä merkitsee sitä, että yrityksen omistaja voi johtaa yritystään suhteellisen vapaana ulkopuolisesta kontrollista ja rajoituksista.

Käytännössä pienyrityksessä täyttyvät yhtä aikaa sekä laadulliset että yrityksen kokoa kuvaavat määrälliset kriteerit. Tässä tutkimuksessa yrityksen markkinaosuutta ei kysytä kyselylomakkeella suoraan, mutta tutkimukseen valittujen yritysten liikevaihdon määrän perusteella niiden markkinaosuuden voidaan päätellä olevan varsin pieni. Omistajajohtajuus ja sen asema yrityksessä nähdään tutkimuksen kannalta tärkeänä, joten tämän kriteerin täyttymistä varten tarvittava tieto sisältyy kyselylomakkeen kysymyksiin. Yrityksen kuuluminen konserniin selvitetään kysymällä, onko yritys konsernin emoyhtiö tai tytäryhtiö. On huomattava, että Suomessa pienenkin liikevaihdon omaava yritys voi kuulua konserniin sen emo- tai tytäryhtiönä. Tämän vuoksi mahdollista konserniin emotai tytäryhtiönä kuulumista ei pidetä tutkimukselle asetettujen tavoitteiden kannalta rajoittavana tekijänä.

Edellä luvussa 2.4 käytiin läpi tilintarkastusalan suosituksiin sisältyviä pienyritykselle tunnusomaisia piirteitä. Pienyrityksen erityispiirteitä katsottiin olevan esimerkiksi sisäisten kontrollien puutteellisuus, joka puolestaan saa aikaan puutteita yrityksen kirjanpidossa. Sisäisten kontrollien puutteellisuus näkyy esimerkiksi siinä, että yrityksen omistajajohtaja vastaa yrityksensä toiminnasta lähestulkoon kokonaan. Näitä erityispiirteitä esiintyy myös tämän tutkimuksen kohteena olevissa yrityksissä. Käydään seuraavaksi läpi tutkimukselle asetettavat hypoteesit, joihin empiirisen aineiston kerääminen kyselylomakkeen avulla perustuu. Pienyrityksen määritelmää käytettäessä sen operationaalinen merkitys sijoitetaan tässä nyt kuvattuun viitekehykseen, eli yritys määritellään pieneksi ainoastaan liikevaihdon perusteella.

4.4 Hypoteesit

Hypoteesi on teoriaan tai aikaisempiin tutkimuksiin perustuva perusteltu väite joidenkin asioiden välisistä suhteista. Hypoteesin avulla pyritään ratkaisemaan tutkimusongelma selvittämällä syysuhteita selittävän tutkimuksen avulla. Hyvän hypoteesin tulee esittää kahden tai useamman muuttujan välinen yhteys yksiselitteisesti, ja sen tulee olla testattavissa empiirisen aineiston avulla. Hyvä hypoteesi on myös lyhyt, termeiltään selkeä, ja perustuu teoriaan tai muuhun todistusaineistoon. Hypoteeseja ei ole mielekästä esittää

tutkimuksessa silloin, kun tutkimuksen tarkoituksena on ainoastaan jonkin ilmiön kuvaaminen. Muuttujien välinen riippuvuus tai ryhmien välinen ero selvitetään tilastollista testausta varten nollahypoteesin ja vaihtoehdoisen hypoteesin avulla. (Heikkilä 2004, 189-192.)

Nollahypoteesi (H_0) väittää, että muuttujien välillä ei ole riippuvuutta. Vaihtoehtoinen hypoteesi eli vastahypoteesi (H_1) puolestaan väittää, että muuttujien välillä on riippuvuutta. Nollahypoteeseista ja vastahypoteeseista vain toinen voi olla voimassa, jolloin toinen tulee hylätyksi. Nollahypoteesien hylkääminen vaatii muuttujien välisten riippuvuuksien esiintymistä niin suurina, että niiden ei voida tulkita olevan seurausta sattumasta. Riittävän suuren tilastollisesti merkittävän riippuvuuden ($\text{sig.} < 0,05$) voimassa ollessa vastahypoteesi tulee hyväksytyksi, jolloin nollahypoteesi hylätään (Heikkilä 2004, 191-192, 225-226.)

Tässä tutkimuksessa esitetään kolme hypoteesia. Hypoteesit johdetaan sekä tilintarkastuksen teoreettisesta viitekehyksestä käsin, että aiempien tutkimusten niissä toistuvasti esiin nousseiden teemojen osalta. Aiempien tutkimusten osalta esimerkiksi Koskela (1990), Huuhtanen (1993), Baldacchino ja Tabone (2003) ja Juvonen (2003) korostivat pienyrityksen rakenteellisten tekijöiden, puutteellisen taloushallinnon osaamisen ja taloudellisen tilanteen vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Näissä tutkimuksissa tilintarkastajan todettiin olevan pienyrityksessä usein ainoa taloudellinen neuvonantaja silloin, kun tilitoimiston tarjoamia palveluita ei käytetty. Pienyrityksen rakenteellisten tekijöiden osalta todettiin tilintarkastuksen olevan tarpeetonta yhden miehen yrityksissä sekä niissä yrityksissä, joissa omistaja ja johtaja ovat sama henkilö. Tilintarkastus koettiin sitä tärkeämmäksi, mitä suuremmasta yrityksestä on kysymys. Tilintarkastuksen tärkeyttä tulkittiin yrityksen itsensä lisäksi sen sidosryhmien näkökulmasta.

Teoreettisessa viitekehyksessä pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuuteen kiinnitettiin huomiota luvussa 2.4, jossa käytiin läpi pienyrityksen tilintarkastuksen erityispiirteitä. Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavista tekijöistä yrityksen rakenteellisten tekijöiden perusteella johdetaan ensimmäinen hypoteesi. Tässä tutkimuksessa yrityksen

rakenteellisilla tekijöillä tarkoitetaan yrityksen yhtiömuotoa, ikää, osakkaiden määrää, perheen omistusosuutta yrityksessä, ja yrityksen palveluksessa olevan henkilökunnan määrää. Tutkimuksen vastaajaa koskevia, ensimmäiseen hypoteesiin sisältyviä ominaisuuksia ovat vastaajan sukupuoli, ikä, koulutus sekä organisaatioasema.

Yrityksen käytettävissä olevalla taloushallinnon osaamisella ja taloudellisella tilanteella todettiin myös olevan vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, joten niistä johdetaan toinen ja kolmas hypoteesi. Taloushallinnon osaamista mitataan tässä tutkimuksessa sillä, kuka yrityksessä vastaa päivittäisistä taloushallinnon työtehtävistä, mikä on yrityksen taloushallinnossa työskentelevän henkilön koulutus, pidetäänkö ammattitaitoa yllä säännöllisten koulutusten avulla, käyttääkö yritys tilitoimiston palveluita, onko tilitoimisto auktorisoitu, ja miten taloushallinnon työt suoritetaan yrityksen ja tilitoimiston välillä. Kolmannen hypoteesin, eli yrityksen taloudellisen tilanteen osalta tarkastellaan yrityksen liikevaihtoa ja sen kehitystä, ja taloudellista tilannetta kuvaavia tunnuslukuja. Esitettävät vastahypoteesit ja nollahypoteesit ovat tiivistetysti:

- H1 H₁: Yrityksen rakenteelliset tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.
 H1 H₀: Yrityksen rakenteelliset tekijät eivät vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.
 H2 H₂: Yrityksen taloushallinnon osaaminen vaikuttaa tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.
 H2 H₀: Yrityksen taloushallinnon osaaminen ei vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.
 H3 H₃: Yrityksen taloudellinen tilanne vaikuttaa tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.
 H3 H₀: Yrityksen taloudellinen tilanne ei vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

Nollahypoteesien mukaisesti tässä tutkimuksessa oletetaan, että tutkittaviksi kohteiksi valitut yrityksen eri tekijät eivät vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Vastahypoteesit perustuvat vastaavasti päinvastaisiin väitteisiin. Tilintarkastuksen tarpeellisuutta mitataan kahdesta näkökulmasta käsin. Ensinnäkin, tilintarkastuksen tarpeellisuuden katsotaan muodostuvan siitä, valitsisiko yritys tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityk-

sessään, vaikka laki ei siihen velvoittaisikaan. Tällä mitataan tilintarkastuksen tarpeellisuutta yritykselle itselleen. Toiseksi, tilintarkastuksen tarpeellisuus muodostuu siitä, onko tilintarkastus vastaajan mielestä tarpeellista yrityksen sidosryhmille ja siitä, ovatko tarkasteltaviksi valitut sidosryhmät pyytäneet tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Käsitellään seuraavaksi hypoteeseille valittu testausmenetelmä, joka on tärkeä tutkimustulosten tulkinnan kannalta.

4.4.1 Hypoteesien testaus

Muodostettuja hypoteeseja testataan niiden paikkansapitävyyden selvittämiseksi ja tutkimustulosten johtopäätösten muodostamiseksi. Hypoteesien testauksessa käytetään kategoristen muuttujien tilastollisia menetelmiä. Kategoriset muuttujat ovat toisensa poisulkevia laadullisia ominaisuuksia, kuten sukupuoli, ammattiasema tai asenteet. Näitä muuttujia mitataan tässä tutkimuksessa laadullisella eli nominaaliasteikolla, ja niitä testataan Khiin neliö -testiin kuuluvan χ^2 -riippumattomuustestin avulla. χ^2 -riippumattomuustestiä voidaan käyttää kaikilla mitta-asteikoilla testin kaikkien edellytysten ollessa voimassa. Riippumattomuustestin avulla saadaan selville tarkastelun kohteena olevien muuttujien riippuminen toisistaan. Testaaminen toteutetaan muodostamalla kahdesta muuttujasta kerrallaan kontingenssitaulu (ristiintaulukko) eli kaksiulotteinen jakauma, jossa havaittuja frekvenssejä verrataan nollahypoteesin avulla laskettuihin odotettuihin frekvensseihin. Havaittujen ja odotettujen frekvenssien ollessa yhtä suuria, on testisuureen arvo nolla. Testisuureen ja vapausasteen perusteella saadaan merkitsevyystaso, joka kertoo, kuinka suuri olemassa oleva riski on sille, että riippuvuus johtuu sattumasta. χ^2 -testisuure lasketaan kaavalla (Heikkilä 2004, 212-223):

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^1 \frac{(O_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}, \quad (1)$$

jossa k on rivien lukumäärä, l on sarakkeiden lukumäärä, O_{ij} on i :n rivin j :n sarakkeen havaittu frekvenssi e_{ij} :n ollessa i :n rivin j :n sarakkeen odotettu frekvenssi. Khiin neliö -testin käytön edellytysten mukaan muuttujiksi riittävät nominaaliasteikon tasoiset muuttujat. Odotetuista frekvensseistä korkeintaan 20 % saa olla pienempiä kuin 5 (SPSS -ohjelma ilmoittaa prosenttiluvun testin jälkeen), ja jokaisen odotetun frekvenssin on oltava suurempi kuin 1. (SPSS -ohjelma ilmoittaa pienimmän odotetun frekvenssin). (Heikkilä 2004, 212-213.) Nominaaliasteikon lisäksi tässä tutkimuksessa käytetään järjestys- eli ordinaaliasteikolle sijoittuvaa likert -asteikkoa, jonka muuttujien testaamiseen Khiin neliö -testiä voidaan myös käyttää. Mikäli Khiin neliö -testin edellytykset eivät ole voimassa, johtaa testi liian helposti nollahypoteesin hylkäämiseen, ja sitä kautta virheellisten johtopäätösten tekemiseen. Tämän välttämiseksi alkuperäisiä luokkia yhdistellään toisiinsa, ja jätetään pois ne luokat, joissa frekvenssi on liian pieni. (Heikkilä 2004, 212-214; Kallio, Korhonen & Salo 2000, 74-77; Tähtinen & Isoaho 2001, 13-16.)

Khiin neliö -testissä ilmenevien riippumattomuuksien voimakkuutta ja suuntaa testataan lopuksi vielä kontingenssikertoimen tai korrelaatiokertoimen avulla niiden muuttujien osalta, joilla χ^2 -riippumattomuustestin antaman merkitsevyydason arvo on tilastollisesti merkitsevä ($<0,05$). Kontingenssikerroin kertoo riippuvuuden voimakkuuden nollan ja ykkösen väliin sijoittuvalla arvolla. Alle 0,3 suuruiset arvot viittaavat vähäiseen riippuvuuteen, ja yli 0,6 suuruinen kerroin ilmoittaa voimakkaasta riippuvuudesta. (Heikkilä 2005, 221.) χ^2 -riippumattomuustestiä päädyttiin käyttämään hypoteesien testauksessa sen vuoksi, että se sopii kaikenlaisille mitta-asteikoille, ja sen avulla saadaan helposti selvitettyä kahden muuttujan välinen riippuvuus toisistaan. Riippuvuuden ollessa voimakasta, testataan sen voimakkuutta ja suuntaa, jotta nähdään, mitä toiselle muuttujalle tapahtuu toisen muuttujan arvon kasvaessa tai pienentyessä. Tällä haetaan vastausta siihen, kuinka paljon toisen muuttujan vaihtelu selittää toisen muuttujan vaihtelusta. Hypoteesien testaus on tutkimuksen empiirisen aineiston käsittelyssä viimeinen vaihe, jota ennen käydään läpi kyselylomakkeeseen sisältyvien kysymysten vastausjakaumat ja valitaan hypoteesien testaukseen mukaan otettavat taustamuuttujat.

4.5 Kyselylomake ja internet-kyselyn toteutus

Tutkimuksen kyselylomake jakautuu valittujen hypoteesien perusteella neljään eri osioon. Jokainen osio käsittää yhteen hypoteesiin liittyvän kokonaisuuden, jolloin ensimmäinen osio (H1) sisältää yrityksen rakenteellisiin tekijöihin liittyviä kysymyksiä. Tästä osiosta erotetaan omaksi pienemmäksi osiokseen vastaajaan liittyvät kysymykset, ja niitä analysoidaan myös omana muuttajajoukkonaan. Osio kaksi (H2) muodostuu yrityksen taloushallinnon osaamiseen liittyvistä kysymyksistä, ja osio kolme (H3) yrityksen taloudelliseen tilanteeseen liittyvistä kysymyksistä. Kyselylomakkeen viimeisessä osiossa neljä, kartoitetaan kyselyyn vastaajien mielipiteitä erilaisista tilintarkastukseen ja sen tarpeellisuuteen liittyvistä tekijöistä. Tutkimustulosten analysoinnissa kyselylomakkeen viimeisen osion tuloksia pyritään selittämään lomakkeen kolmen ensimmäisen osion tulosten avulla.

Kyselylomakkeen kysymykset ovat kokonaisuudessaan nähtävissä liitteessä 1. Lomakkeella on yhteensä 38 kysymystä, ja ne on toteutettu pääasiassa strukturoidusti monivalintaa ja likert -asteikkoa kysymystyyppinä hyödyntäen. Tyypillinen likert -asteikko on 5-7-portainen kysymystyyppi, jossa vastaaja valitsee oman mielipiteensä voimakkuuden kysyttävän asian suhteen. Monivalintakysymyksissä käytetään valmiita, numeroituja vastausvaihtoehtoja, joista vastaaja valitsee yhden tai useampia. (Hirsjärvi 2004, 187-190.) Osassa kysymyksiä on myös avoimia vastausvaihtoehtoja, joihin vastaaja voi kirjoittaa vastauksensa, ja kyselylomakkeen loppuun jätettiin vielä vastustila vastaajien omille mielipiteille kokemistaan pienyritysten tilintarkastuksen hyödyistä ja haitoista. Vastaajille annettiin mahdollisuus saada tutkimuksesta tiivistelmä sähköpostiosoitteeseensa heidän niin halutessaan.

Tutkimus toteutettiin internet-kyselynä Webropol -nimisellä ohjelmalla, jonka www-osoite on www.webropol.com. Webropol oli rakenteeltaan selkeä ja helppo käyttää, ja muutosten tekeminen jälkikäteen ennen kyselyn julkaisemista oli vaivatonta. Ohjelman avulla oli mahdollista seurata reaaliaikaisesti vastausten kertymistä, ja vastausajan päätyttyä tutkija sai tilaamalla tutkimusraportin omaan sähköpostiosoitteeseen Excel -

taulukkona. Taulukko on konfiguroitavissa SPSS 12.0.1 -tilastoanalyysiohjelmaan, jonka avulla tutkimustulokset analysoidaan. Taulukon sisältämä, numeerisessa muodossa oleva aineisto tarkistettiin ja muotovirheet korjattiin ennen aineiston siirtämistä SPSS -ohjelmaan.

Internet -kyselyn toteutuksessa päädyttiin Webropol -ohjelmaan siitä syystä, että sen avulla oli mahdollista lähettää uusintapyyntöjä kyselyyn vastaamiseksi helposti niille, jotka eivät olleet vielä vastanneet kyselyyn. Tätä mahdollisuutta ei ollut esimerkiksi SPSS data entry -ohjelmassa, jonka kautta aineisto olisi kuitenkin tallentunut suoraan SPSS -ohjelmaan analysoitavaksi. Uusintapyyntöjen lähettäminen nähtiin tärkeäksi mahdollisimman korkean vastausprosentin saamiseksi. Verkkopohjaisten kyselyiden vastausprosentit eivät yleensä muodostu yhtä korkeaksi kuin perinteisten postitse toteutettavien kyselyiden, minkä vuoksi alhaisen vastausprosentin riski haluttiin minimoida uusintapyyntöjen lähettämismahdollisuudella. Tärkeänä syynä verkkopohjaiseen kyselytapaan päätymiselle oli myös kyselyn edullisuus ja nopeus verrattuna esimerkiksi postikyselyyn. Postikyselyssä kaikkien vastauslomakkeiden tiedot olisi pitänyt tallentaa yksittellen tilastoanalyysiohjelmaan, mikä olisi kasvattanut virheiden mahdollisuutta merkittävästi. Haastattelua aineiston tuottamistapana ei tässä tutkimuksessa voitu käyttää suuren vastaajamäärän eikä aineiston keruutavaksi valitun tutkimusmetodin vuoksi. Haastattelut olisivat vieneet postikyselyn tavoin huomattavasti aikaa, mikä olisi hidastanut tutkimuksen etenemistä.

4.5.1 Muuttujat ja kausaalisuus

Tässä tutkimuksessa tutkitaan tilintarkastuksen tarpeellisuutta (selitettävä muuttuja) ja siihen vaikuttavia tekijöitä (selittäviä muuttujia) pienyrityksissä. Taustatekijät eli selittävät muuttujat vastaavat selitettävää muuttujaa koskevaan kysymykseen (Heikkilä 2004, 47). Pienyritysten taustatekijöiksi valittiin hypoteesien mukaisesti yritysten rakenteelliset ja taloudelliset sekä taloushallinnon osaamista koskevat tekijät. Näiden taustatekijöiden ajatellaan olevan kausaalisia toisiinsa nähden, sillä yrityksen taloudellinen tilanne riippuu yleensä taloushallinnon osaamisesta, ja taloushallinnon osaaminen riippuu puo-

lestaan yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Mitä parempi kannattavuus yrityksellä on, sitä paremmat mahdollisuudet sillä on hankkia taloushallinnon osaamista käytettävissään olevilla resursseilla. Yrityksen rakenteelliset tekijät, kuten yhtiömuoto tai osakkaiden määrä vaikuttavat sen taloudelliseen tilanteeseen esimerkiksi elinkeinoverotuksen kautta, koska yhtiömuotojen kohtelu elinkeinoverotuksessa poikkeaa toisistaan. Yrityksen elinkaaren vaiheella rakenteellisena tekijänä on myös merkitystä yrityksen taloudelliseen tilanteeseen, sillä yrityksen elinkaaren ensimmäisten vuosien aikana taloudellinen tilanne on yleensä heikompi kuin sellaisella yrityksellä, joka on jo saavuttanut vakaan taloudellisen tilan monen vuoden toiminnan jälkeen.

Kausaalisuudessa on kyse lainomaisista syy-seuraussuhteista (Heikkilä 2004, 15). Syiden ja seurausten esiintyminen on havaittavissa tässä tutkimuksessa paitsi selittävien muuttujien välillä, myös selittävien ja selitettävien muuttujien välillä. Selittävä muuttuja on syy selitettävän muuttujan ollessa seuraus. Tilintarkastuksen tarpeellisuus tilinpäätösinformaation laatua varmistavana tekijänä on siten seurausta esimerkiksi yrityksen puutteellisesta taloushallinnon osaamisesta, huonosta taloudellisesta tilanteesta tai rakenteellisista tekijöistä. Uusitalon (1991, 101-104) mukaan kausaalisuus voidaankin nähdä ketjuna, jossa uusi ilmaantuva syy saa aikaan uuden ilmaantuvan seurauksen.

Kausaalisuhteen toteamisessa on huomioitava joitakin sen toteutumisen ehtoja, jotta ylipäätään voidaan puhua kausaalisuudesta. Yhteisvaihtelun mukaisesti syy ja seuraus varioivat yhdessä, jolloin muutos syyssä saa aikaan muutoksen seurauksessa, tai ainakin muutoksen todennäköisyys kasvaa. Ajallisen järjestyksen mukaisesti syy on aina ajallisesti ennen seurausta. Tilintarkastuksen tarpeellisuus voi siten olla vain edellä esitettyjen hypoteesien mukainen seuraus. Kausaalisten päätelmien tekemisessä on pyrittävä huomioimaan myös ne kolmannet tekijät, joiden voidaan perustellusti olettaa olevan kausaalisisessa yhteydessä syyhyn ja seuraukseen. Kolmansien tekijöiden huomioiminen ei ole aina helppoa, koska kaikkia vaikuttavia tekijöitä ei voida välttämättä tunnistaa. Tilastollisissa tutkimuksissa tämä pitäisi kuitenkin onnistua.

Tässä tutkimuksessa kolmantena tekijänä voidaan pitää esimerkiksi yhteiskunnan yleistä etua, jota vasten pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuutta on tulkittu. Yleinen etu sisältää ainakin rahoittajan ja veronsaajan edun, joiden lisäksi tilintarkastuksen on joissakin yhteyksissä todettu vähentävän myös talousrikollisuutta. Kausaalisuuden toteamiseksi on pystyttävä vielä kuvaamaan se mekanismi tai prosessi, jossa syy vaikuttaa seuraukseen. Tämä vaatimus ei toteudu kovin helposti kvantitatiivissa tutkimuksissa, jota nyt suoritettava tutkimus on, vaan sen toteutuminen on varmempaa kvalitatiivisissa tutkimuksissa ja tapaustutkimuksissa. (Uusitalo 1991, 101-104.) Tämän tutkimuksen kannalta syyn voitaisiin ajatella vaikuttavan seuraukseen esimerkiksi siinä, että yrityksen kirjanpito (prosessi) tehdään virheellisesti, koska yrityksen taloushallinnon osaaminen on puutteellista.

4.5.2 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti

Tutkimustulosten tarkoituksena on saavuttaa mahdollisimman korkea luotettavuus, jota kutsutaan reliabiliteetiksi. Tällä tarkoitetaan mittaustuloksen toistettavuutta eli ei-sattumanvaraisuutta. Reliabiliteetti voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen reliabiliteettiin. Mitä korkeampi on reliabiliteetti, sitä luotettavampi tutkimus on. Tutkimusta voidaan pitää luotettavana silloin, kun toistettaessa tutkimus uudelleen samoissa olosuhteissa päädytään samoihin tuloksiin. Tällöin on kyse sisäisestä reliabiliteetista. Ulkoinen reliabiliteetti tarkoittaa sitä, että tutkimus toistetaan toisena aikana tai toisessa yhteiskunnassa. Yhteiskunnan jatkuvan muutoksen vuoksi tutkimuksen ulkoinen luotettavuus voi jäädä alhaiseksi. (Heikkilä 2004, 30; Hirsjärvi 2004, 216-217; Uusitalo 1991, 84-86.)

Nyt suoritettavalla tutkimuksella on tarkoitus saavuttaa korkea reliabiliteetti, mikä sisäisen reliabiliteetin osalta pyrittiin varmistamaan strukturoitujen kysymysten avulla, ja testaamalla kyselylomake yhdellä tilitoimistoyrittäjällä sekä Lapin yliopiston tilastotieteiden lehtorilla. Testivastaajien antamien kommenttien avulla muutamia kyselylomakkeen kohtia ja sanamuotoja muotoiltiin uudelleen sen varmistamiseksi, että tutkija ja vastaaja ymmärtävät kysymysten tarkoituksen samalla tavalla. Ulkoisen reliabiliteetin osalta nyt suoritettavaa tutkimusta on tarkoitus verrata aiempiin vastaavanlaisiin tutki-

muksiin, ja tutkimustulosten odotetaan olevan samansuuntaisia. Ulkoisen reliabiliteetin odotetaan muodostuvan korkeaksi siitä syystä, että kaikkien samasta näkökulmasta tehtyjen aiempien tutkimusten tulokset olivat samansuuntaisia pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuuden vaikuttavien tekijöiden osalta huolimatta siitä, missä päin maailmaa tai minä ajankohtana ne oli tehty. Aiempien tutkimusten kohdalla olikin mielenkiintoista se, että yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevat arvot eivät vaikuttaneet pienyrityksien mielipiteisiin.

Validiteetti kertoo, kuinka hyvin tutkimus mittaa sitä, mitä sen on tarkoituskin mitata. Validiteetti voidaan jakaa reliabiliteetin tavoin sisäiseen ja ulkoiseen validiteettiin. Korkea sisäinen validiteetti on mahdollista saavuttaa tutkimuksen teoreettisten käsitteiden täsmällisen operationalisoimisen kautta, koska teoreettiset käsitteet voivat saada erilaisia sisältöjä riippuen kulloinkin käsiteltävänä olevasta viitekehystä. Yleisiä kriteerejä teoreettisten määritelmien käyttämiseksi erilaisissa asiayhteyksissä ei siten ole olemassa. Tällöin on kyseessä validiusongelma, jonka ratkaisemiseksi on määriteltävä käytettävät käsitteet erikseen jokaisen suoritettavana olevan tutkimuksen kannalta. Esimerkiksi kyselyyn vastanneet ovat saattaneet käsittää monet kysymykset aivan toisin, kuin mitä tutkija on ajatellut. Tutkijan käsitellessä saatuja tutkimustuloksia edelleen oman alkuperäisen ajattelumallinsa mukaisesti, ei saatuja tuloksia voida pitää validina. Tutkimuksen validius on varmistettava etukäteen huolellisella suunnittelulla, sillä validiutta on hankala tarkastella ja muuttaa jälkikäteen. Kyselylomakkeen tulee mitata koko tutkimuksen tavoitteen kannalta oikeita asioita yksiselitteisesti, jolloin tutkimusta voidaan pitää myös ulkoisesti validina muiden tutkijoiden tulkittaessa saatuja tutkimustuloksia samalla tavoin. (Heikkilä 2004, 29, 186; Hirsjärvi 2004, 146, 216.)

Tässä tutkimuksessa korkeaan validiteettiin on pyritty määrittelemällä tilintarkastus siten, että se nähdään tarkoituksenmukaisena pienyrityksen kontekstissa. Tämä tapahtui pohtimalla tilintarkastusta tilintekovelvollisuuden ja pienyrityksen erityispiirteiden näkökulmasta tutkimuksen kohteen, pienyrityksen ja sen toimintaympäristön näkökulmasta. Korkeaan validiteettiin pyrittiin myös kyselylomakkeen testauksen avulla ennen kyselyn julkaisemista ja lähettämistä. Lomakkeen testausvaihe oli yksi tutkimusprosessin

antoisimpia vaiheita sen vuoksi, että sen kautta muodostui varsinaisesti ensimmäinen yhteys empiriaan, ja testaajat antoivat arvokasta palautetta esimerkiksi joidenkin kyselylomakkeen sanamuotojen selkiyttämisen suhteen. Tutkimuksen ohjaaja on myös tutkimuksen ulkopuolisena kommentoijana ollut tärkeä sekä sisäiseen että ulkoiseen validiteettiin vaikuttava tekijä, jolla on ollut tarvittavaa etäisyyttä tutkimukseen niin virheiden havaitsemiseksi, kuin tutkimuksen kokonaisuudenkin kannalta.

Reliabiliteetti ja validiteetti riippuvat toisistaan siten, että alhainen reliabiliteetti alentaa myös tutkimuksen validiteettia. Jos tutkimustuloksiin ei voida luottaa, ei voida myöskään olettaa tutkimustulosten olevan tarkoituksenmukaisia asetettuun kontekstiin nähden. Tutkimustulosten korkea luotettavuus ei kuitenkaan takaa sitä, että tutkimuksella on onnistuneesti mitattu juuri sitä, mitä alun perin on ollut tarkoituskin mitata. (Uusitalo 1991, 86.) Seuraavaksi läpikäytävä empiirinen aineisto osatekijöineen on yksi muiden tekijöiden ohella reliabiliteettiin ja validiteettiin vaikuttava tekijä.

4.6 Aineiston esittely

Tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin suorittamalla otanta Suomen Yrittäjien keskusliiton jäsenrekisteristä internet -osoitteessa www.yrittajat.fi. Otantaan valittiin mukaan yhteensä 250 yritystä Kainuun, Lapin, Länsi-Pohjan ja Pohjois-Pohjanmaan yrittäjien alueelta. Alun perin tarkoitus oli saada Suomen yrittäjien keskusliitto suorittamaan otanta heidän tietokannassaan koko Suomen alueelta, mutta otannan toivottu ajankohta ei sopinut heille. Tutkimuksen valmistumiselle asetetun aikataulun vuoksi otannan suorittamista ei haluttu siirtää myöhempään ajankohtaan, joten otanta suoritettiin manuaalisesti poimimalla 250 yrityksen sähköpostiosoitteet Suomen Yrittäjien internet -sivuilta synet -tietokannasta. Alkuperäistä tavoitetta suorittaa otanta maantieteellisesti koko Suomen alueelta oli supistettava manuaalisesti suoritettavan otannan vuoksi.

Otanta suoritettiin maakunnittain suhteellisten osuuksien avulla, jolloin jokaisesta neljästä maakunnasta valittiin tutkimukseen se määrä yrityksiä, mikä oli kyseisen maakunnan yritysten prosentuaalinen osuus kaikkien tutkimukseen valittujen maakuntien yritysten

lukumäärästä., Kainuusta valittiin siten mukaan 13,4 % (33 kpl), Lapista 20,3 % (51 kpl), Länsi-Pohjan alueelta 15 % (38 kpl) ja Pohjois-Pohjanmaalta 51,3 % (128 kpl) yrityksistä. Suomen yrittäjien synet -tietokannassa on yhteensä 60 000 jäsenyrityksen yhteystiedot (15.1.2006 olleen päivämäärän mukaan), josta nyt suoritettavaan tutkimukseen valittujen maakuntien alueella on 5770 jäsenyritystä (9,5 % perusjoukosta). Tutkimukseen valitun otoksen koko, 250 yritystä, on 4,3 % neljän maakunnan alueella olevien jäsenyritysten yhteismäärästä. Maakuntien sisällä otanta suoritettiin tasavälisen otannan avulla jakamalla maakunnasta tutkimukseen haluttu yritysten lukumäärä koko maakunnan kaikkien yritysten lukumäärällä. Otannan suorittamista haittaava tekijä oli joidenkin yritysten kohdalla ilmennyt sähköpostiosoitteen puuttuminen, jonka vuoksi otantaan valittiin tällöin mukaan kyseistä yritystä jäsenluettelossa lähinnä ollut sähköpostitietonsa ilmoittanut yritys.

4.6.1 Vastausten kertyminen

Kyselylomake julkaistiin ja lähetettiin 250 vastaajalle maanantaina 16.1.2006 tavoitteena saada 40 % (100 kpl vastauksia) vastausprosentiksi. Vastaajille annettiin 10 päivää aikaa vastata kyselyyn, jolloin vastausaika päättyi 25.1.2006. Vastausaika asetettiin tarkoituksella lyhyeksi siitä syystä, että sähköpostiviesti unohtuu helposti muiden viestien joukkoon. Lyhyen vastausajan ajateltiin edesauttavan nopeaa kyselyyn vastaamista. 22.1. kyselyyn vastaamattomille lähetettiin sähköpostiviesti, jossa kysyttiin, olivatko he saaneet 16.1. lähetettyä viestiä. Tällöin vastaajia eri erityisesti pyydetty vastaamaan viestiin, vaan tämän viestin tarkoituksena oli ainoastaan lähettää vastaajille uusi viesti, mikäli ensin lähetetty viesti ei ollut tavoittanut heitä. Vastausajan umpeutumisen jälkeen 27.1. vieläkin kyselyyn vastaamattomille lähetettiin uusintapyyntö vastata kyselyyn, ja tällöin uutta vastausaikaa annettiin yksi viikko, eli 3.2.2006 saakka.

Teknisesti kyselyn lähettäminen oli Webropolilla vaivatonta, koska Excel -tiedostoon tallennettu luettelo yritysten sähköpostiosoitteista oli helppo kopioida Webropoliin, ja lähettää kaikille vastaajille kerralla. Massapostituksesta huolimatta kukin vastaaja näki vain oman sähköpostiosoitteensa viestin vastaanottaja -kentässä. Mahdollisimman kor-

kean vastausprosentin saamiseksi sähköpostiviesti laadittiin liitteen 2 mukaisen saatteen muotoon. Saatteen perään Webropol lisäsi automaattisesti sen www-linkin, jonka kautta kyselyyn pääsi vastaamaan. Kyselylomakkeen alkuun laadittiin liitteestä 1 ilmenevät ohjeet kyselyyn vastaamiseksi.

Vastausprosentiksi asetettu tavoite ylitettiin, ja lopullinen vastausprosentti tuotti 42,4 % eli 106 kpl vastauksia. Vastausajan puitteissa vastauksia kertyi kuitenkin 114 kpl (45,6 %), mutta vastauksia hylättiin kahdeksan kappaletta sen vuoksi, että kuudessa vastauksessa liikevaihdon ilmoitettiin olevan yli 10 miljoonaa euroa, ja kaksi vastausta oli niiden puutteellisuuden vuoksi analysoitaviksi kelpaamattomia. Yli 10 miljoonan liikevaihdon omaavat yritykset rajattiin tutkimusaineiston ulkopuolelle siitä syystä, että ne poikkesivat muiden aineistossa mukana olevien yritysten liikevaihdosta moninkertaisesti, ja olisivat näin ollen vaikeuttaneet tutkimustulosten analysointia muiden yritysten liikevaihdon ollessa korkeintaan 2,5 miljoonaa euroa. Ensimmäisen päivän jälkeen vastausprosentti oli 12,4 % (31 kpl vastauksia), ja ennen ensimmäistä kyselyn uudelleen lähettämistä vastauskertymä oli 19,6 % (49 kpl). Kyselyn uudelleenlähettämisen (22.1.) jälkeen vastauskertymä oli ennen sen viimeistä uudelleenlähettämistä 32,8 % eli 82 kpl saapuneita vastauksia, mikä olisi ollut kyselyn lopullinen vastausprosentti ilman vastausajan jatkamista yhdellä viikolla.

Tässä tutkimuksessa kyselyn uudelleen lähettämisen voidaan sanoa vaikuttaneen tehokkaasti lopullisen vastausprosentin muodostumiseen. Ensimmäinen kyselyn uudelleen lähettäminen tuotti 33 vastausta lisää kasvattaen vastausprosenttia 13,2 prosenttiyksiköllä, ja vastaavasti toinen uudelleen lähettäminen kasvatti vastausten määrää 32 vastauksella eli 12,8 prosenttiyksiköllä. Varsinaisen vastausajan 25.1. päättymisen jälkeen uudelleen lähetetyssä kyselyssä kerrottiin kyselyn tavoitteena ollut vastausprosentti, joka saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että tavoitteeksi asetettu vastausprosentti ylitettiin. Hyväänä asiana voidaan pitää sitä, että kahdeksan vastauksen hylkäämisen jälkeenkin alun perin tavoitteeksi asetettu vastausprosentti säilyi. Jatketun vastausajan päättymisen jälkeen kaikille kyselyyn vastanneille lähetettiin kiitos -viesti, jossa kerrottiin lopullinen vastausprosentti sekä se, että asetettu tavoite ylitettiin. Käydään seuraavaksi läpi ne saa-

puneille vastauksille tehdyt toimenpiteet, jotka toteutettiin aineiston ollessa vielä Excel -tiedostona ennen sen siirtämistä SPSS -muotoon.

4.6.2 Muuttujien ja luokkien muodostaminen

Vastausajan päätyttyä aineisto tilattiin sähköpostiin Excel -tiedostona. Avokysymysten vastaukset luokiteltiin, ja numeroitiin vastaamaan muodostettuja luokkia. Suuri osa kyselylomakkeella olleista monivalintakysymyksistä tallentui Excel -muotoon tekstimuotoisena, joten näiden kysymysten vastaukset muutettiin numeeriseen muotoon. Kaikkien kyselylomakkeella olleiden kysymysten vastaukset tarkistettiin, ja hylätyksi tulleet vastaukset poistettiin aineiston ollessa vielä Excel -muodossa. Tarkoituksena oli aineiston SPSS -muotoon siirtämisen jälkeen ryhtyä tarkastelemaan suoraan muodostettavia frekvenssijakaumia. Tässä vaiheessa aineiston käsittelyyn käytettiin runsaasti aikaa.

Kerätyn aineiston muuttujaluettelo laadittiin Microsoft word -tekstinkäsittelyohjelmalla, jonka jälkeen muuttujat kopioitiin ja luokiteltiin SPSS -muotoon. Muuttujia muodostettiin yhteensä 95 kpl kyselylomakkeen 38 kysymyksestä. Muuttujien määrä muodostui kysymysten määrää huomattavasti suuremmaksi siitä syystä, että useissa kyselylomakkeen kysymyksissä kysyttiin enemmän kuin yhtä asiaa. Tutkimustulokset esitetään mahdollisimman tiivistetysti ja kattavasti, mutta niiden analysointi perustuu vain niiden muuttujien esittämiseen, jotka ovat tärkeitä tutkimukselle asetettujen tavoitteiden kannalta. Summamuuttujia muodostetaan sellaisten kysymysten muuttujista, joiden kohdalla se on tutkimustulosten tulkittavuuden kannalta mielekästä, ja asetettuihin tavoitteisiin nähden tarkoituksenmukaista. Seuraavassa luvussa esitetään tutkimuksen tulokset ensin frekvenssijakaumien ja ristiintaulukoinnin avulla, jonka jälkeen saatuja tuloksia analysoidaan esitettyjen hypoteesien pohjalta. Tutkimustulosten analysointiin otetaan mukaan ainoastaan ne muuttujat, joiden avulla saadaan vastaus esitettyihin hypoteeseihin. Tulosten analysoinnin jälkeen esitetään vielä hypoteesien testaus.

5 TILINTARKASTUKSEN TARPEELLISUUSTEKIJÄT

5.1 Vastausjakaumat

Tutkimustulokset käydään läpi luvussa 4.4 esitettyjen hypoteesien mukaisessa järjestyksessä. Kyselylomakkeen ensimmäisessä osiossa esitetyt, hypoteesin yksi (H1) mukaiset, yrityksen rakenteellisia tekijöitä koskevat vastausjakaumat jaetaan yritystä ja vastaajaa koskeviin rakenteellisiin tekijöihin. Kyselylomakkeen toisessa osiossa kysyttiin sellaisia yrityksen taloushallinnon osaamiseen liittyviä kysymyksiä, joiden avulla haluttiin saada vastaus hypoteesiin kaksi (H2). Näiden kysymysten vastausjakaumat esitellään omana alalukunaan, kuten myös kyselylomakkeen kolmannen osion hypoteesiin kolme (H3) liittyvät, yrityksen taloudellista tilannetta koskevien kysymysten vastausjakaumat. Osa kyselylomakkeen kysymyksistä oli sellaisia, joiden avulla ei saada suoraan vastausta esitettyihin hypoteeseihin, mutta ne kaikki esitetään kuitenkin tässä vaiheessa tutkimuksen tulosten yhteydessä. Näin siksi, että näillä täytekysymyksilläkin on merkitystä tutkimuksen kokonaisuuden kannalta.

5.1.1 Rakenteelliset tekijät

Vastaajan ominaisuuksia (kysymykset 1-4) ovat sukupuoli, ikä, koulutus ja organisaatio-asema. Taulukon 1 mukaan miesten osuus vastaajista on huomattavan suuri, sillä lähes kolme neljästä kyselyyn vastanneesta on mies.

Taulukko 1. Vastaajan sukupuoli

Sukupuoli	N	%
Mies	77	72,6
Nainen	29	27,4
Yhteensä	106	100,0

Vastaajista noin joka kolmas ilmoitti olevansa yrityksen omistajajohtaja, ja lähes saman verran vastanneista ilmoitti olevansa yrityksen omistaja. Vastaajayritysten omistajajohtajien ja omistajien suhteellinen osuus kaikista vastauksista on lähes 70 %, jonka jälkeen toimitusjohtajien osuus on seuraavaksi suurimpana reilu neljännes kaikista vastauksista.

Talousjohtajien, toimistopäälliköiden ja muiden osuus on varsin pieni, yhteenlaskettuina näiden osuus on vain 3,7 % eli 4 kpl kaikista vastauksista. Yksi vastaaja ilmoitti organisaatioasemakseen valmiiksi annettujen vaihtoehtojen sijasta toimistotyöntekijä.

Taulukko 2. Vastaajan organisaatioasema

Organisaatioasema	N	%
Toimitusjohtaja	29	27,4
Omistaja	37	34,9
Omistajajohtaja	36	34,0
Talousjohtaja	1	0,9
Toimistopäällikkö	2	1,9
Jokin muu, mikä	1	0,9
Yhteensä	106	100,0

Vastaajien koulutuksesta voidaan taulukon 3 perusteella päätellä, että lähes puolet on opistoasteen tutkinnon suorittaneita. Ylioppilaiden osuus on todella pieni, mikä todennäköisesti selittää alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuden jäämisen alhaiseksi. Noin joka kymmenes vastaajista on suorittanut alemman tai ylemmän korkeakoulututkinnon. Peruskoulun tai kansakoulun käyneiden osuus kaikista vastaajista on noin neljännes.

Taulukko 3. Vastaajan koulutus.

	N	%	Kumulatiivinen
Kansa-/peruskoulu	27	25,5	25,5
Ylioppilas	5	4,7	30,2
Opistoaste	51	48,1	78,3
Alempi kk	12	11,3	89,6
Ylempi kk	11	10,4	100,0
Yhteensä	106	100,0	

Vastaajien ikä luokiteltiin seuraavalla sivulla olevan taulukon 4 mukaisesti vuosikymmenittäin. Kyselyyn vastanneiden todetaan olevan pääasiassa 40-59 -vuotiaita, josta voidaan päätellä yrittäjien keski-ikä olevan varsin korkea. 20-30 -vuotiaiden yrittäjien osuus on erittäin pieni.

Taulukko 4. Vastaajan ikä.

Ikä	N	%	Kumulatiivinen %
20-29	6	5,7	5,7
30-39	16	15,1	20,8
40-49	43	40,6	61,3
50-59	33	31,1	92,5
60-69	8	7,5	100,0
Yhteensä	106	100,0	

Kyselyyn vastanneiden perusteella voidaan päätellä, että tyypillinen pohjoissuomalainen yrittäjä on keski-ikäinen opistoasteen koulutuksen saanut mies, joka osallistuu yrityksensä operatiiviseen toimintaan omistajajohtajan roolissa. Useat vastaajat ilmoittivat organisaatioasemakseen myös omistaja, mutta sen perusteella ei voida vielä päätellä heidän osallistuvan yrityksensä päivittäiseen toimintaan.

Kyselylomakkeen ensimmäisessä osiossa kysyttiin myös yrityksen rakenteellisia tekijöitä (kysymykset 5-15), joiden tulokset esitellään seuraavaksi. Hyväksytyistä vastauksista saapui Pohjois-Pohjanmaalta 46 kpl, mikä antaa tämän maakunnan vastausprosentiksi 35,9 %. Kainuun osalta vastauksia saapui 18 kpl, joka antaa vastausprosentiksi 54,5 %. Lappilaisilta yrittäjiltä saapui 42 vastausta, jolla päästään 47,1 vastausprosenttiin. Pohjois-Pohjanmaalta saapuneiden vastausten osuus kaikista hyväksytyistä vastauksista on 43,4 %, Kainuun osuus vastaavasti 17 %, ja Lapin osuus 39,6 %. Näin ollen pohjoispohjanmaalaisten yritysten osuus tutkimustuloksissa on suurin.

Yritysten ikärakennetta voidaan tarkastella seuraavan sivun taulukon 5 avulla. Noin puolet tutkimukseen osallistuneista yrityksistä on perustettu viimeisen 15 vuoden aikana. Seuraavaksi eniten, joka kolmas yrityksistä on perustettu 1980 -luvulla. Tutkimukseen vastanneista noin joka kuudes yritys (16 %) on perustettu yli 25 vuotta sitten. Näin ollen tutkimusaineisto koostuu monenikäisistä yrityksistä. Vastaajien sekä heidän yritystensä ikää lähemmin tarkastellessa havaitaan selvästi, että hyvin moni vastaaja on perustanut yrityksensä ollessaan itse noin 40 -vuotias.

Taulukko 5. Yrityksen ikärakenne.

Perustamisvuosi	N	%
-1959	4	3,8
1960-1969	3	2,8
1970-1979	10	9,4
1980-1989	35	33,0
1990-2006	54	50,9
Yhteensä	106	100,0

Tutkimukseen osallistuneista yrityksistä 66 % on osakeyhtiöitä, 27,4 % kommandiittiyhtiöitä ja 6,6 % avoimia yhtiöitä. Vastanneet yritykset ilmoittivat toimivansa pääsääntöisesti rakennus-, sosiaali- ja terveys-, tukku- ja vähittäiskauppa sekä palvelualoilla. Muut vastaukset jakautuivat eri toimialoille hajanaisesti.

Taulukko 6. Konsernin emoyhtiö.

Konsernin emoyhtiö	N	%
Kyllä	43	40,6
Ei	63	59,4
Yhteensä	106	100,0

Taulukko 7. Konsernin emoyhtiö.

Konsernin tytäryhtiö	N	%
Kyllä	4	3,8
Ei	102	96,2
Yhteensä	106	100,0

Taulukoista 6 ja 7 käyvät ilmi vastanneiden yritysten konsernisuhteet. 44,3 % vastanneista yrityksistä ilmoitti olevansa konsernin emo- tai tytäryhtiö, jolloin konserniin kuulumattomien yritysten osuus on 55,7 %. Konserniin kuuluvat yritykset ilmoittivat lähes kaikki olevansa emoyhtiöitä, ja tytäryhtiöiden osuus on vain muutama. Konsernin emoyhtiöiden määrä on yllättävän suuri kun ajatellaan, että kyseessä ovat liikevaihdolla mitattuna erittäin pienet yritykset.

Taulukko 8. Perheyrittysten osuus ja palveluksessa olevien työntekijöiden määrä.

		Yrityksen palveluksessa olevien työntekijöiden määrä N					Yhteensä N
		1	2-5	6-10	11-20	20-	
Perheyrittys	Kyllä	5	24	3	1	0	33
	Ei	3	38	17	14	1	73
Yhteensä		8	62	20	15	1	106

Taulukossa 8 esitetään ristiintaulukoinnin avulla perheyrittysten osuus, ja niiden sekä muiden yritysten palveluksessa olevien työntekijöiden määrä. Kyselylomakkeella vastaajalle kerrottiin, että perheyrittysellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yritystä, joka ei

työllistä yrittäjäpariskunnan ja heidän lastensa ja/tai lastenlastensa lisäksi muita henkilöitä. Taulukosta 8 voidaan siten päätellä, että 68,9 % (73 kpl) tutkimukseen osallistuneista yrityksistä ei ole perheyrittäjiä. Määrä on päinvastainen alkuperäisiin odotuksiin nähden, sillä perheyrittäjien osuuden ajateltiin olevan noin puolet. Eräs perheyrittäjien pientä osuutta selittävä tekijä voi olla perheiden koon pienentyminen. Yritysten palveluksessa olevien työntekijöiden määrä voi sisältää sekä yrittäjän perheenjäseniä, että perheen ulkopuolisia työntekijöitä. 2-5 henkilöä työllistävien ei-perheyrittäjien osuus 35,8 %:n osuudellaan on tutkimuksessa kaikkein suurin. Perheyrittäjien, joiden palveluksessa on 2-5 tässä tutkimuksessa perheenjäseneksi katsottavaa henkilöä, osuus on 22,6 % eli reilu viidennes. Ei-perheyrittäjien osuus 6-10 henkilöä työllistävissä yrityksissä on 16 %. Yhden henkilön yrityksiä on ainoastaan 7,5 %. Tarkastellaan seuraavaksi osakkaiden määrää ja vastaajan sekä hänen perheensä omistusosuutta yrityksessä.

Taulukko 9. Osakkaiden määrä ja vastaajan omistusosuus.

Omistusosuus	Yrityksen osakkaiden määrä N				Yhteensä N
	1	2-5	6-10	11-	
0-24 %	1	5	2	1	9
25-49 %	0	4	3	1	8
50-74 %	0	11	0	3	14
75-100 %	17	52	2	4	75
	18	72	7	9	106

Taulukosta 9 nähdään, että 2-5 osakkaan yrityksiä osallistui tutkimukseen selvästi eniten, 67,9 %. Tämän jälkeen tulevat yhden osakkaan yritykset 17 % osuudellaan. Yhden osakkaan yrityksellä ei tarkoiteta samaa asiaa kuin yhden henkilön yrityksellä, sillä yhden osakkaan yritys voi työllistää useitakin henkilöitä, mutta yhden henkilön yritys työllistää vain yhden henkilön, joka on myös yrityksen omistaja ja johtaja. Tutkimuksen kohteesta, eli pienyrityksestä johtuen on luonnollista, että yli viiden osakkaan yritysten määrä on erittäin pieni. Toinen pienyrityksen tyypillinen piirre on se, että yhden henkilön omistusosuus yrityksessä on suuri. Tämä piirre näkyy myös tässä tutkimuksessa, sillä tutkimukseen vastaajista 70,8 % (75 kpl) ilmoitti omistusosuudekseen yrityksessä 75 % tai enemmän.

Kyselylomakkeen ensimmäisen osion viimeisissä kysymyksissä tiedusteltiin, onko yrityksessä suoritettu verotarkastus, ja onko mahdollisen tarkastuksen seurauksena maksettu verojen täydennysmaksua. Noin joka viides yritys (19,8 %) ilmoitti yrityksessään suoritusta verotarkastuksesta, ja lähes joka toinen (47,6 %) verotarkastettu yritys ilmoitti maksaneensa verojen täydennysmaksua. Yksi tarkastetuista yrityksistä ilmoitti saaneensa veronpalautusta. Käydään seuraavaksi läpi kyselylomakkeen toisen osion vastausjakaumat.

5.1.2 Taloushallinnon osaaminen

Kyselylomakkeen toisessa osiossa esitettiin kuusi sellaista taloushallinnon järjestämiseen liittyvää kysymystä (kysymykset 16-21), joiden avulla haluttiin saada vastaus tutkimuksen toiseen hypoteesiin (H2). Toisessa osiossa tiedusteltiin ensimmäisenä, kuka vastaa yrityksen päivittäisistä taloushallinnon tehtävistä. Tämän jälkeen kysyttiin taloushallinnosta vastaavan henkilön koulutusta. Taulukosta 10 nähdään näiden molempien kysymysten vastausjakaumat suhteellisina osuuksina.

Taulukko 10. Taloushallinnon järjestäminen ja koulutus.

Kuka vastaa päivittäisistä taloushallinnon työtehtävistä	Taloushallinnon henkilön koulutus %					Yhteensä %
	Kansa-/Peruskoulu	Ylioppilas	Opistoaste	Alempi kk	Ylempi kk	
Omistaja	3,8	2,8	22,6	2,8	4,7	36,8
Omistajajohtaja	17,0	1,9	12,3	2,8	1,9	35,8
Toimitusjohtaja	1,9		5,7	0,9	0,9	9,4
Työntekijä			7,5		1,9	9,4
Jokin muu	0,9		6,6		0,9	8,5
Yhteensä	23,6	4,7	54,7	6,6	10,4	100,0

Tutkimukseen vastanneiden yritysten taloushallinnosta vastaa taulukon 10 antamien tietojen mukaan pääasiassa opistoasteen koulutuksen saanut yrityksen omistaja. Kansa-/peruskoulun käyneiden omistajajohtajien osuus on seuraavaksi suurin, jonka jälkeen tulevat opistoasteen käyneet omistajajohtajat. Ylioppilaiden osuus on todella pieni, jonka vuoksi korkeakoulun käyneidenkään osuus ei nouse kovin suureksi. Opistoasteelle kou-

luttautuneiden osuus kaikista taloushallinnossa työskentelevistä on yli puolet, ja vajaan neljänneksen koulutustausta on kansa-/peruskoulu. Jonkin muun kuin valmiiksi annetun vaihtoehdon ilmoitti yrityksensä taloushallinnosta vastaavaksi henkilöksi 9 kpl vastaajista. Jonkin muun ilmoitettiin olevan pääasiassa opistoasteen koulutuksen saanut yrityksen omistajan tai omistajajohtajan puoliso. On huomattava, että taloushallinnosta vastaavan henkilön koulutus ei vielä selitä sitä, onko henkilöllä taloushallintoon ja verotukseen liittyvien asioiden hoitamiseen tarvittava ammattitaito, vaan tätä tekijää selittää paremmin taulukon 11 avulla tarkasteltava, taloushallinnossa työskentelevän henkilön säännöllinen kouluttautuminen taloushallintoon ja verotukseen liittyvissä asioissa.

Taulukko 11. Taloushallinnon henkilöstön kouluttautuminen.

Koulutus	Kouluttautuu säännöllisesti %		
	Kyllä	Ei	Yhteensä %
Kansa-/Peruskoulu	2,8	20,8	23,6
Ylioppilas	1,9	2,8	4,7
Opistoaste	14,2	40,6	54,7
Alempi kk	1,9	4,7	6,6
Ylempi kk	1,9	8,5	10,4
Yhteensä	22,6	77,4	100,0

Taulukon 11 mukaan vain hieman yli viidennes osallistuu säännöllisesti verotuksen ja taloushallinnon koulutustilaisuuksiin. Nämä kouluttautujat ovat pääasiassa opistoasteen koulutuksen saaneita, kuten hekin, jotka eivät kouluttaudu säännöllisesti. Toisena suurena ryhmänä näkyy säännöllisesti kouluttautumattomien, kansa-/peruskoulun käyneiden ryhmä, jota edustaa noin joka viides tutkimukseen vastannut yritys. Tarkastellaan seuraavaksi vastaajayritysten tilitoimistopalveluiden käytön laajuutta taulukon 12 avulla.

Taulukko 12. Tilitoimistopalveluiden ja auktorisoidun tilitoimiston käyttö.

	Kyllä N	Tilitoimisto auktorisoitu			Yhteensä
		Kyllä	Ei	Eos	
Käyttää tilitoimistoa		61	16	16	93
		65,6%	17,2%	17,2%	100,0%

Tutkimukseen vastanneista yrityksistä 87,7 % (93 kpl) käyttää tilitoimistoa, ja reilusti yli puolet tilitoimistoa käyttävistä ilmoitti hankkivansa taloushallinnon palvelut auktorisoidulta tilitoimistolta. Hieman yllättävänä voidaan pitää sitä, että 17 % tilitoimistoa käyt-

tävistä vastaajista ei osannut sanoa, onko hänen yrityksensä käyttämä tilitoimisto auktorisoitu. 12,3 % (13 kpl) vastaajista ilmoitti, että hänen yrityksensä ei käytä tilitoimistoa lainkaan. Tilitoimiston käyttö näyttää pienyrityksissä olevan tämän tutkimuksen vastausten perusteella yleisempää kuin esimerkiksi Koskelan (1990) suorittaman tutkimuksen perusteella, jossa tilitoimiston käyttöaste oli 46 %. Tilitoimiston käytön voidaan todeta yleistyneen huomattavasti 15 vuoden aikana. Käydään seuraavaksi läpi niitä tilitoimiston tarjoamia palveluita, joita yritykset vastauksissaan ilmoittivat hyödyntävänsä kokonaan tai osittain.

Kyselylomakkeella pyydettiin erilaisten taloushallintoon liittyvien tehtävien kohdalla vastaajaa ilmoittamaan, hoidetaanko kyseinen tehtävä yrityksessä, tilitoimistossa vai osittain molemmissa. Taulukosta 13 nähdään selvästi, että tutkimukseen vastanneet yritykset hoitavat pääasiassa itse kaikki muut taloushallinnon työtehtävät lukuun ottamatta palkkahallintoa, kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja yrityksen sekä yrittäjän veroilmoitusta.

Taulukko 13. Taloushallinnon työtehtävien jakautuminen yrityksen ja tilitoimiston välillä.

Muuttuja	Yritys %	Tilitoimisto %	Osittain molemmissa %
Laskutus ja myyntireskontra	89,6	2,8	7,5
Ostoreskontra	89,6	6,6	3,8
Varastokirjanpito	90,6	5,7	3,8
Maksuliikenne	90,6	4,7	4,7
Palkkahallinto	59,4	31,1	9,4
Kirjanpito	15,1	76,4	8,5
Tilinpäätös	14,2	82,1	3,8
Yrityksen veroilmoitus	14,2	84,0	1,9
Yrittäjän veroilmoitus	54,7	37,7	7,5
Kustannuslaskenta- ja tuotehinnoittelu	96,2	2,8	0,9
Investointi- ja rahoitussuunnittelu	87,7	0,9	11,3
Hallinnolliset asiat	58,5	9,4	32,1

Vajaa kolmannes vastaajista ilmoitti ulkoistaneensa palkkahallintonsa tilitoimiston hoidettavaksi, ja vastaavasti yrittäjän veroilmoituksen on antanut tilitoimiston tehtäväksi reilu kolmannes. Hallinnolliset asiat noin yksi kolmesta ilmoitti hoidettaviksi osittain sekä yrityksessä että tilitoimistossa. Taulukosta on selvästi havaittavissa se, että yritysten operatiiviseen ja useasti tapahtuvaan työhön liittyvät taloushallinnon työt hoidetaan lähes kokonaan itse. Harvemmin tapahtuvat työt, kuten kerran vuodessa tehtävä tilinpä-

tös ja veroilmoitus ovat tyypillisiä tilitoimiston hoitamia tehtäviä. Tilitoimistolta ostetaan siten sellaiset taloushallintoon ja verotukseen liittyvät palvelut, joista yritykset itse eivät suoriudu rutiininomaisesti. Vaikka vastaajayritysten kirjanpito hoidetaan pääasias-
sa tilitoimistossa, se ei vielä tarkoita sitä, että näissä yrityksissä taloushallinto olisi hoi-
dettu asianmukaisesti kaikkien säännösten edellyttämällä tavalla. Onkin huomattava se,
että tilitoimistossa kirjanpidon, tilinpäätöksen ja veroilmoituksen tekeminen ovat seura-
usta niille taloushallinnon työtehtäville, jotka suurin osa vastaajayrityksistä ilmoitti hoi-
tavansa itse. Näin ollen tilitoimisto ei voi taata viime kädessä sitä, täyttääkö yrityksen
tilinpäätös lakien ja asetusten sille asettamat tehtävät. Tilitoimisto tekee työnsä sen in-
formaation pohjalta, minkä yritys luovuttaa heille.

5.1.3 Taloudellinen tilanne

Pienyritysten taloudellista tilannetta selvitettiin kyselylomakkeen kolmannen osion avul-
la (kysymykset 22-25) tiedustelemalla yritysten liikevaihtoa ja sen prosentuaalista kehi-
tystä, joiden lisäksi niiden taloudellinen tilanne pyrittiin saamaan selville perinteisten
tunnuslukujen avulla. Vastaajia pyydettiin merkitsemään yrityksen liikevaihto ja sen ke-
hitys prosentteina tekstikenttiin, koska aineiston luokitteluvapaus näiden muuttujien
osalta haluttiin säilyttää. Taulukossa 14 esitetään suhteellisten osuuksien avulla yritysten
liikevaihto ja sen kehitys muodostettujen luokkien mukaisesti.

Taulukko 14. Liikevaihdon määrä ja sen kehitys.

Liikevaihdon kehitys viiden viimeisen vuoden aikana						
Muuttuja	Laskenut 1-24 %	Pysynyt en- nallaan %	Kasvanut 1-24 %	Kasvanut 25-49 %	Kasvanut 50 % tai enemmän	Yh- teensä %
35 000 - 199 000	4,7	5,7	11,3	1,9	0,9	24,5
200 000 - 499 000	4,7	8,5	18,9	3,8	4,7	40,6
500 000 - 999 000	3,8	1,9	8,5	0,9	1,9	17,0
1 000 000 - 1 999 000	0,9		3,8	2,8	3,8	11,3
2 000 000 - 2 500 000		1,9	2,8		1,9	6,6
	14,2	17,9	45,3	9,4	13,2	100,0

Kyselyyn vastanneista yrityksistä 65,1 % ilmoitti liikevaihdokseen 35 000 - 499 000 euroa, ja vain 6,6 % vastasi liikevaihtonsa olleen viimeksi päättyneellä tilikaudella 2,0 - 2,5 miljoonaa euroa. Tämän perusteella päätellään tutkimukseen osallistuneiden yritysten olevan todella pieniä. Uuden tilintarkastuslain muutoksen toteutuessa tilintarkastuslakityöryhmän esityksen mukaisena, jäisivät tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle ne yritykset, joiden liikevaihto on alle 300 000 euroa. Tämän tutkimuksen aineisto onkin varsin mielenkiintoinen tutkimuskohde näin tarkasteltuna. Suurin osa alle 500 000 euron liikevaihdon omaavista yrityksistä vastasi liikevaihtonsa kasvaneen viimeisen viiden vuoden aikana 1-24 %. Liikevaihdon kehityksen osalta voidaan selvästi nähdä kasvun hidastuminen yli 500 000 euron liikevaihdon omaavilla yrityksillä.

Tarkastellaan seuraavaksi kyselyyn vastanneiden yritysten taloudellista tilannetta sitä kuvaavien perinteisten tunnuslukujen avulla. Yritystutkimusneuvottelukunnan (2005, 88-95) esittelemistä perinteisistä tunnusluvuista kannattavuutta valittiin kuvaamaan liiketulos ja oman pääoman sekä sijoitetun pääoman tuotto prosentit, rahoitusrakenteesta pääomarakennetta kuvaa velkaisuusaste, ja rahoituksen riittävyyttä vieraan pääoman takaisinmaksu sekä investointien tulorahoitusosuus. Näiden lisäksi haluttiin saada selville myös yrityksen maksuvalmius.

Taulukko 15. Keskeisten tunnuslukujen arvot tutkimukseen osallistuneissa yrityksissä.

Muuttuja	Heikko %	Välttävä %	Tyydyttävä %	Hyvä %	Erinomainen %
Liiketulos	8,5	17	41,5	24,5	8,5
Opon tuotto	11,3	21,7	36,8	23,6	6,6
Sijoitetun po:n tuotto	11,3	25,5	36,8	17,9	8,5
Investointien tulorahoitus	10,4	23,6	35,8	20,8	9,4
Maksuvalmius	9,4	15,1	28,3	19,8	27,4
Velkaisuusaste	11,3	13,2	32,1	18,9	24,5
Vpo:n takaisinmaksu	3,8	12,3	33,0	27,4	23,6

Taulukon 15 mukaan kyselyyn vastanneiden yritysten taloudellinen tila on pääosin tyydyttävä. Liiketuloksen voidaan selvästi nähdä vaikuttavan muihin tunnuslukuihin siten, että ne saavat samoja tai hyvin lähellä olevia arvoja kuin liiketulos. Esimerkiksi heikon liiketuloksen ilmoittaneita yrityksiä on 8,5 % kaikista vastauksista, joten muidenkin tunnuslukujen saamat arvot tässä luokassa pysyvät lähes samansuuruisina. Taulukon 15

tunnusluvuista muodostettiin myös seuraavalla sivulla olevan taulukon 16 mukainen summamuuttuja, josta kyselyyn vastanneiden yritysten taloudellinen tila nähdään selkeämmin.

Taulukko 16. Yritysten taloudellinen tilanne summamuuttujan avulla mitattuna.

Arvo	N	%	Kumulatiivinen %
Heikko	11	10,4	10,4
Välttävä	33	31,1	41,5
Tyydyttävä	38	35,8	77,4
Hyvä	20	18,9	96,2
Erinomainen	4	3,8	100,0
Yhteensä	106	100,0	

Taulukosta 16 nähdään, että taloudellinen tilanne saa arvoja heikosta tyydyttävään kolmessa yrityksessä neljästä. Erinomainen taloudellinen tilanne on vain muutamalla yrityksellä, ja lähes joka viidennen yrityksen taloudellinen tilanne on hyvä. 67 % kaikista hyväksytyistä vastauksista saa summamuuttujana arvon välttävästä tyydyttävään. Kyselylomakkeen kolmannen osion lopuksi tiedusteltiin vielä, onko yritys ollut julkisesti vahvistetun velkajärjestelyn kohteena. Tähän kysymykseen ainoastaan 3,8 % (4 kpl) vastasi myöntävästi, joten velkajärjestely ei näytä olevan kovin yleistä pienyritysten keskuudessa. Ennen tutkimustulosten analysointia käydään vielä läpi kyselylomakkeen viimeisessä eli neljännessä osiossa kysytyjen, tilintarkastuksen tarpeellisuuteen liittyvien mielipiteiden tulokset.

5.1.4 Tilintarkastuksen tarpeellisuus

Pienyrittäjiltä tiedusteltiin heidän mielipiteitään tilintarkastuksen tarpeellisuudesta erikokoisissa ja -tyyppisissä yrityksissä (kysymykset 26-38), jonka lisäksi tiedusteltiin tilintarkastuksen merkitystä yrityksen eri sidosryhmille. Suurin osa viimeisen osion kysymyksistä laadittiin monen muuttujan likert -asteikolle. Tulosten esittämisessä hyödynnetään ristiintaulukointia silloin, kun se on tulosten tulkinnan kannalta mielekästä. Tulokset esitetään pääasiassa suhteellisten osuuksien avulla. Tarkastellaan aluksi yritysten

käyttämien tilintarkastajien kelpoisuutta ja tilintarkastussuhteen kestoa taulukon 17 avulla.

Taulukko 17. Tilintarkastajan kelpoisuus ja tilintarkastussuhteen kesto.

Kelpoisuus	Sama tilintarkastaja %				Yhteensä %
	1-3 vuotta	4-7 vuotta	8-11 vuotta	12 vuotta tai kauemmin	
HTM	10,4	8,5	3,8	2,8	25,5
KHT	6,6	22,6	5,7	5,7	40,6
Maallikko		8,5	0,9	2,8	12,3
Eos	8,5	9,4	1,9	1,9	21,7
Yhteensä	25,5	49,1	12,3	13,2	100,0

Taulukosta nähdään selvästi, että tutkimukseen osallistuneissa yrityksissä tilintarkastuspalveluita ostetaan enimmäkseen KHT -tarkastajilta. HTM -tarkastaja suorittaa tilintarkastuksen joka neljännessä yrityksessä, ja maallikotarkastajien käyttö on melko vähäistä siihen nähden, että tutkimuksen kohteena ovat liikevaihdoltaan varsin pienet yritykset, joista suurimmalla osalla on lakisääteinen mahdollisuus valita tilintarkastajakseen myös maallikotarkastaja. Tulos on tältä osin samansuuntainen Huuhtasen (1993) saamien tutkimustulosten kanssa. Hieman yllättävänä voidaan pitää sitä, että reilu viidennes ei osannut kertoa, onko hänen yrityksensä tilintarkastaja suorittanut tilintarkastajatutkintoa. Noin puolet yrityksistä ilmoitti ostaneensa saman tilintarkastajan palveluita 4-7 vuotta, ja joka neljäs on käyttänyt samaa tilintarkastajaa yli seitsemän vuotta. Vastaavasti joka neljännessä yrityksessä on ollut sama tilintarkastaja 1-3 vuotta. KHT -tilintarkastajan vaihtuvuus on vähäisintä. Pienyritysten voidaan näin ollen todeta suosivan samaa, useimmiten KHT -tutkinnon suorittanutta tilintarkastajaa.

Pienyrittäjiltä kysyttiin myös, valitsisivatko he yrityksessään suoritettavaksi tilintarkastuksen, vaikka laki ei velvoittaisi heitä siihen. Tähän kysymykseen 49,1 % (52 kpl) vastasi kyllä, ja kieltävästi vastasi 29,2 % (31 kpl). 21,7 % (23) ei osannut sanoa kantaansa. Samanlaisiin tuloksiin päätyivät myös Collis, Jarvis ja Skerrat (2004) ja Huuhtanen (1993). Maallikotilintarkastuksen osalta haluttiin saada selville, kannattavatko vastaajat sen säilyttämistä vai eivät. Tähän kysymykseen reilu kolmannes (34,9 %) vastasi myöntävästi, ja kieltävän vastauksen antoi 59,4 % vastaajista. Muutama vastaajista (5,7 %) ei

osannut ilmaista kantaansa. Myös Huuhtasen (1993) tutkimustulos oli maallikkotilintarkastuksen kannatuksen osalta sama. Maallikkotilintarkastuksesta luopuisivat pääasiassa ne vastaajat (46,2 %), joiden yritys ostaa tilintarkastuspalvelut HTM - tai KHT - tarkastajatutkinnon suorittaneelta tilintarkastajalta. Tarkastellaan seuraavaksi tilintarkastuksen tarpeellisuutta liikevaihdoltaan erikokoisissa yrityksissä taulukon 18 avulla.

Taulukko 18. Tilintarkastuksen tarpeellisuus liikevaihdoltaan erikokoisissa yrityksissä.

Muuttuja	Täysin tarpeetonta %	Melko tarpeetonta %	Tarpeellista %	Melko tarpeellista %	Erittäin tarpeellista %
< 200 000 euroa	36,8	33,0	15,1	7,5	7,5
200 000 - 500 000 euroa	18,9	26,4	22,6	19,8	12,3
500 000 - 999 000 euroa	8,5	14,2	24,5	20,8	32,1
1,0 - 1,49 milj. euroa	1,9	4,7	21,7	23,6	48,1
1,5 - 1,99 milj. euroa	0,9	0,9	12,3	22,6	63,2
2 milj. euroa tai enemmän		2,8	5,7	11,3	80,2

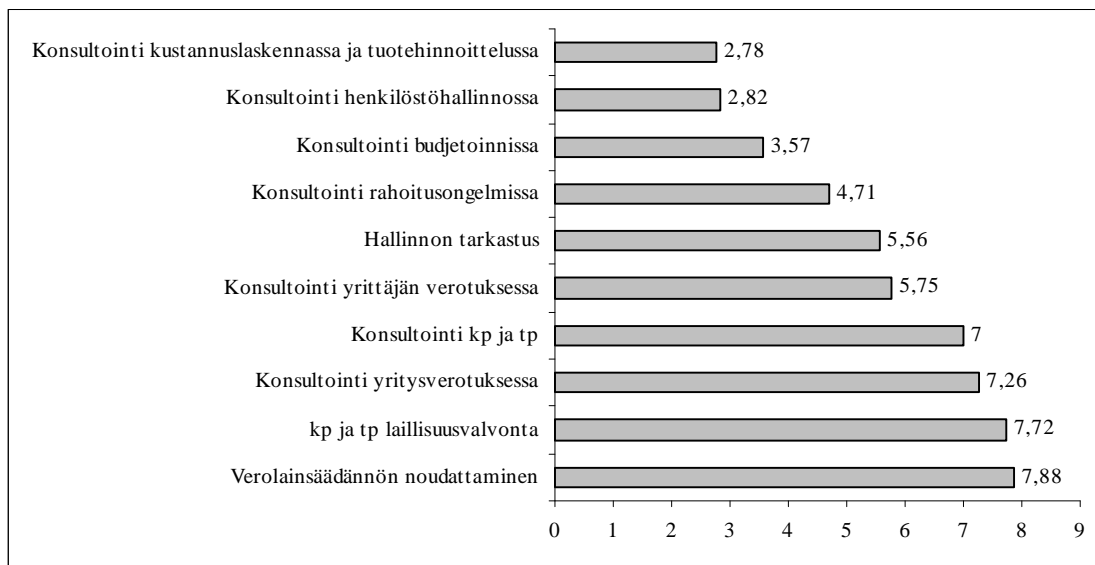
Tilintarkastus koetaan täysin tai melko tarpeettomaksi pääasiassa erittäin pienissä, alle 200 000 euroa omaavissa yrityksissä. Tilintarkastus koetaan sitä tarpeellisemmaksi, mitä suuremmasta yrityksestä on kysymys. Yli kahden miljoonan liikevaihdon omaavissa yrityksissä neljä viidestä vastaajasta koki tilintarkastuksen erittäin tarpeelliseksi, ja kukaan vastaajista ei valinnut täysin tarpeetonta -vaihtoehtoa tämän muuttujan kohdalla. Tästä voidaan selvästi päätellä, että yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna vaikuttaa siihen, kuinka tarpeelliseksi tilintarkastus koetaan. Tarkastellaan vielä tilintarkastuksen tarpeellisuutta erityyppisissä pienyrityksissä seuraavalla sivulla olevan taulukon 19 avulla.

Taulukko 19. Tilintarkastuksen tarpeellisuus erityyppisissä pienyrityksissä.

Muuttuja	Täysin tarpeetonta %	Melko tarpeetonta %	Tarpeellista %	Melko tarpeellista %	Erittäin tarpeellista %	Yhteensä %
Yhden miehen yritys	43,4	32,1	14,2	4,7	5,7	100,0
Pöytälaatikkoyritys	71,7	13,2	5,7	5,7	3,8	100,0
Perheyrittäjä	26,4	34,0	29,2	4,7	5,7	100,0
Ulkopuolisia työllistävä yritys	5,7	25,5	38,7	19,8	10,4	100,0
Avoim - ja kommandiittiyhtiö	10,5	31,4	37,1	13,3	7,6	100,0
Perheenjäsenen omistama oy	10,4	28,3	33,0	17,0	11,3	100,0
Perheenjäsenen ja ulkopuolisten oy	2,8	8,5	32,1	26,4	30,2	100,0
Vasta toimintansa aloittanut yritys	14,2	22,6	24,5	22,6	16,0	100,0
Suhdanneherkällä toimialalla toimiva yritys	3,8	12,3	34,9	25,5	23,6	100,0
Kasvuyritys	1,9	11,3	27,4	32,1	27,4	100,0
Luvanvaraista toimintaa harjoittava yritys		3,8	12,3	19,8	64,2	100,0
Yhteiskunnan tukea saava yritys	1,9	10,4	20,8	22,6	44,3	100,0

Taulukon 19 mukaan suurin osa vastaajista kokee tilintarkastuksen tarpeettomaksi yhden miehen yrityksissä ja pöytälaatikkoyrityksissä, ja edelleen noin 60 % vastaajista kokee tilintarkastuksen täysin tai melko tarpeettomaksi myös perheyrittäjäyrityksissä. Perheenjäsenen omistamissa osakeyhtiöissä, sekä avoimissa yhtiöissä ja kommandiittiyhtiöissä vastaukset painottuivat melko tarpeettoman ja tarpeellisen välille. Ulkopuolisia työllistävässä yrityksissä tilintarkastuksen koki tarpeelliseksi 68,9 % vastaajista, ja perheenjäsenen ja ulkopuolisten yhdessä omistamissa yrityksissä tilintarkastuksen ilmoitti olevan tarpeellista lähes 90 % vastaajista. Tilintarkastusta yhden miehen yrityksessä ei koettu tarpeelliseksi myöskään Baldacchinon ja Tabonen (2003) suorittaman tutkimuksen perusteella.

Tilintarkastus koettiin taulukon 19 mukaan selvästi tarpeelliseksi yrityksissä, jotka toimivat suhdanneherkällä alalla tai ovat elinkaarensa osalta kasvuvaiheessa, ja luvanvaraista toimintaa harjoittavissa yrityksissä tilintarkastusta ei kokenut täysin tarpeettomaksi yksikään vastaajista. Tilintarkastus on siten melko tai erittäin tarpeellista vastaajien mielestä niille yrityksille, jotka harjoittavat luvanvaraista toimintaa tai saavat yhteiskunnan tukea. Taulukon 19 perusteella voidaan päätellä tilintarkastuksen olevan sitä tarpeellisempaa, mitä enemmän yrityksellä on vastuuta muille kuin yrityksessä toimiville perheenjäsenille. Seuraavaksi tarkastellaan seuraavalla sivulla olevan kuvion 2 avulla erityyppisten tilintarkastuspalveluiden tärkeyttä vastaajille.

Kuvio 2. Tilintarkastuspalveluiden tärkeys pienyrityksille.

Kyselylomakkeella vastaajaa pyydettiin asettamaan tärkeysjärjestykseen (1 = vähiten tärkein..., 10 = tärkein) kymmenen erilaista tilintarkastajan tarjoamaa palvelua. Selvästi tärkeimmäksi vastaajat kokivat verolainsäädännön noudattamisen varmistamisen tilintarkastuksen yhteydessä, minkä jälkeen lähes yhtä tärkeänä pidettiin kirjanpidon ja tilinpäätöksen laillisuusvalvontaa. Yritysverotuksen konsultointia pidettiin tärkeämpänä kuin kirjanpidon ja tilinpäätöksen konsultointia, ja hallinnon tarkastusta lakisääteisenä tilintarkastajan tehtävänä pidettiin vasta kuudenneksi tärkeimpänä. Konsultointia kustannuslaskennassa ja tuotehinnoittelussa, henkilöstöhallinnossa, budjetoinnissa sekä rahoitusongelmissa ei pidetty kovin tärkeinä. Tutkitaan seuraavaksi pienyrittäjien näkemyksiä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta yrityksen sidosryhmille. Tällöin saadaan selville, ovatko vastaajien mielestä yritykselle tärkeitä juuri ne tilintarkastajan tarjoamat palvelut, jotka ovat heidän mielestään tärkeitä myös yrityksen sidosryhmille.

Taulukko 20. Tilintarkastuksen tarpeellisuus sidosryhmille.

Muuttuja	Täysin tarpeeton %	Melko tarpeeton %	Tarpeellinen %	Melko tarpeellinen %	Erittäin tarpeellinen %
Verohallinto	8,5	10,4	25,5	25,5	30,2
Pankki	8,5	12,3	34,0	21,7	23,6
Muu rahoittaja	8,5	15,1	33,	20,8	22,6
Toimialajärjestö	47,2	32,1	16,0	2,8	1,9
Tavarantoimittaja	44,3	19,8	26,4	6,6	2,8
Työntekijä	40,6	29,2	21,7	5,7	2,8
Alihankkija	36,8	33,0	18,9	9,4	1,9
Ky:n äänetön yhtiömies	22,6	17,0	31,1	13,2	16,0
Oy:n osakkeenomistaja	4,7	5,7	21,7	24,5	43,4

Taulukon 20 mukaan tilintarkastus koetaan tarpeelliseksi, melko tai erittäin tarpeelliseksi verohallinnolle (81,2 %), pankeille (79,3 %) ja muille rahoittajille (76,4 %), kommandiittiyhtiön äänettömille yhtiömiehille (60,3 %) sekä osakeyhtiön osakkeenomistajille (89,6 %). Osakkeenomistajia pidetään selvästi tärkeimpänä sidosryhmänä, jonka jälkeen tärkeimmäksi koetaan verohallinto, pankit sekä muut rahoittajat. Toimialajärjestöille, tavarantoimittajille, yrityksen työntekijöille ja alihankkijoille tilintarkastus koetaan enemmän täysin tarpeettomaksi kuin melko tarpeettomaksi. Huuhtasen (1993) tutkimustulokset tukevat tämän tutkimuksen tuloksia taulukon 20 osalta, sillä myös hänen tutkimuksensa mukaan tilintarkastus koettiin erityisen tärkeäksi verohallinnolle ja rahoittajalle.

Taulukon 20 tulokset ovat samansuuntaisia kuviossa 2 esitettyjen tulosten kanssa, joten näyttää selvästi siltä, että pienyrityksille ovat tärkeitä ne tilintarkastajan palvelut, jotka ovat tärkeitä heidän mielestään myös sidosryhmille. Tulokset eivät vielä täältä osin anna kuvaa siitä, onko tilintarkastus tarpeellista myös sidosryhmille itselleen, joten tarkastellaan tilintarkastuksen tarpeellisuutta vielä seuraavalla sivulla olevan taulukon 21 avulla siltä osin, ovatko sidosryhmät pyytäneet tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen.

Taulukko 21. Sidosryhmä pyytänyt tilintarkastuskertomuksen.

Muuttuja	Kyllä %	Ei %
Verohallinto	34,0	66,0
Pankki	53,8	46,2
Muu ulkopuolinen rahoittaja	33,0	67,0
Toimialajärjestö	3,8	96,2
Tavarantoimittaja	0,9	99,1
Yrityksen työntekijä	0,9	99,1
Alihankkija tai yhteistyökumppani	2,8	97,2
Ky äänetön yhtiömies	3,8	96,2

Yli puolet vastaajista ilmoitti pankin, ja kolmannes muun ulkopuolisen rahoittajan pyytäneen heiltä tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Verohallinnosta tilintarkastuskertomus on pyydetty hieman yli kolmannekselta vastaajista. Määrä on pieni siihen verrattuna, että tilintarkastus koetaan erittäin tarpeelliseksi sidosryhmille. Mielenkiintoinen tulos on se, että muiden sidosryhmien osalta tilintarkastuskertomusta on pyydetty hyvin vähän. Osakeyhtiön osakkeenomistajaa ei tässä esitetty yhtenä sidosryhmänä lainkaan, koska osakeyhtiössä tilintarkastuskertomus esitellään yhtiökokoukseen kokoontuville osakkeenomistajille joka tapauksessa. Taulukon 20 mukaan tilintarkastus on tarpeellista kommandiittiyhtiön äänettömille yhtiömiehille, mutta tulosten mukaan äänettömät yhtiömiehet pyytävät tilintarkastuskertomusta nähtäväkseen hyvin harvoin. Tähän voi olla useita syitä, joista yhtenä voisi mainita äänettömän yhtiömiehen työskentelyn yrityksessä.

Kyselylomakkeen neljännen osion lopussa vastaajilta tiedusteltiin heidän mielipidettään yrityksensä tilintarkastuskustannusten suuruudesta. Liian suurina tilintarkastuskustannuksiaan piti 25,5 % vastaajista, kohtuullisina 67 %, ja 7,5 % ei osannut ilmaista kantaansa tähän kysymykseen. Kysymykseen, voisiko auktorisoitu tilitoimisto antaa tilintarkastuskertomuksen pienissä, alle 680 000 euron liikevaihdon omaavissa yrityksissä, vastasi myöntävästi vain 4,7 % vastaajista. Vastaajista 70,8 % ilmoitti olevansa eri mieltä, eikä siten hyväksy tilintarkastusta suoritettavaksi auktorisoidussa tilitoimistossa. Lähes neljännes (24,5 %) ei osannut ilmaista tähän kysymykseen kantaansa. Tästä voidaan selvästi päätellä, että tilintarkastus halutaan pienyrityksien mielestä pitää omana alueenaan, erillään tilitoimiston tarjoamista palveluista.

Kyselylomakkeen kahdessa viimeisessä kysymyksessä vastaajille annettiin vielä mahdollisuus kertoa vapaamuotoisesti kokemistaan merkittävimmistä tilintarkastuksen hyödyistä ja ongelmista. Näihin vapaaehtoisiin kysymyksiin vastattiin yllättävän hyvin. Kokemistaan hyödyistä kertoi 29 vastaajaa eli 27,4 % kaikista hyväksytyistä vastauksista, ja ongelmista kertoi 18 vastaajaa (17 %). Vastaajista 11 ilmoitti kokemukseen merkittävimmit hyödyiksi tilintarkastajan konsultoinnin lainsäädännön muutoksissa, tunnusluokuihin liittyvissä analyyseissä, ja ylipäättään yrityksen toiminnan laillisuuden toteamisessa. Neljän vastaajan mielestä tilintarkastus pienentää merkittävästi ongelmia verohallinnon suuntaan, ja kuusi vastaajaa korosti tilintarkastuksesta olevan hyötyä tilitoimiston laadun varmistajana. Vain yksi vastaaja mainitsi merkittävimmäksi sidosryhmähyödyksi julkisen rahoittajan (Te-keskus, Tekes, Finnvera), mutta kukaan ei maininnut tilintarkastuksesta olleen merkittävää hyötyä pankille. Kuusi vastaajaa ei ollut kokenut tilintarkastuksesta hyötyä, ja yksi ilmoitti itsetuntonsa nousseen.

Tilintarkastuksen merkittävimminä haittoina vastaajat pitivät kalliita kustannuksia saatuihin hyötyihin nähden (5 vastausta). Saman verran vastaajia ilmoitti, ettei heidän yrityksellään ole ilmennyt merkittäviä ongelmia tilintarkastuksen vuoksi. Kaksi vastaajaa ilmoitti, että tilintarkastus vie liikaa resursseja yrityksen taloushallinnolta aiheuttaen samalla yritykselle turhaa tekemistä. Taloushallinnon ja verotuksen jatkuvasti tapahtuvalle kouluttautumiselle koki ongelmalliseksi yksi vastaaja, joka koki vaikeaksi oleellisen ja tärkeän tiedon ymmärtämisen tilintarkastajan raportoinnista oman puutteellisen taloushallinnon osaamisensa vuoksi. Tilintarkastajan toivottiin pitävän enemmän yhteyttä asiakkaaseensa, ja antavan enemmän tietoa verotusasioista. Tilintarkastuksen ilmoitettiin myös venyneen joskus niin pitkäksi, että se on haitannut yrityksen hakemaa kausirahotusta pankilta. Lisäksi tilintarkastajan toivottiin keskittyvän työssään oleelliseen, eikä kiinnittämään huomiota ”3 euron työhanskoista puuttuvaan kuittiin”. Yksi vastaajista ilmoitti tällaisten pienten puutteiden vuoksi verotarkastusprosessin vieneen kaikkinsa aikaa 8 kuukautta, ja yrityksen joutuneen maksamaan sen vuoksi kohtuuttoman suuret kustannukset verottajan saamaan hyötyyn nähden.

Kyselylomake koostui yhteensä 38 kysymyksestä, joihin perustuvat tutkimustulokset on nyt käyty kokonaan läpi. Kyselylomakkeen lopussa vastaajaa pyydettiin vielä kirjoittamaan sähköpostiosoitteensa sille varattuun tekstikenttään, mikäli hän haluaisi tutkimuksesta sen valmistuttua tiivistelmän sähköpostiinsa. Sähköpostiosoitteensa ilmoitti tätä tarkoitusta varten 45,3 % (48 kpl) tutkimukseen hyväksytysti vastanneista. Tämä yllätti positiivisesti tutkijan, sillä tutkimusaihe näytti olevan kiinnostava myös vastaajien mielestä. Yksi vastaaja lähetti postia tutkijan sähköpostiosoitteeseen, ja kertoi aiheen olevan mielenkiintoinen ja ajankohtainen. Nyt esitellyistä tutkimustuloksista siirrytään seuraavaksi tutkimaan selittävien ja selitettävien muuttujien välisiä riippuvuuksia, sekä analysoimaan ja testaamaan tutkimuksen hypoteeseja sitä varten valittavien taustamuuttujien avulla.

5.2 Hypoteesien testaukseen valitut taustamuuttujat

Kyselylomakkeen kysymyksistä muodostetun suuren muuttujamäärän vuoksi (95 muuttujaa) kaikkia muuttujia ei voida ottaa mukaan hypoteesien testaukseen. Toisaalta, kaikki muuttujat eivät antaisikaan vastauksia esitettyihin hypoteeseihin, vaan ne täydentävät tutkimustuloksia kokonaisuutena. Tutkimuksen ensimmäisen hypoteesin (H1) taustamuuttujiksi valitaan sekä yrityksen rakennetta kuvaavia, että tutkimukseen vastaajaa kuvaavia muuttujia. Vastaajaa kuvaavia muuttujia ovat kyselylomakkeen neljä ensimmäistä kysymystä; sukupuoli, ikä, koulutus ja organisaatioasema. Yrityksen rakennetta kuvaavia muuttujia ovat kysymykset 5-15, ja niistä valitaan ensimmäisen hypoteesin testattaviksi taustamuuttujiksi yrityksen perustamisvuosi, yhtiömuoto, osakkaiden määrä, onko yritys perheyritys vai ei, vastaajan ja hänen perheensä yhteenlaskettu omistusosuus yrityksessä, ja yrityksen keskimäärin työllistämän henkilökunnan määrä viimeisen kolmen vuoden aikana (kysymykset 6-10, 13).

Ensimmäisen hypoteesin mukaisesti yrityksen rakenteellisten tekijöiden oletetaan vaikuttavan tilintarkastuksen tarpeellisuuteen siten, että esimerkiksi yhden miehen yrityksissä ja ainoastaan perheenjäsenten omistamissa, ja vain perheenjäseniä työllistävässä yrityksissä tilintarkastus ei olisi tarpeellista. Tilintarkastuksen oletetaan olevan tarpeel-

lista elinkaareltaan nuorissa yrityksissä, ja yrityksissä joissa osakkaina on perheenjäsenten lisäksi myös ulkopuolisia henkilöitä. Yrityksen työllistämän perheen ulkopuolisten työntekijöiden määrän oletetaan myös lisäävän tilintarkastuksen tarpeellisuutta.

Toinen hypoteesi (H2) väittää, että yrityksen taloushallinnon osaamisella on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Taloushallinnon osaamista kuvaaviksi taustamuuttujiksi valitaan toisen hypoteesin testausta varten kyselylomakkeen kysymykset 16-20, joista taustamuuttujiksi otetaan mukaan yrityksen päivittäisiä taloushallinnon työtehtäviä suorittavan henkilön organisaatioasema, hänen koulutuksensa ja ammattitaitonsa ylläpitäminen säännöllisten koulutusten avulla, käyttääkö yritys tilitoimiston palveluita, ja onko yrityksen käyttämä tilitoimisto auktorisoitu. Toisella hypoteesilla haetaan vahvistusta sille, että yrityksen taloushallinnon osaamisella on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Mitä heikompi taloushallinnon osaaminen yrityksellä on, sitä tarpeellisempaa tilintarkastuksen oletetaan olevan. Tässä on huomattava se, että tilitoimistolle kokonaan tai osittain ulkoistettu taloushallinto katsotaan myös yrityksen taloushallinnon osaamiseksi.

Kolmas hypoteesi (H3) väittää, että yrityksen taloudellisella tilanteella on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Tarkasteltaviksi, taloudellista tilannetta kuvaaviksi taustamuuttujiksi valitaan kyselylomakkeen kysymykset 22-24, eli yrityksen liikevaihto ja sen kehitys viimeisen viiden vuoden aikana, sekä kysymyksen 24 yrityksen taloudellista tilannetta kuvaavista tunnuslukumuuttujista muodostettu summamuuttuja. Tunnusluvut ovat nähtävissä liitteessä 1 (kysymys 24). Esimerkiksi heikon taloudellisen tilanteen oletetaan vaikuttavan tilintarkastuksen tarpeellisuuteen sitä lisäävästi. Tällöin tilintarkastuksen muilla, kuten taloushallinnon konsultointipalveluilla ajatellaan voitavan parantaa yrityksen taloudellista tilannetta.

Hypoteesien testauksessa taustamuuttujia eli selittäviä muuttujia ovat nyt valitut yrityksen rakenteelliset tekijät, tutkimukseen vastaajaa koskevat ominaisuudet, yrityksen taloushallinnon osaaminen ja taloudellinen tilanne. Tässä tutkimuksessa tilintarkastuksen tarpeellisuutta selitetään kahdesta näkökulmasta käsin. Ensinnäkin, tilintarkastuksen tar-

peellisuuden katsotaan muodostuvan siitä, valitsisiko yritys tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään, vaikka laki ei siihen velvoittaisikaan. Tällä mitataan tilintarkastuksen tarpeellisuutta yritykselle itselleen. Toiseksi, tilintarkastuksen tarpeellisuus muodostuu siitä, onko tilintarkastus vastaajan mielestä tarpeellista yrityksen sidosryhmille ja siitä, ovatko tarkasteltaviksi valitut sidosryhmät pyytäneet tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Analysoidaan seuraavaksi muutamien nyt valittujen taustamuuttujien välisiä riippuvuuksia χ^2 -riippumattomuustestin avulla hypoteesien mukaisessa järjestyksessä.

5.2.1 Taustamuuttujien riippuvuus toisistaan

Nyt suoritettavan tutkimuksen selittävien muuttujien välisiä yhteyksiä pohdittiin luvussa 4.5.1, jossa arveltiin pienyrityksen taloudellisen tilanteen lähtökohtaisesti riippuvan yrityksen taloushallinnon osaamisesta ja päinvastoin. Hypoteesien testaukseen valittujen taustamuuttujien joukosta valittiin muutamia muuttujia, joita testattiin χ^2 -riippumattomuustestillä sen selvittämiseksi, onko selittävien muuttujien välillä todella jonkinasteista keskinäistä riippuvuutta. Tarkasteltaviksi muuttujiksi valittiin taulukon 22 mukaiset kahdeksan muuttujaa, joita verrattiin pienyrityksen taloudellista tilannetta kuvaavista muuttujista muodostettuun summamuuttujaan.

Taulukko 22. Joidenkin taustamuuttujien vaikutus pienyrityksen taloudelliseen tilanteeseen.

Taustamuuttuja	χ^2 -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Yrityksen ikä	7,44	4	0,11
Yhtiömuoto	0,85	2	0,65
Perheyritys	2,48	2	0,29
Osakkaiden määrä	0,33	2	0,85
Taloushallinnon henkilön koulutus	1,77	2	0,41
Säännöllinen kouluttautuminen	0,06	1	0,81
Auktorisoidun tilitoimiston käyttö	0,13	2	0,94
Liikevaihto	6,94	6	0,33

χ^2 -testisuureta ja vapausastetta vastaava merkitsevyystaso taulukossa kertoo, onko valitun muuttujan ja yrityksen taloudellisen tilanteen välillä tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Muuttujien välinen riippuvuus on tilastollisesti merkitsevä silloin, kun merkit-

sevyystason arvo on $<0,05$. Mikäli merkitsevyystaso on $>0,05$, ei muuttujien välinen riippuvuus ole tilastollisesti merkitsevä. χ^2 -arvo on testisuure, joka kertoo, kuinka paljon riippumattomuustestin tulos poikkeaa nolasta. Muuttujien välisten riippuvuuksien tulkinnan kannalta merkitsevyystaso -sarakkeessa oleva luku on se, johon tilastollisen merkitsevyyden 5 %:n vaatimusta verrataan.

Taulukossa 22 verrattavana olevien muuttujien osalta voidaan todeta, ettei mikään niistä riipu tilastollisesti merkitsevästi tutkimuskohteena olevan pienyrityksen taloudellisesta tilanteesta. Näin ollen nyt analysoitavana olevassa tutkimusaineistossa taloushallinnon osaaminen ei lisää eikä vähennä yrityksen taloudellista tilannetta, eikä myöskään yrityksen iällä tai osakkaiden määrällä ole sellaista merkitystä yrityksen taloudelliselle tilanteelle, että sitä voitaisiin pitää tilastollisesti merkittävänä. Merkitsevyystaso yrityksen iän kohdalla saa taulukon muista muuttujista alhaisimman arvon, joten iällä todetaan olevan taulukon muista muuttujista eniten merkitystä yrityksen taloudelliselle tilanteelle. Taustamuuttujien riippumattomuus toisistaan voi johtua nyt analysoitavana olevan aineiston pienuudesta ja siitä, että tutkimuskohteena olevat yritykset ovat liikevaihdoltaan hyvin pieniä.

5.2.2 Selitettävien muuttujien riippuvuus toisistaan

Selitettävien muuttujien välisiä riippuvuuksia testattiin myös χ^2 -riippumattomuustestin avulla sen selvittämiseksi, valitsevatko yritykset tilintarkastuksen suorittavaksi yrityksessään sen sidosryhmämerkityksen vuoksi. Esimerkiksi verohallinnon osalta haluttiin saada selville, valitsevatko yritykset tilintarkastuksen suorittavaksi sen vuoksi, että he kokevat sen tarpeelliseksi verohallinnolle, vai siitä syystä, että verohallinto on pyytänyt yritykseltä tilintarkastuskertomuksen. Taulukon 23 mukaiset χ^2 -riippumattomuustestin tulokset poikkeavat merkitsevyystasoltaan huomattavasti taustamuuttujien välisistä merkitsevyystasoista. Taulukon viisi ylintä muuttujaa kuvaavat vastaajan mielipidettä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta taulukossa mainituille sidosryhmille, ja kolme alinta muuttujaa kuvaavat sidosryhmän pyytämää tilintarkastuskertomusta.

Taulukko 23. Sidosryhmien vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.

	x ² -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Tarpeellinen verohallinnolle	12,2	2	0,00
Tarpeellinen pankille	8,41	2	0,01
Tarpeellinen muulle rahoittajalle	8,22	2	0,02
Tarpeellinen ky:n äänettömälle yhtiömiehelle	5,03	2	0,08
Tarpeellinen oy:n osakkeenomistajalle	9,13	2	0,01
Verohallinto pyytänyt tilintarkastuskertomuksen	2,47	2	0,29
Pankki pyytänyt tilintarkastuskertomuksen	1,66	2	0,44
Muu rahoittaja pyytänyt tilintarkastuskertomuksen	1,87	2	0,39

χ^2 -riippumattomuustestin antamien merkitsevyystasojen mukaan vastaajien mielipiteillä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta taulukon mukaisille sidosryhmille on tilastollisesti merkittävä vaikutus siihen, valitsisivatko tutkimukseen vastanneet yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi sen vapaaehtoisuudesta huolimatta. Verohallinnon, pankin tai muun rahoittajan pyytämällä tilintarkastuskertomuksella ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä yritysten valintaan suorittaa tilintarkastus ilman lakisääteistä velvoitetta, sillä näiden jokaisen muuttujan kohdalla merkitsevyystaso on $>0,05$. Sen sijaan merkitsevyystaso on $<0,05$ niiden muuttujien kohdalla, joissa tarkastellaan vastaajan mielipidettä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta taulukossa oleville muuttujille lukuun ottamatta tilintarkastuksen tarpeellisuutta kommandiitti-yhtiön äänettömille yhtiömiehille, jonka merkitsevyystaso saa arvon 0,08. Edellä, sivulla 96 kuviossa 2 esitettyjen tutkimustulosten mukaan vastaajat kokivat tilintarkastajan tärkeimmäksi tehtäväksi valvoa verolainsäädännön noudattamista. Tämä tulos vahvistuu nyt suoritettuna riippumattomuustestin jälkeen.

χ^2 -riippumattomuustestin tulokset taulukon 23 osalta ovat tämän tutkimuksen kannalta erittäin mielenkiintoisia. Tulosten mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuus muodostuisi vastaajien mielipiteiden perusteella, eikä sidosryhmien pyytämällä tilintarkastuskertomuksilla olisi merkitystä yritysten valintaan suorittaa tilintarkastus. Tarkastellaan seuraavaksi tilintarkastuksen tarpeellisuuden ja sitä selittävien muuttujien välisiä yhteyksiä χ^2 -riippumattomuustestin avulla aiemmin esitettyjen hypoteesien mukaisessa järjestyksessä sen selvittämiseksi, jäävätkö nollahypoteesit voimaan, vai kumoutuvatko ne luvussa 4.4 esitetyillä vastahypoteeseilla. Tarkastellaan ensin tutkimukseen vastanneita henki-

löitä koskevia muuttujia, jotka liittyvät tutkimuksen ensimmäiseen hypoteesiin. Tällöin nähdään myös, selittyvätkö taulukon 23 tulokset vastaajaa koskevilla ominaisuuksilla, eli onko vastaajiin itseensä liittyvillä ominaisuuksilla tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tilintarkastuksen tarpeelliseksi kokemisen kanssa.

5.3 Vastaajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen

Tutkimukseen vastaajan ominaisuuksia ovat sukupuoli, ikä, koulutus ja organisaatio-asema. Näiden muuttujien vaikutusta testattiin χ^2 -riippumattomuustestin avulla, ja riippumattomuuden arvioinnissa käytettiin edelleen 5 %:n merkitsevyystasoa. Tilastollisen testauksen tulokset ovat nähtävissä taulukossa 23 ja 24. Vastaajilta kysyttiin, valitsisivatko he tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään, vaikka laki ei siihen velvoita. Jo aiemmin tutkimustulosten yhteydessä todettiin, että noin puolet valitsisi tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään, vaikka se olisikin heille vapaaehtoista.

Taulukko 24. Vastaajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.

Muuttuja	χ^2 -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Sukupuoli	2,15	2	0,34
Ikä	3,53	2	0,17
Koulutus	1,36	2	0,51
Organisaatioasema	1,22	4	0,88

Merkitsevyystaso näyttää jokaisen muuttujan kohdalla, että vastaajaan liittyvät ominaisuudet eivät vaikuta tilastollisesti merkitsevästi siihen, valitsisivatko he yrityksessään tilintarkastuksen suoritettavaksi vai eivät. Näin ollen tilintarkastuksen valitseminen vapaaehtoisesti johtuu jostakin muusta kuin vastaajaa koskevista ominaisuuksista. Tarkastellaan seuraavaksi, onko vastaajan ominaisuuksilla vaikutusta siihen, kuinka tarpeelliseksi he kokevat tilintarkastuksen taulukossa 25 luetelluille tärkeimmille sidosryhmille, ja vaikuttavatko vastaajan ominaisuudet näiden sidosryhmien pyytämiin tilintarkastuskertomuksiin.

Taulukko 25. Vastaajan ominaisuuksien vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

Selitettävä muuttuja	Sukupuoli	Ikä	Koulutus	Organisaatioasema
Tarpeellisuus verohallinto	0,4	0,6	0,12	0,64
Tarpeellisuus pankki	0,21	0,4	0,65	0,5
Tarpeellisuus muu rahoittaja	0,16	0,22	0,81	0,83
Tarpeellisuus ky:n äänetön yhtiömies	0,12	0,11	0,31	0,32
Tarpeellisuus oy:n osakkeenomistaja	0,99	0,82	0,77	0,59
Verohallinto pyytänyt kertomuksen	0,7	0,21	0,28	0,02
Pankki pyytänyt kertomuksen	0,26	0,57	0,44	0,19
Muu rahoittaja pyytänyt kertomuksen	0,79	0,89	0,23	0,99
Ky:n äänetön yhtiömies pyytänyt kertomuksen	0,91	0,83	0,28	0,39

Taulukon luvut ovat kaikki χ^2 -riippumattomuustestin laskemia merkitsevyystasoja. Vapausaste ja testisuureen arvo jätettiin taulukosta pois, koska niillä ei ole merkitystä testin tuloksen kannalta (SPSS laskee merkitsevyystason vapausasteen ja testisuureen perusteella), ja testin tulokset saatiin näin esitettynä tiiviimpään muotoon. Vastaajan ominaisuuksilla ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta myöskään siihen, kuinka tarpeellisenä he kokevat tilintarkastuksen taulukossa esitetyille sidosryhmille. Sidosryhmien pyytämään tilintarkastuskertomukseenkaan eivät vaikuta vastaajaa koskevat ominaisuudet. Ainoastaan vastaajan organisaatioasemalla näyttää olevan jonkinasteista tilastollista merkitsevyyttä ($0,02 < 0,05$) siihen, että verohallinto on pyytänyt tilintarkastuskertomuksen. Tulos on hieman yllättävä muihin merkitsevyystasoihin nähden. Korrelaatiokerroin on negatiivinen (-0,24), jonka mukaan näiden muuttujien riippuvuus toisistaan vastaa 5 %:n merkitsevyystasoa. Muuttujien välistä yhteyttä ei korrelaation osalta voida pitää vielä erittäin merkittävänä. Kontingenssikertoimen (0,35) mukaan riippuvuus on vähäisessä määrin voimakasta. Arvon ollessa alle 0,3, ei riippuvuutta voida pitää voimakkaana, ja yli 0,6 suuruiset kertoimen arvot kertovat voimakkaasta riippuvuudesta (Heikkilä 2005, 221).

Ensimmäisen hypoteesin (H_1) vastahypoteesin (H_0) mukaan yrityksen rakenteellisilla tekijöillä on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, ja nollahypoteesin (H_0) väitteen mukaan yrityksen rakenteelliset tekijät eivät vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Vastaajan ominaisuuksien osalta voidaan todeta, että nollahypoteesi jää voimaan, eli vastaajan sukupuoli, ikä, koulutus ja organisaatioasema eivät vaikuta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen pienyrityksissä lukuun ottamatta vastaajan organisaatioaseman vai-

kutusta verohallinnon pyytämään tilintarkastuskertomukseen, jossa nollahypoteesi kumotaan vastahypoteesilla. Tutkimustulosten lähempi tarkastelu tältä osin näyttää, että joka toisessa kyllä -vastauksessa verohallinnon pyytämän tilintarkastuskertomuksen kohdalla kyseessä on yrityksen omistajajohtaja. Tulos ei ilman yrityksen rakenteellisia tekijöitä koskevien muuttujien tarkastelua kerro enempää, joten tarkastellaan seuraavaksi x^2 -riippumattomuustestin avulla ensimmäiseen hypoteesiin (H1) liittyviä yrityksen rakenteellisia tekijöitä, jolloin nähdään esimerkiksi yhtiömuodon ja omistusohjan vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

5.4 Yritysrakenteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen

Yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen testataan sen perusteella, valitsisivatko yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään ilman lakisääteistä velvoitetta, koetaanko tilintarkastus tarpeelliseksi, ja ovatko sidosryhmät pyytäneet tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Yrityksen rakenteellisista tekijöistä ja tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavista muuttujista muodostettiin pareittain ristiintaulukoita, joiden tulokset x^2 -riippumattomuustestin osalta on koottu omiksi taulukoikseen tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavien muuttujien mukaan. Yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutusta kommandiittiyhtiön äänettömän yhtiömiehen pyytämään tilintarkastuskertomukseen ei otettu taulukkoon mukaan lainkaan sen vuoksi, että nämä muuttujat eivät täyttäneet Khiin neliö -testin vaatimaa 20 %:n edellytystä muuttujien odotetuista frekvensseistä.

Odotetuista frekvensseistä korkeintaan 20 % saa olla pienempiä kuin 5, ja näiden kahden muuttujan kohdalla 50,5 % odotetuista frekvensseistä jäi alle viiden. Tutkimukseen vastanneiden kommandiittiyhtiöiden (29 kpl) äänettömistä yhtiömiehistä 13,8 % ilmoitettiin pyytäneen tilintarkastuskertomusta nähtäväkseen. Määrä on varsin pieni, joten tilintarkastuksen merkitystä äänettömille yhtiömiehille ei ryhdytä analysoimaan enempää. Tarkastellaan taulukon 26 avulla yrityksen rakenteellisiksi tekijöiksi valittujen muuttujien vaikutusta siihen, valitsisivatko tutkimukseen vastanneet yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään siinä tapauksessa, että tilintarkastus ei olisi lakisääteistä.

Taulukko 26. Pienyrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.

Muuttuja	χ^2 -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Yrityksen ikä	9,4	4	0,05
Yhtiömuoto	7,61	2	0,02
Osakkaiden määrä	0,56	2	0,76
Perheyritys	0,21	2	0,90
Omistusosuus	3,4	2	0,14
Henkilökunnan määrä	5,52	2	0,06

Taulukon 26 mukaan yrityksen iällä ja yhtiömuodolla on tilastollisesti merkitsevä vaikutus yrityksen valintaan suorittaa tilintarkastus sen ollessa vapaaehtoista, ja myös henkilökunnan määrän merkitsevyystaso on hyvin lähellä 5 %:n tasoa. Yrityksen iän ja tilintarkastuksen välinen negatiivinen korrelaatio (-0,201) 5 %:n merkitsevyystasolla viittaa tilastollisesti vähäiseen muuttujien väliseen yhteyteen, myös yhtiömuodon ja tilintarkastuksen valitsemisen korrelaation (-0,222) jäädessä 5 %:n merkitsevyystasolla vähäiseksi. Riippuvuudet eivät kontingenssikertoimien antamien arvojen mukaan ole merkittävän voimakkaita, sillä sekä yrityksen iän, että yhtiömuodon vaikutus tilintarkastuksen kannattukseen saavat molemmat arvot 0,3. Tätä suuremmat arvot kertovat tilastollisesta merkittävyydestä.

Negatiivinen korrelaatio kertoo siitä, että nuoret yritykset valitsisivat vanhempia yrityksiä useammin tilintarkastuksen suoritettavaksi, ja yhtiömuodon osalta tilintarkastusta kannatetaan enemmän osakeyhtiöissä kuin avoimissa yhtiöissä ja kommandiittiyhtiöissä. Tutkimukseen vastanneista osakeyhtiöistä 58,6 % valitsisi tilintarkastuksen vapaaehtoisesti suoritettavaksi yrityksessään, kommandiittiyhtiöistä 31 % ja avoimista yhtiöistä 28,6 %. Nuorten yritysten kannattama tilintarkastus saattaa johtua sellaisista kolmansista tekijöistä, joita ei tässä tutkimuksessa tutkita. Tällaisia kolmansia tekijöitä voivat olla esimerkiksi yritystukia myöntävät, ja sen vuoksi tilintarkastusta edellyttävät organisaatiot. Vanhat yritykset on perustettu ajankohtana, jolloin yritystuet eivät ole ehkä olleet kovin yleisiä, ja niiden valvonta on saattanut olla vähäisempää.

Yrityksen henkilökunnan määrä korreloi 5 %:n merkitsevyystasolla negatiivisesti (-0,213) tilintarkastuksen valitsemisen kanssa. Yrityksen henkilökunnan määrän kasvaessa

myös tilintarkastuksen kannatus kasvaa, mutta lähempi tarkastelu osoittaa, että 2-5 henkilöä työllistävissä yrityksissä tilintarkastuksen valitsisi suoritettavaksi noin 10 % vähemmän kuin yhden henkilön työllistävissä yrityksissä. Yli viisi henkilöä työllistävissä yrityksissä tilintarkastuksen kannatus on yli 60 %. Kontingenssikerroin saa arvon 0,3, joten riippuvuus ei ole merkittävän voimakasta. Kontingenssikertoimen arvon ollessa suurempi kuin 0,3, voidaan riippuvuutta pitää voimakkaana. Tutkimuksen kohteena olevien pienyritysten osalta voidaan todeta näiden yritysten valitsevan tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään pääsääntöisesti joidenkin muiden, kuin taulukossa 26 mainitun neljän viimeisen tekijän vuoksi. χ^2 -riippumattomuustestin laskemien merkitsevyystasojen mukaan yrityksen iällä ja yhtiömuodolla on tilastollisesti merkitsevä vaikutus siihen, että nämä yritykset valitsevat tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään, mutta riippuvuus ei ole kontingenssikertoimien antamien arvojen mukaan merkittävän voimakasta.

Ottaen huomioon sen, että riippuvuuden määrä on riittävä sen vähäisestä voimakkuudesta huolimatta, ensimmäisen hypoteesin (H_1) osalta vastahypoteesi H_1 jätetään voimaan yrityksen iän ja yhtiömuodon osalta. Nollahypoteesi (H_0) jätetään voimaan yrityksen osakkaiden ja henkilökunnan määrän, vastaajan omistusosuuden sekä perheyrittäjien osalta. Seuraavaksi tarkastellaan χ^2 -riippumattomuustestin antamia tuloksia sen osalta, vaikuttavatko taulukon 26 mukaiset yrityksen rakenteelliset tekijät siihen, kuinka tarpeelliseksi tilintarkastus koetaan taulukossa 27 luetelluille yrityksen tärkeimmille sidosryhmille, ja onko yrityksen rakenteellisilla tekijöillä vaikutusta näiden sidosryhmien pyytämiin tilintarkastuskertomuksiin. Taulukon tulokset esitetään tiivistetysti merkitsevyystasojen avulla.

Taulukko 27. Yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

Selitettävä muuttuja	Ikä	Yhtiömuoto	Osakkaat	Perheyrittäjä	Omistusosuus	Hlökuunta
Tarpeellisuus verohallinto	0,12	0,3	0,79	0,41	0,34	0,68
Tarpeellisuus pankki	0,23	0,28	0,87	0,25	0,34	0,28
Tarpeellisuus muu rahoittaja	0,35	0,09	0,65	0,24	0,28	0,47
Tarpeellisuus ky:n äänetön	0,46	0,36	0,04	0,36	0,55	0,11
Tarpeellisuus osakeyhtiö	0,47	0,4	0,91	0,1	0,88	0,24
Verohallinto pyytänyt	0,34	0,34	0,25	0,71	0,83	0,23
Pankki pyytänyt	0,4	0,17	0,23	0,46	0,77	0,06
Muu rahoittaja pyytänyt	0,67	0,41	0,6	0,2	0,42	0,63

Taulukon mukaan yrityksen rakenteellisilla tekijöillä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä mielipiteisiin tilintarkastuksen tarpeellisuudesta verohallinnolle, pankille sekä muulle rahoittajalle. Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle vaikuttaa 4 %:n merkitsevyystasolla ($0,04 < 0,05$) ainoastaan yrityksen osakkaiden määrä. Positiivinen korrelaatio 0,199 viittaa vähäiseen tilastolliseen riippuvuuteen 5 % merkitsevyystasolla, ja myöskään kontingenssikertoimen arvo ei muodostu 0,2 arvollaan merkittävän suureksi. Nollahypoteesi H_1 (H_0) hylätään sen vuoksi, että tässä tutkimuksessa nolla- tai vastahypoteesin voimaan saattamisen kriteerinä käytetään ainoastaan χ^2 -riippumattomuustestin antamia arvoja. Vastahypoteesin H_1 (H_1) jäädessä voimaan, yrityksen osakkaiden määrällä todetaan olevan vaikutusta siihen, kuinka tarpeelliseksi tilintarkastus koetaan kommandiittiyhtiön äänettömille yhtiömiehille.

Taulukossa 27 esitetään χ^2 -riippumattomuustestin laskemat merkitsevyystasot myös yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutuksesta verohallinnon, pankin ja muun rahoittajan pyytämään tilintarkastuskertomukseen. Sidosryhmien pyytämällä tilintarkastuskertomuksilla ja yrityksen rakenteellisilla tekijöillä ei ole tilastollisesti merkittävää yhteyttä keskenään, joten sidosryhmät pyytävät tilintarkastuskertomuksia nähtäväkseen muiden sellaisten tekijöiden vuoksi, joita ei nyt suoritettavassa tutkimuksessa tutkita. Yrityksen henkilökunnan määrän vaikutus pankin pyytämään tilintarkastuskertomukseen saa χ^2 -riippumattomuustestissä arvon 0,06, joka on vain hieman yli nollahypoteesille asetetun 5 %:n merkitsevyystason. Näiden muuttujien välinen negatiivinen korrelaatio 5 %:n merkitsevyystasolla saa arvon -0,19, joten muuttujien välillä on vähäistä tilastollista yhteyttä. Kontingenssikertoimen (0,2) mukaan riippuvuuden voimakkuus ei ole kuitenkaan merkittävä.

Taulukon 25 mukaan tutkimukseen vastanneen henkilön organisaatioasemalla todettiin olevan tilastollisesti merkitsevä yhteys verohallinnon pyytämään tilintarkastuskertomukseen. Yritykseen liittyvillä rakenteellisilla tekijöillä ei kuitenkaan tätä yhteyttä näytä taulukon 27 tulosten perusteella olevan. Taulukon 27 tulosten osalta ensimmäisestä hypoteesista H_1 jätetään nollahypoteesi H_0 voimaan kaikkien muiden muuttujien välisten yhteyksien osalta lukuun ottamatta yrityksen osakkaiden määrän vaikutusta tilintarkastuk-

sen tarpeellisuuden kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle, joka alitti vaaditun 5 %:n merkitsevyydystason. Vastahypoteesilla H_1 kumotaan siten nollihypoteesi H_0 , ja todetaan yrityksen osakkaiden määrällä olevan vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuden kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle.

Kokonaisuutena yrityksen rakenteellisten tekijöiden todella vähäistä vaikutusta niin vastaajan ominaisuuksien kuin yritystä koskevien tekijöidenkin osalta tilintarkastuksen tarpeellisuuden pidetään yllätyksenä, sillä ensimmäistä hypoteesia johdettaessa tätä yhteyttä pidettiin erittäin todennäköisenä. Lähtökohtaisena oletuksena yrityksen rakenteellisten tekijöiden ajateltiin olevan voimakkaassa riippuvuussuhteessa tilintarkastuksen tarpeellisuuden, mutta nämä oletukset eivät toteutuneet. Ensimmäisen hypoteesin testaustulokset viittaavatkin siihen, että pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuuden vaikuttavat tekijät olisivat yrittäjiin itseensä liittyviä asenteellisia tekijöitä, jotka eivät olisi riippuvuussuhteessa yrityksen rakenteellisten tekijöiden kanssa. Tätä ajatusta tukee vahvasti tilintarkastuksen tarpeellisuuden liittyvien muuttujien välillä suoritettu, taulukon 23 mukainen x^2 -riippumattomuustesti. Tarkastellaan seuraavaksi toista hypoteesia (H_2) varten suoritettua x^2 -riippumattomuustestin tuloksia yrityksen taloushallinnon osaamisen vaikutuksesta tilintarkastuksen tarpeellisuuden.

5.5 Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuden

Pienyrityksen taloushallinnon vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuden testataan samojen tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavien muuttujien osalta, kuin testattiin yrityksen rakenteellisten tekijöiden vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuden. Taulukossa 28 esitetään yrityksen taloushallinnon osaamista kuvaavien muuttujien vaikutus siihen, valitsisiko yritys tilintarkastuksen suoritettavaksi sen ollessa vapaaehtoista.

Taulukko 28. Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.

Muuttuja	χ^2 -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Taloushallinnosta vastaavan organisaatioasema	5,45	4	0,24
Taloushallinnosta vastaavan henkilön koulutus	0,56	2	0,76
Säännöllinen kouluttautuminen	14,8	2	0,001
Tilitoimistopalveluiden käyttö	0,14	1	0,71
Tilitoimisto auktorisoitu	3,13	2	0,21

Taloushallinnon osaamista kuvaavista muuttujista ainoastaan säännöllisellä kouluttautumisella taloushallintoon ja verotukseen liittyvissä työtehtävissä näyttäisi olevan vaikutusta siihen, valitsisivatko tutkimukseen vastanneet yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään siitä huolimatta, että tilintarkastuslaki ei velvoittaisi heitä siihen. Säännöllisen kouluttautumisen χ^2 -riippumattomuustestissä saama erittäin alhainen, lähes nolllaksi jäävä arvo ($0,001 < 0,05$) viittaa tilastollisesti varsin merkittävään riippuvuuteen, jota myös kontingenssikertoimen saama arvo 0,35 tukee jonkin verran. Näin ollen säännöllisen kouluttautumisen ja tilintarkastuksen valitsemisen välillä on tilastollisesti merkittävä ja jossain määrin voimakas riippuvuus. Näiden kahden muuttujan välinen korrelointi on positiivista 1 %:n merkitsevyystasolla korrelaatiokertoimen saadessa arvon 0,35, joten muuttujien välistä riippuvuutta voidaan myös korrelaatiokertoimen osalta pitää merkittävänä.

Kouluttautuminen säännöllisesti taloushallintoon ja verotukseen liittyvissä asioissa näyttäisi lisäävän myös tilintarkastushalukkuutta, sillä 83,3 % säännöllisesti taloushallintohenkilöstöään kouluttavista yrityksistä vastasi kannattavansa tilintarkastusta. Vastaavasti 39 % säännöllisesti taloushallintohenkilöstöään kouluttamattomista yrityksistä valitsisi tilintarkastuksen yrityksessään suoritettavaksi. Tällainen tulos antaa viitteitä siitä, että taloushallinnon osaamisen ylläpitäminen lisää myös tilintarkastuksen arvostusta. Toisen hypoteesin (H_2) vastahypoteesi H_1 jätetään voimaan säännöllisen kouluttautumisen osalta, ja nollahypoteesi H_0 hylätään tämän muuttujan osalta, mutta jätetään voimaan kaikkien muiden taulukossa 28 tarkasteltavana olevien muuttujien osalta.

Hieman yllättävänä voidaan pitää sitä, että χ^2 -riippumattomuustestin tulosten mukaan tilitoimiston käytöllä ei ole tilastollisesti merkittävä vaikutusta tilintarkastushalukkuu-

teen. Tilitoimistoa käyttämättömistä yrityksistä 53,8 % ilmoitti suorittavansa yrityksessään tilintarkastuksen sen ollessa vapaaehtoista, ja tilitoimistoa käyttävien yritysten vastaava osuus on 48,4 %. Tilitoimistoa käyttämättömien yritysten osuuden oletettiin muodostuvan suuremmaksi, jolloin teoreettisessa viitekehyksessä esitetty tilintarkastajan rooli usein pienyrityksen ainoana taloudellisena neuvonantajana olisi saanut enemmän vahvistusta. Kokonaisuutena arvioiden taulukon 28 tulokset kertovat kuitenkin siitä, että yrityksen taloushallinnon osaamisella ei olisi vaikutusta siihen, valitsevatko tutkimuksen kohteena olevat yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi yrityksessään vai eivät. Oteetaan seuraavaksi tarkasteluun mukaan yrityksen sidosryhmät.

Taulukkoon 29 on koottu χ^2 -riippumattomuustestin avulla saadut merkitsevyystasot taloushallinnon osaamisen vaikutuksesta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen tärkeimmille sidosryhmille. Taulukossa esitetään ensin tutkimukseen vastanneiden yritysten taloushallinnon osaamisen vaikutus heidän mielipiteeseensä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta tarkasteltavaksi valituille sidosryhmille, jonka jälkeen esitetään taloushallinnon osaamisen vaikutus myös siihen, että samat sidosryhmät ovat pyytäneet tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen.

Taulukko 29. Taloushallinnon osaamisen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

Selitettävä muuttuja	Organisatioasema	Koulutus	Kouluttautuminen	Tilitoimiston käyttö	Tilitoimisto auktorisoitu
Tarpeellisuus verohallinto	0,36	0,69	0,15	0,68	0,3
Tarpeellisuus pankki	0,14	0,42	0,05	0,83	0,77
Tarpeellisuus muu rahoittaja	0,89	0,88	0,94	0,46	0,97
Tarpeellisuus ky:n äänetön	0,06	0,26	0,03	0,49	0,26
Tarpeellisuus oy:n osakkeenom.	0,73	0,11	0,71	0,74	0,76
Verohallinto pyytänyt	0,22	0,63	0,94	0,32	0,75
Pankki pyytänyt	0,11	0,73	0,02	0,99	0,17
Muu rahoittaja pyytänyt	0,82	0,6	0,13	0,42	0,9

Taulukon mukaan ainoastaan säännöllisellä taloushallintoon ja verotukseen liittyvällä koulutuksella on tilastollisesti merkittävä vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen yrityksen sidosryhmille. Säännöllinen kouluttautuminen koetaan 5 %:n merkitsevyystasolla tarpeelliseksi pankille (0,05) ja kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle (0,03). Kontingenssikertoimen saamien arvojen (pankki 0,29, kommandiittiyhtiö 0,2) mukaan

riippuvuudet eivät ole kuitenkaan merkittävän voimakkaita. Negatiivinen, 5 %:n merkitsevyystasolla ilmenevä korrelaatio (-0,23) kouluttautumisen vaikutuksesta vastaajien kokemana tilintarkastuksen tarpeellisuutena pankille kertoo siitä, että vähäinen kouluttautuminen ja sitä kautta ajan tasalla pysymättömyys taloushallintoon ja verotukseen liittyvissä asioissa lisää tilintarkastuksen tarpeellisuutta. Korrelaatio on samansuuntainen (-0,20) myös kouluttautumisen vaikutuksessa tilintarkastuksen tarpeellisuuteen kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle, jossa tilintarkastuksen tarpeettomaksi kokevat yritykset kouluttavat taloushallintohenkilöstöään tilintarkastuksen tarpeelliseksi kokevia enemmän.

Säännöllisellä kouluttautumisella on tilastollisesti merkittävä vaikutus myös pankin pyytämään tilintarkastuskertomukseen. Merkitsevyystaso 0,02 pankin kohdalla alittaa selvästi vaaditun 5 %:n merkitsevyystason, ja muuttujien välinen korrelaatio 5 %:n merkitsevyystasolla on positiivista korrelaatiokertoimen saadessa arvon 0,23. Kontingenssikertoimen arvon (0,22) mukaan riippuvuuden voimakkuus näiden kahden muuttujan välillä ei ole tilastollisesti merkitsevän voimakasta. Säännöllinen kouluttautuminen on selvästi tilintarkastuksen tarpeellisuuteen pankille vaikuttava tekijä, joka näkyy tutkimukseen vastanneiden mielipiteiden lisäksi myös siinä, että kouluttautumisella on vaikutusta pankkien pyytämien tilintarkastuskertomusten määrään. Yksi tällaista tulosta selittävä tekijä voi olla se, että 72,6 % tutkimukseen vastanneista yrityksistä ilmoitti taloushallinnosta vastaavan henkilön olevan omistaja tai omistajajohtaja.

Taloushallinnosta vastaavan henkilön koulutustaustasta ei kysytty sitä, onko tutkinto suoritettu taloushallinnon koulutusosalta. Näin ollen on hyvin mahdollista ja jopa todennäköistä, että jollakin toisella kuin taloushallinnon alalla tutkinnon suorittaneet omistajat ja omistajajohtajat hankkivat taloushallintoon ja verotukseen liittyvää osaamista kouluttautumalla taloushallintoa ja verotusta koskeviin asioihin myöhemmin. Sidosryhmät saattavat edellyttää tilintarkastuskertomusta nähtäväkseen saadakseen siitä tukea taloushallinnon osaamiselle varsinkin silloin, kun yrityksellä itsellään ei ole riittävää taloushallinnon osaamista käytettävissään. Tällöin tilintarkastus on teoreettisessa viitekehyksessä esitetyn mukaisesti informaation symmetriaa lisäävä tekijä.

On mielenkiintoista, että millään muulla taloushallinnon osaamista kuvaavalla muuttujalla ei säännöllisen kouluttautumisen lisäksi näyttäisi olevan tilastollisesti merkitsevää vaikutusta siihen, kuinka tarpeelliseksi vastaajat kokevat tilintarkastuksen tarpeellisuuden sekä siihen, että taulukon 29 mukaiset sidosryhmät pyytävät tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Merkitsevyystaso 0,06 taloushallinnon päivittäisistä työtehtävistä vastaavan henkilön organisaatioaseman vaikutuksesta vastaajan mielipiteeseen tilintarkastuksen tarpeellisuudesta kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle on hyvin lähellä vaadittua 5 %:n merkitsevyystasoa ($0,06 > 0,05$) nollahypoteesin kumoamiseksi. Nollahypoteesi jätetään kuitenkin voimaan organisaatioaseman osalta, koska vastahypoteesin hyväksymiseksi asetettu raja ei tämän muuttujan kohdalla täyty.

Alun perin oletuksena oli, että tilitoimiston ja auktorisoidun tilitoimiston käyttö olisivat vaikuttaneet tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Erityisesti auktorisoidun tilitoimiston käytön ajateltiin vähentävän tilintarkastuksen tarpeellisuutta merkittävästi. Kokonaisuutena arvioiden tilintarkastuksella näyttää siten olevan sellainen oma, erityinen asemansa sidosryhmien keskuudessa, jolle ei löydy sen tarpeellisuutta selittäviä tekijöitä pienyritysten osalta niiden taloushallinnon osaamisesta. Toisen hypoteesin (H2) vastahypoteesi H_1 väittää, että pienyrityksen taloushallinnon osaamisella on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, ja nollahypoteesin H_0 mukaan tätä vaikutusta ei ole. Nyt testattujen muuttujien vaikutuksesta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen pankille ja kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle jätetään vastahypoteesi H_1 voimaan säännöllisen taloushallinnon ja verotuksen kouluttautumisen osalta, jonka osalta vastahypoteesilla kumotaan nollahypoteesi H_0 myös muuttujan vaikutuksesta pankin pyytämään tilintarkastuskertomukseen. Seuraavaksi tarkastellaan x^2 -riippumattomuustestin avulla tutkimuksen kolmanteen eli viimeiseen hypoteesiin (H3) valittujen muuttujien vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

5.6 Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen

Taloudellista tilannetta kuvaavia muuttujia ovat yrityksen liikevaihto ja sen kehitys viimeisen viiden vuoden aikana, sekä taloudellista tilannetta kuvaavista tunnuslukumuuttu-

jista muodostettu summamuuttuja. Tunnusluvut ovat nähtävissä liitteessä 1 (kysymys 24). Tarkastellaan ensin edellisten tavoin χ^2 -riippumattomuustestillä saatuja tuloksia taloudellisen tilanteen vaikutuksesta siihen, valitsisivatko tutkimukseen vastanneet yritykset tilintarkastuksen yrityksessään suoritettavaksi huolimatta siitä, että se olisi vapaaehtoista.

Taulukko 30. Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen valitsemiseen sen ollessa vapaaehtoista.

Muuttuja	χ^2 -arvo	Vapausaste	Merkitsevyystaso
Liikevaihto	5,59	6	0,47
Liikevaihdon kehitys	2,8	2	0,25
Taloudellinen tilanne	7,03	4	0,13

Taloudellista tilannetta kuvaamaan valituilla muuttujilla ei taulukon 30 mukaan ole lainkaan sellaista vaikutusta yrityksen valintaan suorittaa tilintarkastus, että sitä voitaisiin pitää tilastollisesti merkittävänä. Näin ollen tutkimukseen vastanneiden yritysten tilintarkastushalukkuus muodostuu muista tekijöistä, kuin näiden yritysten taloudellista tilannetta kuvaavista tunnusluvuista ja liikevaihdosta. Tällainen muu tekijä voi olla esimerkiksi luottamuksen ansaitsemisen tarve, johon tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä viitattiin. Kolmannen hypoteesin H3 osalta jätetään nollahypoteesi H_0 voimaan jokaisen taloudellista tilannetta kuvaavan muuttujan vaikutuksesta tilintarkastuksen valitsemiseen. Taloudellisella tilanteella ei näin ollen katsota olevan vaikutusta siihen, valitsisivatko tutkimuksen kohteena olevat yritykset tilintarkastuksen yrityksessään suoritettavaksi ilman lakisääteistä velvoitetta. Tulos on yllättävä, sillä yritysten ajateltiin lähikohtaisesti pyrkivän hyödyntämään tilintarkastajan ammatillista osaamista oman taloudellisen tilanteensa parantamisessa.

Tarkastellaan vielä taulukon 30 mukaisten muuttujien vaikutusta vastaajien mielipiteisiin tilintarkastuksen tarpeellisuudesta yrityksen tärkeimmille sidosryhmille, sekä niiden vaikutusta tarkasteltaviksi valittujen sidosryhmien pyytämiin tilintarkastuskertomuksiin. χ^2 -riippumattomuustestin tulokset on koottu merkitsevyystasojen osalta taulukkoon 31, ja vaatimuksena nollahypoteesin hylkäämiselle käytetään edelleen 5 %:n merkitsevyystasoa. Yrityksen taloudellisen tilanteen vaikutusta kommandiittiyhtiön äänettömän yh-

tiömiehen pyytämään tilintarkastuskertomukseen ei voitu ottaa mukaan x^2 -riippumattomuustestaukseen, koska 50 % odotetuista frekvensseistä jäi alle viiden huolimatta testausta varten muodostetuista summamuuttujista.

Taulukko 31. Taloudellisen tilanteen vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen.

Selitettävä muuttuja	Liikevaihto	Liikevaihdon kehitys	Taloudellinen tilanne
Tarpeellisuus verohallinto	0,08	0,38	0,24
Tarpeellisuus pankki	0,07	0,83	0,39
Tarpeellisuus muu rahoittaja	0,07	0,38	0,9
Tarpeellisuus ky:n äänetön yhtiömies	0,4	0,26	0,44
Tarpeellisuus oy:n osakkeenomistaja	0,68	0,51	0,26
Verohallinto pyytänyt kertomuksen	0,24	0,67	0,5
Pankki pyytänyt kertomuksen	0,07	0,6	0,38
Muu rahoittaja pyytänyt kertomuksen	0,82	0,6	0,17

Taulukossa 31 esitettyjen merkitsevyystasojen perusteella taloudellisella tilanteella ei näytä olevan vaikutusta myöskään tutkimukseen vastanneiden mielipiteisiin tilintarkastuksen tarpeellisuudesta sidosryhmille, eikä taloudellinen tilanne vaikuta sidosryhmien pyytämiin tilintarkastuskertomuksiin. Tulokset ovat hyvin samansuuntaisia taulukon 30 tulosten kanssa. Liikevaihto on ainoa muuttuja, jonka merkitsevyystaso 0,07 on lähellä 5 %:n merkitsevyystasoa. Siten liikevaihdoltaan suuremmilla yrityksillä näyttäisi olevan vähäistä vaikutusta sille, kuinka tarpeelliseksi vastaajat kokevat tilintarkastuksen pankille ja muulle rahoittajalle sekä sille, että pankki on pyytänyt tilintarkastuskertomuksen. Liikevaihdon vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen verohallinnolle 0,08 merkitsevyystasollaan ei myöskään jää kauas vaaditusta merkitsevyystasosta nollahypoteesin hylkäämiseksi. Kolmannen hypoteesin (H3) osalta nollahypoteesi H_0 jätetään x^2 -riippumattomuustestin antamien tulosten perusteella voimaan jokaisen taloudellista tilannetta ja tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavan muuttujan välillä.

Esitetyille tutkimustuloksille on nyt suoritettu Khiin neliö -testiin kuuluvan x^2 -riippumattomuustestin avulla kaikki tarvittavat testaukset nollahypoteesin tai vastahypoteesin voimaan saattamiseksi luvussa 4.4 johdettujen hypoteesien mukaisessa järjestyksessä. Testaukset suoritettiin luvussa 5.2 valittujen muuttujien välisiä yhteyksiä tutkien SPSS -tilastoanalyysiohjelman avulla. Käydään seuraavaksi läpi niitä tutkimustulosten

esittämisen ja analysoimisen aikana esiin nousseita tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin muodostumiseen.

5.7 Tutkimuksella saavutettu reliabiliteetti ja validiteetti

Nyt suoritetun tutkimuksen reliabiliteettiarvoa ei voida täysin tietää suorittamatta tutkimusta uudelleen samoissa olosuhteissa. Tässä voidaan siten pohtia vain niitä todennäköisiä tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa tutkimuksen reliabiliteetin muodostumiseen. Tulkinnalliset tekijät tutkimusaineiston tiedon keräämisvaiheessa pyrittiin poistamaan laatimalla kysely pääosin strukturoituun muotoon, ja antamalla vastaajalle mahdollisuus valita vain yksi vastausvaihtoehto kustakin kysymyksestä. Toteuttamalla kysely tämän lisäksi internet -kyselynä pyrittiin varmistamaan mahdollisimman korkea reliabiliteetti. Kyselylomakkeen kysymyksistä kuusi kappaletta (liite 1, kysymykset 2, 6, 8, 10, 22 ja 23) sisälsi tekstikentän, johon vastaajaa pyydettiin merkitsemään vastauksensa. Nämä kysymykset eivät ole tulkinnanvaraisia, mutta niiden luokittelumahdollisuuksista johtuvien vaihtoehtojen vuoksi ne saattavat tuottaa erilaisia vastauksia, ja vaikuttaa siten myös tulosten analyysituloksiin.

Kyselylomakkeen tulkinnanvaraisia kysymyksiä (liite 1, kysymykset 9, 18, ja 30) täsmennettiin sen varmistamiseksi, että vastaaja ja tutkimuksen tekijä ymmärtävät asian samalla tavalla. Tällainen kysymys on esimerkiksi perheyriyksen määritelmä, joka ilman operationalisointia voidaan ymmärtää useilla tavoilla. Kyselylomakkeen kysymyksissä 37 ja 38 vastaajalle annettiin lopuksi mahdollisuus kertoa kokemistaan tilintarkastukseen liittyvistä hyödyistä ja haitoista. Näiden kysymysten reliabiliteettiarvoa ei voitane pitää kovin hyvänä sen vuoksi, että niissä vastaajan mieliala vastaushetkellä saattaa vaikuttaa mielipiteeseen. Tutkimustulosten analysoinnissa näiden kahden kysymyksen vastauksia ei sen vuoksi hyödynnetty. Nyt suoritetun tutkimuksen reliabiliteetin arvioidaan olevan hyvä, kun otetaan huomioon, että saadut tutkimustulokset tukevat aikaisempia luvussa 1.2 esiteltyjä tutkimuksia. Aikaisemmista tutkimustuloksista huomattavasti poikkeavat tulokset tämän tutkimuksen osalta olisivat luotettavuusepäilyjen lisäksi nostaneet pintaan kysymyksiä myös tutkimuksen validiteetista, jota arvioidaan seuraavaksi.

Tutkimustulosten analysointivaiheen aikana ilmeni yhteen kyselylomakkeella olevaan kysymykseen (liite 1, kysymys 17) liittynyt ongelma, jolla saattaa osittain olla vaikutusta siihen, voidaanko tutkimuksen mittausta kaikilta osin pitää alkuperäisten tavoitteiden mukaisena arvioitaessa toisen hypoteesin H2 mukaista väitettä taloushallinnon osaamisen vaikutuksesta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Tämän mahdollisesti validiteettia heikentävän vaikutuksen todennäköisyyden arvioidaan olevan kuitenkin hyvin pieni. Kysymys ”Mikä seuraavista on yrityksenne taloushallinnossa työskentelevän henkilön koulutus?” ei antanut oikeanlaista kuvaa yrityksen taloushallinnosta vastaavan henkilön taloushallinnon osaamisesta, koska tällä kysymyksellä ei saatu vastausta siihen, onko taloushallinnossa työskentelevä henkilö suorittanut taloushallintoon liittyvän tutkinnon. Kansakoulun, peruskoulun tai ylioppilastutkinnon suorittaneiden osalta pääteltiin, että heillä ei ole taloushallinnon koulutusta. Opistotason ja korkeakoulun suorittaneiden osalta tätä päätelmää ei sen sijaan voitu tehdä, minkä vuoksi taloushallinnon osaamisen vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen pohdittaessa on syytä huomioida tämä puute.

Muita validiteettiin mahdollisesti sitä heikentävästi vaikuttavia tekijöitä ei analyysin aikana ilmennyt, mutta seuraavien jonkin verran tulkintaa aiheuttaneiden kyselylomakkeen kysymysten olemassaolosta on lukijankin hyvä tietää. Kysymyksessä 10 tiedusteltiin vastaajan ja hänen perheensä yhteenlaskettua omistusosuutta prosentteina yrityksessä. Kysymyksen tulkinta olisi ollut vaivatonta, jos kyselyn saatekirjeessä kysely olisi pyydetty osoittamaan organisaatiossa sen omistajalle tai omistajajohtajalle. Näin ei kuitenkaan tehty. Taulukon 9 mukaan vastaajista 70,8 % ilmoitti omistavansa yrityksestä 75 % tai enemmän, josta voidaan päätellä kyselyn kulkeutuneen yrityksissä niiden henkilöiden vastattavaksi, joiden alun perin toivottiinkin vastaavan kyselyyn. Kysymyksen 10 tulkinnalle saatiin tukea myös neljännessä kysymyksestä, jossa tiedusteltiin vastaajan organisaatioasemaa yrityksessä. Pohdittaessa vastaajan ominaisuuksien vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, on hyvä tietää, että yrityksen toimitusjohtajaksi itsensä merkinnyt vastaaja saattaa olla myös yrityksensä omistaja tai omistajajohtaja. Tutkimustulosten analysoinnissa oletettiin kuitenkin, että toimitusjohtajaksi itsensä ilmoittanut ei ole yrityksen omistaja.

Tällä tutkimuksella pyrittiin mahdollisimman tarkoin mittaamaan niiden muuttujien välisiä yhteyksiä, joilla todettiin saatavan vastaukset tutkimukselle asetettuihin hypoteeseihin. Tavoitteen arvioidaan toteutuneen kohtuullisen hyvin säilyttämällä luokitteluvapaus tutkijalla itsellään edellä mainittujen kysymysten osalta, ja esittämällä kyselylomakkeella tilintarkastuksen tarpeellisuuteen liittyviä kysymyksiä monesta näkökulmasta. Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavat tekijät haluttiin saada selville myös yritykselle itselleen, mutta myös sen sidosryhmille. Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen yritykselle itselleen saatiin vastaus kysymällä, valitsisiko yritys tilintarkastuksen suoritettavaksi ilman lakisääteistä velvoitetta. Tilintarkastuksen sidosryhmämerkitykseen haettiin vastausta pyytämällä vastaajaa merkitsemään mielipiteensä (1=täysin tarpeeton,...5=erittäin tarpeellinen) kysymyksessä 33 lueteltujen sidosryhmien kohdalle.

Asetettujen hypoteesien mukaisten tilintarkastuksen tarpeellisuutta selittävien muuttujien (yrityksen rakenne, taloushallinnon osaaminen, taloudellinen tilanne) osalta haluttiin saada selville, onko niillä todellista merkitystä sidosryhmille kysymällä (liite 1, kysymys 34), onko jokin kysymyksessä luetteluista sidosryhmistä pyytännyt yritykseltä tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Tällä haluttiin eliminoida pois vastaajan vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen sidosryhmille, joten tätä pidetään tutkimuksen validiteetin kannalta tärkeimpänä mittarina.

Lopuksi todetaan vielä muutamien kysymysten (liite 1, kysymykset 18, 20 ja 28) ei osaa sanoa -vastausten tulkitseminen ei -vastauksiksi niiden muuttujien kohdalla, joita ei toisen muuttujaparin summamuuttujan muodostamisen jälkeen olisi voitu ilman tätä tulkintaa käyttää χ^2 -riippumattomuustestissä. SPSS ilmoitti ennen tuota muunnosta yli 20 % odotetuista frekvensseistä jäävän alle viiden. Tutkimuksen validiteettivaikutusta tämän tutkimusaineiston pienuudesta todennäköisesti johtuvan seikan osalta ei tunneta, jonka vuoksi tästä ei voida muodostaa varmaa mielipidettä tulkinnan vaikutuksesta validiteettiin. Käydään seuraavaksi vielä kokonaisuutena läpi tutkimustulokset lähinnä esitettyjen hypoteesien pohjalta.

5.8 Johtopäätöksiä tutkimustuloksista

Kyselylomakkeen neljännessä osiossa kysytyjen tilintarkastuksen tarpeellisuuteen liittyvien kysymysten vastausjakaumat ovat hyvin samansuuntaisia aikaisempien tutkimustulosten kanssa (Baldacchino & Tabone 2003; Collis, Jarvis & Skerrat 2004; HUUHTANEN 1993; Koskela 1990), kuten myös taloushallinnon osaamisen osalta kyselylomakkeen osiossa kaksi tiedusteltu tilitoimiston käytön laajuus. Kysymykseen sidosryhmän pyytämästä tilintarkastuskertomuksesta (liite 1, kysymys 21) saatuja vastauksia ei voitu verrata aikaisempiin tutkimustuloksiin, koska niissä ei kysyty tätä asiaa. Tämän kysymyksen osalta tulokset ovat erittäin mielenkiintoisia, sillä vastaajat ilmoittivat sidosryhmistä pääasiassa vain verohallinnon (34 %), pankin (53,8 %) ja muun rahoittajan (33 %) pyytäneen tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Mielenkiintoista on myös kyselyyn vastanneiden yritysten vastustaminen tilintarkastuksen suorittamista auktorisoidussa tilitoimistossa, ja halukkuus poistaa maallikkotilintarkastuksen käyttömahdollisuus. Tarkastellaan seuraavaksi esitettyihin hypoteeseihin liittyviä tutkimustuloksia muuttujien välillä suoritettujen χ^2 -riippumattomuustestien osalta.

Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavia tekijöitä nyt suoritettun tutkimuksen aineistossa testattiin 18 selittävän muuttujan avulla, jonka lisäksi selitettäviä muuttujia, eli tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavia muuttujia oli hypoteesien testauksessa mukana yhdeksän kappaletta. Muuttujien välillä suoritettujen χ^2 -riippumattomuustestien tulokset olivat niin monimuotoisia, että niistä on koottu kokonaiskuvan parantamiseksi yhteenveto seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon (taulukko 32). Taulukkoon on koottu kaikki hypoteesien testauksessa suoritettujen χ^2 -riippumattomuustestien tulokset siltä osin, jätettiinkö kunkin muuttujaparin kohdalla nollihypoteesi voimaan, vai kumottiinko se vastahypoteesilla.

Vastahypoteesilla kumottiin nollihypoteesi kahdeksan kertaa, joka on vain 4,9 % kaikkien testausten (162 kpl) yhteismäärästä. Osuus on todella pieni. Ensimmäinen hypoteesi väittää yrityksen rakenteellisilla tekijöillä olevan vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Nyt suoritettun tutkimuksen aineiston perusteella tätä vaikutusta ei voida sanoa

juurikaan olevan, sillä kymmenestä rakenteellista tekijää kuvaavasta muuttujasta vain vastaajan organisaatioasemalla, yrityksen iällä, yhtiömuodolla ja osakkaiden määrällä ilmeni nollahypoteesin hylkäämiseen johtanutta tilastollista riippuvuutta. Riippuvuuden merkittävyys tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaaville muuttujille ilmeni kunkin muuttujan kohdalla vain yhden kerran, joten sidosryhmämerkittävyys niin vastaajien itsensä kokemana, kuin sidosryhmien todellisena tarpeena saada tilintarkastuskertomus nähtäväkseen, on varsin vähäinen.

Taulukko 32. Yhteenveto tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavista tekijöistä.

Tarpeellisuus sidosryhmälle / Sidosryhmä pyytänyt kertomuksen									
Selittävä muuttuja	Valitsee tilintark.	Vero- hallinto	Pankki	Muu	Ky	Oy	Vero- hallinto	Pankki	Muu
RAKENNE (H1)									
Sukupuoli	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Ikä	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Koulutus	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Organisaatioasema	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₁	H ₀	H ₀
Yrityksen ikä	H ₁	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Yhtiömuoto	H ₁	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Osakkaiden määrä	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₁	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Perheyritys	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Omistusosuus	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Henkilökunnan määrä	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
TALOUSHALLINTO (H2)									
Organisaatioasema	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Koulutus	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Säännöllinen kouluttautuminen	H ₁	H ₀	H ₁	H ₀	H ₁	H ₀	H ₀	H ₁	H ₀
Tilitoimiston käyttö	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Auktorisoidun tilitoimiston käyttö	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
TALOUD. TILANNE (H3)									
Liikevaihto	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Liikevaihdon kehitys	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀
Tunnusluvuilla mitattuna	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀	H ₀

Vastaajan organisaatioasema osoittautui vaikuttavaksi tekijäksi verohallinnon pyytämien tilintarkastuskertomusten määrään, ja yrityksen iällä sekä yhtiömuodolla ilmeni olevan vaikutusta siihen, valitsisivatko yritykset tilintarkastuksen suoritettavaksi sen ollessa vapaaehtoista. Tilintarkastushalukkuus ilmeni suurempana nuorissa kuin vanhoissa yrityksissä, jonka lisäksi osakeyhtiöissä kannatettiin tilintarkastusta enemmän kuin henkilöyh-

tiöissä. Tämä tulos on alkuperäisten oletusten mukainen. Yrityksen osakkaiden määrällä ilmeni olevan vaikutusta vastaajan mielipiteeseen tilintarkastuksen tarpeellisuudesta kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle siten, että osakkaiden määrä lisäsi tilintarkastuksen kokemista tarpeelliseksi. Ensimmäisen hypoteesin mukaisilla rakenteellisilla tekijöillä oletettiin olevan vaikutusta ennen kaikkea sidosryhmien pyytämiin tilintarkastuskertomuksiin, ei niinkään vastaajien mielipiteisiin tilintarkastuksen tarpeellisuudesta sidosryhmille. Näin on kuitenkin vain organisaatioaseman vaikutuksen osalta verohallinnon pyytämien tilintarkastuskertomusten määrään.

Toinen hypoteesi väittää yrityksen taloushallinnon osaamisella olevan vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Tulosten perusteella tätä vaikutusta on ainoastaan säännöllisellä kouluttautumisella taloushallintoon ja verotukseen liittyvissä asioissa. Tämän muuttujan kohdalla vastahypoteesilla kumottiin nollahypoteesi neljä kertaa, joka on puolet kaikkien voimaan saatettujen vastahypoteesien määrästä. Vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen on siten moniulotteinen; säännöllisellä kouluttautumisella on vastaajien mielestä vaikutusta siihen, valittaisiinko tilintarkastus suoritettavaksi sen vapaaehtoisuudesta huolimatta. Mitä enemmän kouluttaudutaan, sitä useammin myös tilintarkastus valittaisiin suoritettavaksi. Vähäinen kouluttautuminen puolestaan lisää tilintarkastuksen tarpeellisuutta vastaajien mielestä pankille ja kommandiittiyhtiön äänettömälle yhtiömiehelle. Sidosryhmien pyytämistä tilintarkastuskertomuksista säännöllisellä kouluttautumisella on vaikutusta vain pankille. Toisen hypoteesin osalta auktorisoidun tilitoimiston käytön ajateltiin vaikuttavan tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, joten tulos on tältä osin päinvastainen.

Kolmannen hypoteesin mukaan yrityksen taloudellisella tilanteella on vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Tämän hypoteesin osalta nollahypoteesi jätettiin voimaan jokaisen muuttujan kohdalla. Tulos on yllättävä, sillä tilintarkastuksen oletettiin lähdekirjallisuuden perusteella olevan tarpeellista etenkin pankeille ja verohallinnolle myös pienyritysten osalta. Kaikkien tämän tutkimuksen tilastollisten testausten, ja voimaan saatettujen nollahypoteesien myötä on todettava tilintarkastuksen tarpeellisuuden johtuvan hyvin pitkälle muista kuin tässä tutkimuksessa tutkituista tekijöistä. Näihin muihin

tekijöihin viittaa esimerkiksi taulukko 23, jonka mukaan tutkimukseen vastanneissa yrityksissä tilintarkastus valittaisiin suoritettavaksi vastaajien mielipiteiden perusteella, ei sidosryhmän pyytämän tilintarkastuskertomuksen perusteella. Vastaajien mielipiteisiin tilintarkastushalukkuudesta eivät puolestaan pääsääntöisesti vaikuttaneet taulukon 32 mukaiset muuttujat lukuun ottamatta yrityksen ikää, yhtiömuotoa ja säännöllistä koulutautumista.

6 LOPPUPÄÄTELMÄT

6.1 Yhteenveto tutkimuksesta

Suomen tilintarkastuslaista on tulossa vuoden 2006 aikana hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi tilintarkastuslaiksi. Tilintarkastuslakimuutos liittyy Euroopan Unionin lokakuussa 2005 muuttamaan kahdeksanteen yhtiöoikeudelliseen direktiiviin ja sen mukanaan tuomiin vaatimuksiin. On hyvin todennäköistä, että samassa yhteydessä Suomessa luovutaan maallikkotilintarkastuksesta, ja pienet yritykset vapautetaan tilintarkastuksesta kokonaan. Vilkasta keskustelua on käyty siitä, minkä kokoiset yritykset tulisi vapauttaa tilintarkastusvelvollisuudesta, ja kauppa- ja teollisuusministeriö on teetättänyt aiheesta myös kaksi raporttia.

Tämän tutkimuksen tavoitteeksi asetettiin selvittää pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuuden vaikuttavia tekijöitä pienyrityksen näkökulmasta. Tämän lisäksi tutkimuksella haluttiin saada ajankohtaista, pienyrityksiin liittyvää tietoa tulossa olevan tilintarkastuslakimuutoksen tiimoilta selvittämällä internetissä toteutetun kyselyn avulla pienyrittäjien mielipiteitä tilintarkastusvelvollisuudesta erikokoisissa ja -tyyppisissä yrityksissä. Tutkimustavoitteen toteuttamiseksi johdettiin aikaisempien tutkimusten ja teoreettisen viitekehyksen perusteella kolme hypoteesia, joiden vastahypoteesien mukaan pienyrityksen rakenteellisilla tekijöillä, taloushallinnon osaamisella sekä taloudellisella tilanteella väitettiin olevan vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Nollahypoteesien mukaan väitettiin, että valituilla tekijöillä tätä vaikutusta ei ole.

Tutkimuksen kohteeksi valittiin otannalla 250 pienyritystä (liikevaihto 0,035 - 2,5 milj. euroa) Kainuun, Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan alueelta. Tutkimus valittiin suoritettavaksi kontekstissa, jonka mukaan tilintarkastus on koko yhteiskuntaa palveleva tehtävä, eikä siten ainoastaan yrityksen omistajia varten. Tutkimukselle muodostetussa informaation symmetriaan perustuneessa viitekehyksessä tilintarkastuksella tulkittiin olevan tilinpäätösinformaation laatua lisäävä merkitys, jonka seurauksena tilinpäätösinformaation vastaanottaja voisi luottaa tilinpäätöksen oikeellisuuteen. Tämän tutkimuksen empiirisen

aineiston tilastollisen testauksen tulkinta perustui tutkimukselle muodostettuun viitekehukseen, jonka mukaan tutkimusaineistosta etsittiin tilintarkastusta puoltavia tai sitä vastaan olevia tekijöitä.

Teoreettisessa viitekehyksessä tilintarkastus katsottiin pienyritykselle tarpeelliseksi monien pienyrityksen erityispiirteistä johtuvien seikkojen vuoksi, jolloin tilintarkastajan ajateltiin konsultoinnin kautta tukevan yrityksen omia taloushallinnossa ilmeneviä puutteita. Saatujen tutkimustulosten perusteella kirjanpitoon, tilinpäätökseen sekä verotukseen liittyvän laillisuusvalvonnan jälkeen näihin asioihin liittyvä konsultointi katsottiinkin seuraavaksi tärkeimmäksi tilintarkastajalta saatavaksi palveluksi. Tutkimukseen vastanneet kokivat tilintarkastuksen sitä tarpeellisemmaksi, mitä suuremmasta yrityksestä liikevaihdolla ja henkilökunnan määrällä mitattuna oli kysymys, joiden lisäksi tilintarkastus koettiin tarpeelliseksi myös suuren yhteiskunnallisen vastuun omaaville yrityksille. Yhden miehen yrityksille ja perhey yrityksille tilintarkastusta ei koettu tarpeelliseksi, ja enemmistö vastaajista luopuisi maallikkotilintarkastuksesta. Erittäin mielenkiintoisena tuloksena voidaan pitää kielteistä asennetta auktorisoidun tilitoimiston suorittamaa tilintarkastusta kohtaan pienyrityksissä.

Nyt suoritettujen tutkimusten perusteella pienyrityksen rakenteellisilla tekijöillä, taloushallinnon osaamisella ja taloudellisella tilanteella ei muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ole vaikutusta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen. Säännöllinen taloushallintoon ja verotukseen liittyvä kouluttautuminen osoittautui tilastollisissa testauksissa ainoaksi tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavaksi sellaiseksi tekijäksi, jolla voidaan sanoa olevan merkitystä tämän tutkimuksen tulosten kannalta. Kaikki suoritettujen testaukset muuttujien välillä viittasivat siihen, että tutkimukseen osallistuneissa yrityksissä tilintarkastus koetaan tarpeelliseksi yritykselle ja niiden sidosryhmille sellaisten tekijöiden vuoksi, joita ei tutkittu tässä tutkimuksessa. Tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vastaajille ei vaikuttanut edes se, oliko sidosryhmä pyytänyt heiltä tilintarkastuskertomuksen vai ei.

Teoreettisessa viitekehyksessä korostettiin tilintarkastuksen merkitystä yrityksen sidosryhmille. Tutkimukseen vastanneet yritykset ilmoittivat pääsääntöisesti vain pankin

(53,8 %), verohallinnon (34 %) ja muun rahoittajan (33 %) pyytäneen heiltä tilintarkastuskertomuksen nähtäväkseen. Tulosten perusteella tilintarkastuksen sidosryhmämerkitys näyttäisi muotoutuvan siitä, että tilintarkastus on suoritettu, vaikka tilintarkastuskertomusta ei pyydetäkään. Tilintarkastuskertomusten pelkistetystä sisällöstä johtuen saattaa olla mahdollista, että sidosryhmät eivät halua tilintarkastuskertomusta nähtäväkseen, vaan heille riittää tieto siitä, että yritys on tilintarkastuslain perusteella tilintarkastusvelvollinen. Tällöin jo pientenkin yritysten kuulumisen lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden piiriin saisi sidosryhmissä aikaan luottamusta.

Pienyritysten vapautuessa tilintarkastusvelvollisuudesta lakimuutoksen myötä, joutuisivat sidosryhmät uuden tilanteen eteen miettiessään olemassa olevan luottamuksensa tasoa pienyritysten toimintaan. Tällöin sidosryhmät saattavat ryhtyä edellyttämään pienyrityksiltä tilintarkastusta, vaikka laki ei heitä siihen velvoittaisikaan. Voi jopa käydä niin, että tilintarkastuskertomuksia ryhdytään pyytämään enenevässä määrin nykyiseen verrattuna. Tilintarkastusvelvollisuuden poistuminen saattaa muodostua kaikkia osapuolia haittaavaksi ongelmaksi niiden yritysten kohdalla, joiden tilintarkastusvelvollisuus vaihtelee. Tilintarkastajille koituisi huomattavan paljon lisätyötä hänen perehtyessään niiden vuosien kirjanpitoon ja tilinpäätöksiin, jolloin tilintarkastusta ei ole suoritettu. Kun tarkasteluun otetaan vielä mukaan pienyritysten erityispiirteet, voisi tilintarkastuksesta muodostua liiaksi resursseja vievä tehtävä.

6.2 Tutkimustulosten yleistettävyys

Tutkimuksen yleistettävyuden kannalta tutkimusaineiston kokoa ja tutkimuksen maantieteellistä aluetta on pidettävä jonkin verran rajoittavina tekijöinä. Tutkimustulosten yleistäminen koskemaan koko perusjoukkoa voidaan kuitenkin suorittaa niiden tilintarkastuksen tarpeellisuutta kuvaavien kysymysten osalta, joissa kysyttiin vastaajan mieltä tilintarkastuspalveluiden tärkeydestä, sekä tilintarkastuksen tarpeellisuutta sidosryhmille. Tutkimustulosten esittämisen yhteydessä mainittujen aiempien, jopa 15 vuotta sitten suoritettujen tutkimusten tulokset tukevat tämän tutkimuksen tuloksia näiltä osin. Tätä kuvastaa hyvin esimerkiksi tilintarkastuksen valitseminen suoritettavaksi ilman la-

kisääteistä velvoitetta: noin puolet pienyrityksistä valitsisi tilintarkastuksen suoritettavaksi, vaikka laki ei heitä siihen velvoittaisikaan. Aiempien tutkimusten ja tämän tutkimuksen perusteella ei voida näin ollen esittää syytä, miksi tutkimustuloksia ei voitaisi yleistää koskemaan koko perusjoukkoa.

Tutkimustuloksia ei lähdetä yleistämään yrityksen rakenteellisten tekijöiden, taloushallinnon osaamisen ja taloudellisen tilanteen vaikutuksesta tilintarkastuksen tarpeellisuuteen, sillä tässä tarkastelussa mukaan olisi otettava enemmän kuin yksi muuttuja. Taus-tamuuttujien vaikutus tilintarkastuksen tarpeellisuuteen saattaa olla erilainen esimerkiksi pääkaupunkiseudulla kuin nyt suoritettun tutkimuksen maantieteellisellä alueella.

6.3 Jatkotutkimussuosituksia

Tämä tutkimus sijoittui ajankohtaan, jolloin pienyrityksen tilintarkastusvelvollisuuden laajuus on mukana vasta keskusteluissa, eikä siten osana jokapäiväistä toimintaa näissä yrityksissä. Tilintarkastuslakimuutoksen toteuduttua voisi olla hyödyllistä hankkia sidosryhmiltä tietoa siitä, pyytävätkö he tilintarkastusvelvollisuudesta vapautetuilta yrityksiltä tilintarkastuskertomuksia, ja jos pyytävät, niin minkä tyyppisiltä yrityksiltä. Tutkimuksen loppuvaiheessa mielenkiinto kohdistui niihin tekijöihin, joista pienyrityksen tilintarkastuksen tarpeellisuus muodostuu. Yrittäjistä noin puolet toteuttaisi tilintarkastuksen ilman lakisääteistä velvoitetta, mutta tilintarkastushalukkuus ei selity nyt suoritettun tutkimuksen hypoteeseilla. Hypoteeseja voisi kehittää edelleen tutkimalla esimerkiksi, kokevatko pienyrittäjät tarpeelliseksi ansaita sidosryhmiltään luottamusta tilintarkastuksen avulla.

Sidosryhmien pyytämien tilintarkastuskertomusten vähäinen määrä oli yllätys, joten tätä aihepiiriä olisi hyvä lähestyä sidosryhmiin suuntautuvalla tutkimuksella. Auktorisoidun tilitoimiston vaikutusta tilintarkastuskertomusten huomautuksiin olisi mielenkiintoista tutkia, sillä auktorisoitua tilitoimistoa johtaa usein tilintarkastaja-tutkinnon suorittanut henkilö.

LÄHTEET

- Aaltonen, T. & Junkkari, L. (1999). *Yrityksen Arvot ja Etiikka*. Juva: WSOY.
- Aho, T. & Vänskä, H. (1996). *Tilintarkastuslaki ja Hyvä Tilintarkastustapa (2. uudistettu painos)*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Airaksinen, M. & Jauhiainen, J. (1997). *Osakeyhtiölaki*. Porvoo: WSOY.
- Antle, R. (1982). The auditor as an economic agent. *Journal of Accounting Research*, 20(2), 503-527.
- Arens, A., Elder, R.J. & Beasley, M.S. (2003). *Essentials of Auditing and Assurance Services - an Integrated Approach*. New Jersey: Prentice Hall.
- Baldacchino, P.J. & Tabone, N. (2003). The statutory audit in owner-managed companies in Malta. *Managerial Auditing Journal*, 18 (5), 387-399.
- Barbadillo, E.R., Humphrey, C. & Benau, M.A.G. (2000). Auditors versus third parties and others: the unusual case of the spanish audit liability "crisis". *Accounting History*, 5(2), 119-146.
- Canning, M. & Gwilliam, D. (1999). Non-audit services and auditor independence: some evidence from Ireland. *The European Accounting Review*, 8(3), 401-419.
- Collis, J., Jarvis, R. & Skerrat, L. (2004). The demand for the audit in small companies in the UK. *Auditing and Business Research*, 34(2), 87-100.
- Davison, I.H. (1979). The new auditing standards and the smaller company. *Accountancy*, 90(1028), 60-62.

Dunn, J. (1996). Auditing. Theory & Practice (2nd edition). Great Britain: Prentice Hall Europe.

Euroopan Yhteisö. (2003). EU:n komission suositus 2003/361/EY. Luettu 23.9.2005.
http://europa.eu.int/eur-lex/pri/fi/oj/dat/2003/l_124/l_12420030520fi00360041.pdf.

Fant, J.E. (1994). Revisorns roll – en comparative studie av revisorerers, företagsledares och aktieägares attityder till extern revision i Finland och Sverige. Svenska Handelhögskolan Nr 53. Helsingfors.

Flint, D. (1988). Philosophy and Principles of Auditing. London.

Gaa, J.C. (1991). The expectations game: regulation of auditors by government and the profession. *Critical Perspectives on Accounting*, 2(1), 83-107.

Gwilliam, D. (1987). A Survey of Auditing Research. London: Prentice-Hall International (UK) Ltd.

HE 295/1993. Hallituksen esitys eduskunnalle tilintarkastuslaiksi.

Heikkilä, T. (2004). Tilastollinen Tutkimus (5. uudistettu painos). Helsinki: Edita Prima Oy.

Heikkilä, T. (2005). Tilastollinen Tutkimus (5.-6. painos). Helsinki: Edita Prima Oy.

Helenius, A. (2004). Miten tilintarkastus on muuttunut 50 vuoden aikana – ja erityisesti millaista se oli 50 vuotta sitten. *Tilintarkastus-Revision*, 48(4), 45-52.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2004). Tutki ja Kirjoita (10. osin uudistettu painos). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Horsmanheimo, P. (1998). Odotuskuilu vainoaa tilintarkastajaa. *Tilisanomat*, 19(3), 38-46.

Horsmanheimo, P. & Steiner M-L. (2002). *Tilintarkastus – Asiakkaan Opas*. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Horsmanheimo, P. (2004). Vaatiiko kansainvälinen kehitys lisäämään tilintarkastajien valvontaa? *Tilintarkastus-Revision*, 48(4), 30-43.

Horsmanheimo, P. (2005). Pienyritysten tilintarkastuksen tulevaisuus. *Tilisanomat*, 26(2), 37-41.

Humphrey, C., Turley, S. & Moizer, P. (1993). Protecting against detection: the case of auditors and fraud? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 6(1), 39-62.

Huuhtanen, J-P. (1993). *Tilintarkastuksen tarpeellisuus yrittäjän näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin kauppakorkeakoulu.

Jahnukainen, I. (1992). *Uudistuva Pienyritys*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jensen, M.C. & Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.

Johnson, P. & Gill, J. (1993). *Management Control and Organizational Behavior*. London: PCP Ltd.

Juonala, P. (1998). Tilintarkastus kommandiittiyhtiöissä. *Tilisanomat*, 19 (2), 46 – 49.

Juvonen, P. (2003). *Tilintarkastuksen erityispiirteet pienyrityksessä*. Pro gradu -tutkielma. Turun kauppakorkeakoulu.

Jägerhorn, R. (1965). Informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser. Svenska handelshögskolan. Ekonomi och samhälle. Skrifter utgivna vid Svenska Handelshögskolan, Nr. 12. Helsingfors.

Kaisanlahti, T. (1999) Luonnos kirjanpitolain ja tilintarkastuslain muuttamisesta - yhteenveto lausunnoista. Tutkimuksia ja raportteja 1/2000. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

Kallinen, S. (2004). Pienyrityksen ominaisuuksien vaikutus hyväksytyyn tilintarkastajan valintaan. Kauppatieteellinen tiedekunta. Laskentatoimen ja rahoituksen laitos. Pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.

Kallio, M., Korhonen, P. & Salo, S. (2003). Johdatus Kvantitatiiviseen Analyysiin Taloustieteissä (3. uudistettu painos). Helsinki: Hakapaino Oy.

Kaplan, Robert S. & Atkinson, Anthony A. (1998). Advanced Management Accounting. Englewood Cliffs (NJ). Prentice Hall.

Keasey, K., Watson, R. & Wynarczyk, P. (1988). The small company audit qualification: A Preliminary Investigation. Accounting and Business Research, 18 (72), 323-333.

KHT-yhdistys. (2002). Tilintarkastus. Helsinki: Gummerus.

KHT –yhdistys. (2005). Tilintarkastusalan suositukset 2005. Helsinki: KHT-Media Oy.

Koskela, M. (1990). Tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-125. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.

Koskela, M. (1999). Pienten yritysten tilintarkastus – onko se tarpeellista? Teoksessa Hookana-Turunen, H. (toim.). Tutkija, Opettaja, Akateeminen Vaikuttaja ja Käytännön

Toimija Professori Reino Majala 65 vuotta. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja C-1:1999. Turku: Kirjapaino Grafia Oy, 83-92.

Koskela, M. (2005). Tilintarkastajan näkökulma pk-yrityksissä havaittuihin ongelmiin. Tilisanomat, 26(6), 21-23.

Koskinen, H. E. (1999). Tilinpäätöksen Lainmukaisuus ja Tilintarkastuskertomus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kosonen, L. (2005). Vaarinpidoista virtuaaliaikaan - sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Lappeenranta: Acta Universitatis Lappeenrantaensis 210. Lappeenranta.

KTM. (1992). Tilintarkastusjärjestelmän kehittämistoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1992:14. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

KTM. (1998). Tilintarkastajan raportointivelvollisuuden laajuus. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 6/1998. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

KTM. (2003). Tilintarkastuslakityöryhmän raportti. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 12/2003. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö. Luettu 26.8.2005.

<http://www.ktm.fi/files/14201/tilintarkastuslakiraportti.pdf>.

KTM (2005). Tilintarkastajille yhteiset pelisäännöt EU:ssa. 162/2005, 11.10.2005. Luettu 22.10.2005.

<http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=97139&k=fi&old=754&rapo=1240>.

KTM (2006). Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset. KTM Rahoitetut tutkimukset 2 /2006. Helsinki: Kauppa- ja teollisuusministeriö.

Kärkkäinen, H. (1998). Tilintarkastajien uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta. Lissensiaatintyö. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Taloustieteellisiä julkaisuja B 6. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Lee, T. (1993). Corporate Audit Theory. Alabama. Chapman & Hall.

Leppiniemi, J. (1993). Hyvä Kirjanpito. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Leppiniemi, J. (2004). Tilintarkastuspakko ? Tilintarkastus-Revision, 48(2), 8-15.

Macintosh, Norman, B. (1994). Management Accounting and Control Systems. An Organizational and Behavioral Approach. Queen's University, Kingston, Canada. John Wiley & Sons.

Mautz, R. K. & Sharaf, H. A. (1961). The Philosophy of Auditing. Florida: American accounting association.

Morton, S. (1993). Strategic auditing for fraud. Accounting Review, (68)4, 825-839.

Neilimo, K. & Näsi, J. (1987). Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede – tutkimus positivismiin soveltamisesta. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A 2: Tutkielmia ja raportteja 12. Tampere: Tampereen yliopisto.

Näsi, S. (1987). Laskentatoimen kehityskuva. Suomalaiseen laskentatoimen doktriiniin ja liiketaloudelliseen ammattilehtikirjoitteluun perustuva historiantutkimus. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Sarja A1: Tutkimuksia 31. Tampere: Tampereen yliopisto.

OM (1998). Pienyhtiöt ja yhtiölainsäädäntö. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 1/1998. Helsinki: Oy Edita Ab.

OM (2003). Osakeyhtiölakityöryhmän mietintö 6.5.2003. Luettu 15.9.2005.
<http://www.om.fi/uploads/yf6e9rfapn5glur.pdf>.

Peiponen, J. (1997). Lakisääteisen tilintarkastuksen tarpeellisuus pienissä henkilöyhtiöissä. Pro gradu -tutkielma. Kaupallis-tekninen tiedekunta. Laskentatoimen laitos. Vaasan yliopisto.

Pihlanto, P. (1996). Tieto laskentainformaation tuottajan ja hyväksikäyttäjän tajunnan ilmiönä. Sarja A-8. Turku: Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja.

Pirinen, P. (1998). Akateemisesta tilintarkastustutkimuksesta Suomessa ja vähän muualakin. *Tilintarkastus-Revision*, 42(7), 508-512.

Pohjola, A-K. (2001). Konsultin salkku ja tarkastajan silmälasit – tilintarkastajan konsultointi pienyrityksessä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Porter, B. (1993). An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research*, 24(93), 49-68.

Power, M. (1994). The audit explosion. Paper No 7. London: Demos.

Rehn, J. (2005). Pk-yhtiöiden tilintarkastus. Missä mennään – mitä on tulossa? *Tilintarkastus-Revision*, 49(4), 18-22.

Riistama, V. (1999). *Tilintarkastuksen Teoria ja Käytäntö* (2. painos). Porvoo: WSOY.

Riistama, V. (2000). *Tilintarkastus – Perusteet* (3. uudistettu painos). Porvoo: WS Bookwell Oy.

Rinkineva, M-L. (2004). EU:n tilintarkastussäätely uudistuu. *Tilintarkastus-Revision*, 48(4), 8-12.

Rittenberg, L. E. & Schwieger, B. J. (2001). *Auditing Concepts for a Changing Environment* (3rd edition). United States of America. Harcourt College Publishers.

Saarikivi, M.-L. (1999). *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis. A-155. Helsingin kauppakorkeakoulu.

Sarja, M. (1999). *Tilintarkastajan Riippumattomuus*. Helsinki: Oy Edita Ab.

Satopää, R. (1998). EU:n vaikutus tilintarkastukseen. *Tilisanomat*, 19(2), 52-55.

Satopää, R. (2003). *Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tilintarkastuksissa – odotukset, sääntely, käytäntö*. Lisensiaatintyö. Turku: Turun kauppakorkeakoulu. Porin yksikkö. Nro A4/2003.

Scott, W. R. (2003). *Financial Accounting Theory* (3rd edition). United States of America. Prentice Hall.

Seow, J-L. (2001). The demand for the UK small company audit – an agency perspective. *International Small Business Journal*, 19 (74), 61-79.

Siikarla, P. J. (2003). *Henkilöyhtiöt*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Sorsa, E. (1998). Tilintarkastuspakko ja pienyhtiö. *Tilintarkastus-Revision*, 42(5), 376-380.

Stanton, P.A. (1997). User's rights to published accounting information: nature, justification and implications. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 10(5), 684-701.

Suomela, E., Palvi, M. & Karhu, K. (1995). *Tilintarkastuslaki*. Porvoo: Weilin + Göös.

Tähtinen, J. & Isoaho, H. (2001). Tilastollisen analyysin lähtökohtia. Ensiaskleet kvanttiaineiston käsittelyyn, analyysiin ja tulkintaan SPSS-ohjelmaympäristössä. Julkaisusarja C, oppimateriaalit: 13. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Turku: Painosalama Oy.

Uusitalo, H. (1991). Tiede, Tutkimus ja Tutkielma. Johdatus Tutkielman Maailmaan. Juva: WSOY.

Vahtera, P. (1986). Yrityksen Valvonta ja Tilintarkastus. Jyväskylä: Gummerus.

Vahtera, P. (2000). Tilintarkastuksella edessään uudistusten vuodet. Tilintarkastus-Revision, 44(5), 37-44.

Vahtera, P. (2005). Tilintarkastusvelvoite ja KTM:n kolumni ja HTM-yhdistyksen vastine. 14.5.2005. Luettu 27.12.2005.

http://www.lasmak.com/artikkelit.php?Uutinen=202&groupid=5&page=1&_Session=664cecbce985bb16347547e3f81f833.

Watts, R. L. & Zimmerman, J. L. (1986). Positive Accounting Theory (2nd edition). New Jersey: Prentice Hall.

Vihreä kirja (1996). Lakisääteisen tilintarkastajan tehtävästä, asemasta ja vastuusta Euroopan unionissa. KOM(96) 338, heinäkuu 1996.

Viitanen, J. & Troberg, P. (1999). The audit expectation gap in Finland in an international perspective. Swedish school of economics and business administration research reports 44. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.

Viitanen, J. (2000). Auditors professional ethics and factors associated with disciplinary cases against auditors. Svenska handelshögskolan. Ekonomi och samhälle. Nr 88. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.

Willmott, H. (1991). The auditing game: a question of ownership and control. *Critical Perspectives on Accounting*, 2(1), 109-121.

Woolf, E. (1994). *Auditing Today* (5th edition). London: Prentice Hall International (UK) Ltd.

Vuorinen, E. (1995). *Tilintarkastus Uudessa Kunnalliskulttuurissa*. Turku: Oy Turun Sanomat.

Väyrynen, J. (1995). Kenen asialla pienyrityksen tilintarkastaja ? *Tilisanomat*, 16(5), 7-10.

Yritystutkimusneuvottelukunta ry (2005). *Yritystutkimuksen tilinpäätösanalyysi* (8. korjattu laitos). Tampere: Tammer-Paino.

Pienyrityksen tilintarkastus

Arvoisa vastaaja!

Kyselyyn vastaaminen on teille hyödyllistä, sillä samalla teillä on oiva tilaisuus pohtia tilintarkastuksen tarpeellisuutta yrityksellenne sekä vaihtoehtojanne tilanteessa, jossa tilintarkastus ei olisikaan enää lain mukaan yrityksellenne pakollista.

Kysely on jaettu neljään osaan vastaamisenne helpottamiseksi. Vastaaminen tapahtuu valitsemalla kustakin kysymyksestä oikea vaihtoehto tietokoneenne hiiren painikkeen avulla, joten kaikkiaan vastaamiseen kuluu aikaanne noin 10 minuuttia.

Lopuksi on jätetty tilaa myös omille ajatuksillenne, joista voitte kirjoittaa vapaasti! Antoisia hetkiä teille kyselyyn vastaamisen ohella toivottaen,

Anne Maimann

kauppatieteiden opiskelija

Lapin yliopisto

I osa: kyselyyn vastaaja ja yrityksen rakenne

1) Oletteko

mies nainen

2) Mikä on ikänne?

3) Koulutuksenne

kansa-/peruskoulu

4) Organisaatioasemanne

- toimitusjohtaja
 omistaja
 omistaja johtaja
 talousjohtaja
 toimistopäällikkö
 jokin muu, mikä

5) Onko yrityksenne konsernin

	kyllä	ei
emoyhtiö	☐	☐
tytäryhtiö	☐	☐

6) Minä vuonna yrityksenne on perustettu?

-

7) Yhtiömuotonne

- avoin yhtiö (ay) kommandiittiyhtiö (ky) osakeyhtiö (oy)

8) Mikä on yrityksenne osakkaiden määrä?**9) Onko yrityksenne perheyritys? Perheyrityksellä tarkoitetaan yritystä, joka ei työllistä yrittäjäpariskunnan ja heidän lastensa ja/tai lastenlastensa lisäksi muita henkilöitä.**

- kyllä ei

10) Mikä on teidän ja perheenne yhteenlaskettu omistusosuus prosentteina yrityksessänne?**11) Missä maakunnassa on yrityksenne kotipaikka?**

- Kainuu Lappi Pohjois-Pohjanmaa

12) Mikä seuraavista on yrityksenne toimiala?

- elektroniikka- ja sähkötuotteiden valmistus
- elintarviketeollisuus
- kaivostoiminta ja louhinta
- kalatalous
- kemianteollisuus
- kiinteistö-, vuokraus- ja tutkimuspalvelut
- koneiden ja laitteiden valmistus
- kuljetus, varastointi ja tietoliikenne
- kulkuneuvojen valmistus
- kumi- ja muovituotteiden valmistus
- maa-, riista- ja metsätalous
- majoitus- ja ravitsemistoiminta
- metalliteollisuus
- puuteollisuus
- rahoitus- ja sijoitustoiminta
- rakentaminen
- sähkö-, kaasu- ja vesihuolto
- terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut
- teVaNaKe (tekstiili-, vaatetus-, nahka- ja kenkäteollisuus)
- tukku- ja vähittäiskauppa
- jokin muu, mikä

13) Montako työntekijää yrityksenne on työllistänyt keskimäärin viimeisen kolmen vuoden aikana?

- 1
- 2-5
- 6-10
- 10-20
- yli 20

14) Onko yrityksessänne suoritettu verotarkastus?

- kyllä
- ei

15) Jos yrityksessänne on suoritettu verotarkastus, onko se johtanut verojen täydennysmaksuun?

- kyllä
- ei
- tarkastuksen seurauksena on tullut veronpalautusta

Osan I kysymykset päättyivät tähän. Seuraavaksi kysytään yrityksenne taloushallinnon järjestämiseen liittyviä kysymyksiä.

Seuraava -->

Pienyrityksen tilintarkastus

II osa: taloushallinnon järjestäminen

16) Kuka seuraavista vastaa yrityksenne päivittäisistä taloushallinnon työtehtävistä?

- omistaja
 omistajajohtaja
 toimitusjohtaja
 tehtävää varten palkattu työntekijä
 jokin muu, kuka _____

17) Mikä seuraavista on yrityksenne taloushallinnossa työskentelevän henkilön koulutus?

kansa-/peruskoulu ▼

18) Osallistuuko yrityksenne taloushallinnosta vastaava työntekijä säännöllisesti taloushallinnon ja verotuksen koulutustilaisuuksiin?

- kyllä
 ei
 en osaa sanoa

19) Käyttääkö yrityksenne tilitoimiston palveluita?

- kyllä ei

20) Käyttääkö yrityksenne auktorisoidun tilitoimiston palveluita?

- kyllä ei en osaa sanoa

21) Merkitkää seuraavaksi lueteltujen taloushallinnon työtehtävien kohdalle, miten niiden suorittaminen jakautuu yrityksenne ja tilitoimiston välillä.

	yritys	tilitoimisto	osittain molemmissa
laskutus ja myyntireskontra	☐	☐	☐
ostoreskontra	☐	☐	☐
varastokirjanpito	☐	☐	☐
maksuliikenne	☐	☐	☐
palkkahallinto	☐	☐	☐
kirjanpito	☐	☐	☐
tilinpäätös	☐	☐	☐
yrityksen veroilmoitus	☐	☐	☐
yrittäjän veroilmoitus	☐	☐	☐
kustannuslaskenta ja tuotehinnoittelu	☐	☐	☐
investointi- ja rahoitussuunnittelu	☐	☐	☐
hallinnolliset työt, kuten erilaisten asiakirjojen laadinta yms.	☐	☐	☐

Osan II kysymykset olivat tässä. Seuraavassa osassa III esitetään yrityksenne taloudelliseen tilanteeseen liittyviä kysymyksiä.

Pienyrityksen tilintarkastus

III osa: taloudellinen tilanne

22) Mikä oli yrityksenne viimeksi päättyneen tilikauden liikevaihto?

23) Mikä on ollut yrityksenne liikevaihdon prosentuaalinen kehitys viimeisen viiden vuoden aikana? Mikäli liikevaihto on laskenut, merkitkää luku tällöin miinusmerkkisenä.

24) Alla on lueteltu yrityksen taloudellista tilannetta kuvaavia tunnuslukuja. Valitkaa jokaisen tunnusluvun kohdalla yksi arvo numeroista 1-5, joka parhaiten kuvaa yrityksenne nykyistä tilannetta. 1=heikko, 2=välttävä, 3=tyytyttävä, 4=hyvä, 5=erinomainen

	1	2	3	4	5
liiketulos	☐	☐	☐	☐	☐
oman pääoman tuotto	☐	☐	☐	☐	☐
sijoitetun pääoman tuotto (sekä vieras että oma pääoma mukana)	☐	☐	☐	☐	☐
investointien tulorahoitusosuus	☐	☐	☐	☐	☐
maksuvalmius	☐	☐	☐	☐	☐
velkaisuusaste	☐	☐	☐	☐	☐
vieraan pääoman takaisinmaksukyky	☐	☐	☐	☐	☐

25) Onko yrityksenne ollut julkisesti vahvistetun velkajärjestelyn kohteena?

kyllä ei

Osan III kysymykset päättyivät tähän. Osa IV on tämän kyselyn viimeinen osa. Siinä kysytään tilintarkastukseen liittyviä kysymyksiä.

<-- Edellinen

Seuraava -->

Pienyrityksen tilintarkastus

IV osa: tilintarkastus

26) Onko yrityksenne tilintarkastaja

- HTM KHT tilintarkastajani ei ole suorittanut KHT- tai HTM- tutkintoa en osaa sanoa

27) Kuinka kauan yrityksellänne on ollut sama tilintarkastaja?

- 1-3 vuotta 4-7 vuotta 8-11 vuotta yli 12 vuotta

28) Valitsitteko tilintarkastuksen suoritttavaksi yrityksessänne, vaikka se ei olisi lain mukaan pakollista?

- kyllä ei en osaa sanoa

29) Mitä mieltä olette tilintarkastuksen tarpeellisuudesta liikevaihdoltaan seuraavan kokoisissa yrityksissä? 1=täysin tarpeetonta, 2=melko tarpeetonta, 3=tarpeellista, 4=melko tarpeellista, 5=erittäin tarpeellista

	1	2	3	4	5
alle 200 000 euroa	☐	☐	☐	☐	☐
200 000 - 500 000 euroa	☐	☐	☐	☐	☐
0,5 - 0,99 Milj. euroa	☐	☐	☐	☐	☐
1,0 - 1,49 Milj. euroa	☐	☐	☐	☐	☐
1,5 - 1,99 Milj. euroa	☐	☐	☐	☐	☐
2 Milj. euroa tai enemmän	☐	☐	☐	☐	☐

30) Mitä mieltä olette tilintarkastuslain mahdollistavasta maallikkotilintarkastuksen säilyttämisestä? Maallikkotilintarkastuksella tarkoitetaan ei-tutkintoa (KHT, HTM) suorittavien tilintarkastajien suorittamaa tilintarkastusta.

- tulee säilyttää tulee luopua en osaa sanoa

31) Alla on esitetty väittämiä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta erityyppisissä pienyrityksissä. Valitkaa asteikolla 1-5 mielipidettänne kuvaava arvo. 1=täysin tarpeetonta, 2=melko tarpeetonta, 3=tarpeellista, 4=melko tarpeellista, 5=erittäin tarpeellista

	1	2	3	4	5
yhden miehen yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
toimimattomissa yrityksissä(ns. pöytälaatikkoyritykset)	☐	☐	☐	☐	☐
perheyriksissä, joissa ei ulkopuolista työvoimaa	☐	☐	☐	☐	☐
useampia ulkopuolisia työllistävissä yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
avoimissa ja kommandiittiyrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
osakeyhtiöissä, joissa osakkeita omistavat vain perheenjäsenet	☐	☐	☐	☐	☐
osakeyhtiöissä, joissa osakkeita omistavat perheenjäsenten lisäksi myös ulkopuoliset	☐	☐	☐	☐	☐
vasta toimintansa aloittaneissa yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
suhdanneherkillä toimialoilla toimivissa yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
kasvuyrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
velkasaneerauksessa olevissa yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
luvanvaraista toimintaa harjoittavissa yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐
yhteiskunnan tukea saavissa yrityksissä	☐	☐	☐	☐	☐

32) Seuraavaksi on lueteltu tyypillisiä tilintarkastajan tarjoamia palveluja. Arvioikaa palvelujen tärkeyttä teille, ja laittakaa palvelut tärkeysjärjestykseen asteikolla 1-10 siten, että 1=vähiten tärkein,...10=tärkein.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
kirjanpidon ja tilinpäätöksen laillisuusvalvonta	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
hallinnon tarkastus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
verolainsäädännön noudattamisen varmistaminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
yritysverotukseen liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
yrittäjän verotukseen liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
budjetointiin liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
rahoitusongelmiin liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
henkilöstöhallintoon liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kustannuslaskentaan ja tuotehinnoitteluun liittyvä konsultointi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

33) Alla on lueteltu yrityksen sidosryhmiä. Ottakaa kantaa tilintarkastuskertomuksen tarpeellisuuteen näille sidosryhmille asteikolla 1-5 siten, että 1=tarpeeton, 2=melko tarpeeton, 3=tarpeellinen, 4=melko tarpeellinen, 5=erittäin tarpeellinen

	1	2	3	4	5
verohallinto	☐	☐	☐	☐	☐
pankit	☐	☐	☐	☐	☐
muut ulkopuoliset rahoittajat	☐	☐	☐	☐	☐
toimialajärjestöt	☐	☐	☐	☐	☐
tavarantoimittajat	☐	☐	☐	☐	☐
yrityksenne työntekijät	☐	☐	☐	☐	☐
alihankkijat/yhteistyökumppanit	☐	☐	☐	☐	☐
ky:n äänettömät yhtiömiehet	☐	☐	☐	☐	☐
oy:n osakkeenomistajat	☐	☐	☐	☐	☐

34) Onko jokin seuraavista sidosryhmistä pyytänyt teiltä tilintarkastuskertomusta nähtäväksi?

	kyllä	ei
verohallinto	☐	☐
pankit	☐	☐
muut ulkopuoliset rahoittajat	☐	☐
toimialajärjestöt	☐	☐
tavarantoimittajat	☐	☐
yrittäksenne työntekijät	☐	☐
alihankkijat/yhteistyökumppanit	☐	☐
ky:n äänettömät yhtiömiehet	☐	☐

35) Mitä mieltä olette tilintarkastuskustannusten suuruudesta?

- liian suuret kohtuulliset en osaa sanoa

36) Mitä mieltä olette siitä, että auktorisoitu tilitoimisto voisi tilintarkastuksen sijasta antaa pienissä, alle 680 000 euron liikevaihdon omaavissa yrityksissä tilintarkastuskertomuksen?

- olen samaa mieltä olen eri mieltä en osaa sanoa

Kyselyn pakolliset kysymykset päättyivät tähän. Mikäli teillä on vielä jotakin ajatuksia kokemistanne tilintarkastuksen hyödyistä ja haitoista, on suositeltavaa että kertoisitte myös niistä. Ne voivat antaa arvokasta lisäarvoa tutkimukselle.

Voitte kertoa ajatuksistanne kahdessa seuraavassa sitä varten varatussa tilassa. Mikäli haluatte tutkimuksesta tiivistelmän, voitte kirjoittaa sähköpostiosoitteenne sitä varten varattuun tilaan, joka on kyselylomakkeen viimeinen kohta.

37) Mitkä ovat tärkeimmät kokemanne hyödyt tilintarkastuksesta?

38) Mitkä ovat merkittävimmät kokemanne ongelmat tilintarkastuksesta?

39) Haluan tutkimuksen tiivistelmän osoitteeseen

Kirjoittakaa tähän kenttään sähköpostiosoitteenne:

<-- Edellinen

Lähetä

Arvoisa vastaanottaja,

Liite 2

Teen Lapin yliopistossa tutkimusta pienten yritysten tilintarkastuksen tarpeellisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Kuten olette ehkä jo tietoinenkin, on Suomen tilintarkastuslaki muuttumassa vuoden 2006 aikana. Lakimuutoksen myötä tietyn liikevaihdon alittavien yritysten tilintarkastus saattaa muuttua vapaaehtoiseksi. Käytännössä muutos tarkoittaisi sitä, että pienen yrityksen omistaja saisi jatkossa itse päättää, suoritetaanko hänen yrityksessään tilintarkastus vai ei. Yleinen käytäntö muualla maailmassa on, että pienet yritykset on vapautettu tilintarkastuksesta.

Pienyritysten lakisääteinen tilintarkastus on ollut voimassa maassamme nyt 11 vuotta. Tänä aikana yrittäjille on todennäköisesti muodostunut monenlaisia näkemyksiä tilintarkastuksen hyödyistä ja haitoista. Näistä näkemyksistä olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä syystä, että suurin osa eli yhdeksän kymmenestä suomalaisesta yrityksestä on pienyritys.

Toivon teidän vastaavan esittämiini kysymyksiin. Kysymyksiin vastaaminen on tehty teille helpoksi ja nopeaksi, ja vastaamiseen kuluu aikaanne noin 10 minuuttia. Kyselyyn vastattuanne teillä on mahdollisuus saada tutkimuksesta tiivistelmä sähköpostiinne. Internet-linkki suoraan kysely-lomakkeeseen löytyy tämän saatteen alalaidasta.

Saatuja vastauksia käsitellään tilastollisin menetelmin ja ainoastaan tämän tutkimuksen tarpeisiin täysin luottamuksellisesti ja nimettöminä. Sivulliset eivät voi nähdä vastauksianne. Mikäli teillä on tutkimukseeni liittyvää kysyttävää, vastaan kysymyksiinne mielelläni. Toivon teidän vastaavan kyselyyn 25.1.2006 mennessä.

Kiitän ajastanne tutkimuksen hyväksi!

Anne Maimann
anne.maimann@ulapland.fi

lähde: Synet yrityshaku